

İZMİR SU ŞİRKETİ'NİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ

(1893-1944)

TUĞBA ÇALIŞKAN

Yüksek Lisans Tezi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. BİRAY ÇAKMAK

**Bu tez Uşak Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimi tarafından 2012/TP015
numaralı Yüksek Lisans tez projesi olarak desteklenmiştir.**

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak 2014

İZMİR SU ŞİRKETİ'NİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ
(1893-1944)

TUĞBA ÇALIŞKAN

YŐKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Ana Bilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. BİRAY ÇAKMAK

UŞak

UŞak Őniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak 2014

ÖZET

İZMİR SU ŞİRKETİ'NİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ (1893-1944)

Tuğba ÇALIŞKAN

Tarih Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2014

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Biray ÇAKMAK

Tüm dünyada değişim ve gelişim yüzyılı olan 19. yüzyıl, Sanayi Devrimi ile birlikte Osmanlı Devleti'ne de yayılmaya başlayan Avrupa kapitalizminin temel öğelerinden biri olan “tüketim”i de beraberinde getirdi. Bu tüketim, bazı kamusal mal ve hizmetlere karşı gereksinimleri hızla artırdı ve kentleşmeyi hızlandırdı.

Osmanlı Devleti'nin en önemli liman kentlerinden biri olan İzmir'in bu dönemdeki su ihtiyacı, devlet ve yerel yönetimler tarafından karşılanamadı. 1893 yılında imtiyaz sözleşmesinin imzalanması ile birlikte şehre suyu ulaştıran şirket, ucuz tarifelerle ve fazla tüketimi özendirerek kullanımı artırmaya çalıştı. Şirket, bir taraftan fazla tüketimi artırdı ve kazancını fazlaştırdı. Ancak ücretsiz su verme mecburiyetinde bulunduğu kurum sayısının artması ve bu kurumların fazla su sarfiyatı şirketin kazancına aksi yönde bir etkide bulundu.

Günümüzde belediyelerin temel görevleri arasında yer alan şehirlerin su ihtiyacını temine yönelik hizmetlerinde bazı sorunlarla karşılaştığı bilinmektedir. Bu çalışmada, tarihî bağlamda İzmir şehri özelinde mahallî idarelerin, şehirlerin su ihtiyacını temine yönelik uygulamaları ve bu uygulamaların sonuçları ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Bu sebeple özel sektör aracılığıyla gerçekleştirilen Su Şirketi'nin kuruluşunu ve gelişimini ele almak bu çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

Çalışmada, şirketin devlete devrine kadar geçen süreç, yabancı sermaye bağlamında ele alınmakta, İzmir örneğinde kamusal bir hizmetin (su temini ve dağıtımının) ne şekilde idare edildiği ve bunun şehre olan katkıları saptanmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Su, İzmir, Yabancı Sermaye, İzmir Su Şirketi, Şirketleşme, Kamu Kuruluşu, Altyapı Sorunları, İzmir’de Belediye, Kamu Hizmeti, İmtiyaz.

Bu tez Uşak Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimi tarafından 2012/TP015 numaralı Yüksek Lisans tez projesi olarak desteklenmiştir.

ABSTRACT

İZMİR WATER COMPANY ORGANİZATIÖN AND OPERATIÖNS (1893-1944)

Tuğba ÇALIŞKAN

The Department of History

The Institute of Social Sciences at the University of USAK, January 2014

The Consultant: Assistant Professor Dr. Biray ÇAKMAK

The 19th century was the period of alterations and progress. One of the key elements of European Capitalism that started to spread into the Ottoman Empire also together with the industrial revolution was the “consumption”. That consumption increased the needs for some public goods and services very quickly and accelerated the urbanisation.

The state and the local authorities could not meet the water requirement of Izmir, which was one of the most important ports of the Ottoman Empire, for those days. Together with the signature of the concession agreement in 1893, the company that brought the water to the city tried to increase the consumption with apexes and encouraging overconsumption. The company gained profit by increasing the consumption. But the increase in the number of institutions that were supplied water for nothing compulsorily and their extra water consumption affected the company profit adversely.

It is known that some problems are encountered in the services while supplying water for cities, which is among the primary duties of municipalities. In this study, we are trying to bring out the applications and the results of those applications tried by the local administrations directed to provide water for the cities

being specific to the city of Izmir.

Because of that reason, to deal with the formation and development of the Water Company established over private sector makes up the basic motivation of this study. In the study, the process till the transfer of the company to the government is being handled as the foreign capital investments, and, in the example of Izmir, we are trying to detect the way of administration in a public service (supplying and distributing water) and its support to the city.

Key Words

Water, Izmir, Foreign Capital, Izmir Water Company, Establishment of a Legal Corporation, Public Corporation, Basis Problems, Municipality in Izmir, Public Service, Privilege.

This thesis is being supported by The Scientific Researches Coordination Department of University of Usak as the Post Graduate Thesis Project numbered 2012/TP015.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Adı Soyadı

İmza

Üye :

Üye :

Üye (Tez Danışmanı):

Enstitü Müdürü

Musa Çifçi

ÖN SÖZ

İnsanlık tarihi boyunca hayatî bir öneme sahip olan su, medeniyetlerin gelişmesi için en önemli unsurlardan birini oluşturdu. Öyle ki Sanayi İnkılâbı'nın ana unsurlarından biri de suyun *buhar gücü* idi. Su, kentlerde kurulmaya başlanan buhar makineli fabrikalar için önemli bir unsur haline gelince, kentlerin de suya olan ihtiyacı katlanarak arttı. Bununla birlikte hükümetler ve belediyeler, kentlerin altyapı projelerinde suya öncelik vermeye başladı. Sanayi İnkılâbı'nın sebep olduğu gelir artışına paralel olarak kentlerde yaşayan insanlar, başta su olmak üzere birçok malın ve hizmetin tüketimini hızla artırdılar.

Osmanlı ekonomisinin 19. yüzyılda kapitalist dünya ekonomilerinin etkisine girmeye başlaması sonucunda, başta kamu hizmetleri alanında (su, elektrik, havagazı, tramvay vb.) olmak üzere ülkede yabancı sermaye faaliyetleri de gözlenmeye başladı. Yabancı sermaye faaliyetlerinin gözlenmesi bakımından da İzmir önemli bir yer aldı.

Bu çalışma, zaman bakımından 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyılın ortalarına kadar olan süreci kapsamaktadır. Bunun sebebi ise yabancı sermaye yatırımlarının, bu süreç içerisinde hızlanması ve yayılması ile 20. yüzyılda takip edilen politikalar sebebiyle bu yatırımların devletleştirilmeleridir. Mekân, İzmir şehridir. Bunun sebebi ise, İzmir'in imparatorluğun önemli bir liman ve ticaret merkezi, yabancıların önemli faaliyet alanlarından biri haline gelmiş olmasıdır.

Bu sebeple, 19. yüzyılda İzmir şehrinin kamu hizmetlerinden olan su temini ve dağıtımını hizmetini niçin kendi imkânlarıyla gerçekleştiremediği, yabancı sermaye yatırımları öncesinde kentin su ihtiyacının hangi vasıtalarla ne şekilde sağlandığı ve yabancı sermaye yatırımıyla birlikte kurulan su şirketinden kentin ve halkın ne şekilde faydalandığı, bu şirketin İzmir şehri özelindeki pozitif ve negatif etkilerinin neler olduğu çalışmada cevapları aranan temel sorular oldu.

Tez, beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, İzmir şehrinde su imtiyazı alma girişimleri ve imtiyazın satın alınması, idari yapı ve personeli üzerinde duruldu. İkinci bölümde ise, kurulan şirketin gayrimenkulleri incelendi. Üçüncü bölümde, şirketin yaptığı faaliyetler alındı. Bu bağlamda şirketin gelir-gider hesapları yapıldı, bu hesaplar anlamlandırılmaya, yorumlanmaya çalışıldı. Dördüncü bölümde ise Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte değişen dengeler neticesinde şirketin

yaşadığı zorluklar ve izlenen devletçilik politikasına paralel olarak belediyeye devir süreci incelendi.

Tezimizin konusu, daha önce Sadık Kurt tarafından hazırlanan *İzmir’de Kamusal Hizmetler (1850-1950)* isimli doktora tez çalışmasının bir bölümüne konu edildi. Ancak bahsi geçen tezde, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgelerinin hiç birine yer verilmedi. Bu sebeple Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nde bulunan belgeler ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde yeni tasniflenen belgeler, tezimizin ana bilgi kaynaklarını teşkil ettiler. Ayrıca konumuzla ilgili belgelerin, hem Osmanlı Arşivi’nde, hem de Cumhuriyet Arşivi’nde dosyalar halinde hacimli olarak yer aldıkları görüldü. Çalışmamızda ayrıca İzmir şehrinde çıkarılan Ahenk, Hizmet, Anadolu, Yeni Asır, Halkın Sesi, İttihad ve Köylü gazetelerinden istifade edildi. Ele alınan konuyla ilgili haberler adı geçen gazetelerden tespit edildi ve ilgili gazeteler, çalışmamızda arşiv belgelerinden sonra büyük ölçüde kullandığımız ikinci bilgi kaynağını oluşturdu. Bunların haricinde İzmir Belediyesi Çalışma raporları ile İzmir Belediyesi Meclis Zabıtları da incelendi. Ele alınan dönemle ilgili ikincil kaynaklar da titizlikle gözden geçirilerek, çalışmamıza dâhil edildi.

Çalışmanın danışmanlığını yürüten, rehberliği ve akademik katkılarıyla önemli yardımlarda bulunan Yrd. Doç. Dr. Biray ÇAKMAK’a ve tez konumu seçmemde yardım eden ve desteğini eksik etmeyen Doç. Dr. Mehmet KARAYAMAN’a teşekkür ederim. Maddî ve manevî yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Fatma EMEK’e ve Cevriye YILDIRIM’a ve bu çalışma süresince desteklerini eksik etmeyen aileme ne kadar teşekkür etsem azdır.

Tuğba ÇALIŞKAN

İzmir

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Tuğba Çalışkan

Doğum Yeri ve Tarihi : İzmir, 1988

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Uşak Üniversitesi Tarih Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenim : Uşak Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İletişim

e-posta Adresi : caliskan.tuba@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	v
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	vii
ÖN SÖZ	viii
ÖZGEÇMİŞ.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xv
EKLER LİSTESİ.....	xvi
KISALTMALAR.....	xvii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: İZMİR SU ŞİRKETİ'NİN KURULUŞU, İDARİ YAPISI VE PERSONELİ.....	8
1.1. ŞİRKETİN KURULMASINI GEREKTİREN ETKENLER.....	8
1.2. İMTİYAZ TALEPLERİ.....	10
1.3. İBRAHİM NİYAZİ BEY'İN İMTİYAZI ALMASI	14
1.4. İMTİYAZIN DEVRİ.....	17
1.5. ŞİRKETİN FAALİYETE BAŞLAMASI	18
1.6. GENEL KURUL	20
1.7. YÖNETİM KURULU	22
1.8. ŞİRKETİN ÇALIŞANLARI.....	23

2. BÖLÜM: İZMİR SU ŞİRKETİ'NİN GAYRİMENKULLERİ	31
2.1. HALKAPINAR SU FABRİKA VE DEPOSU	31
2.2. AŞAĞI MINTIKA SU DEPOSU	32
2.3. SELVİLİTEPE TERFÎ İSTASYONU VE DEPOSU.....	33
2.4. ŞEBEKE AĞI.....	34
2.5. ANA VE ŞUBE YOLLAR	35
2.6. KANALİZASYON SİSTEMİ.....	37
3. BÖLÜM: İZMİR SU ŞİRKETİ'NİN FAALİYETLERİ İLE BU BAĞLAMDA SAĞLANAN GELİRLER VE YAPILAN HARCAMALAR.....	40
3.1. FAALİYETLERİ	40
3.1.1. Suyun Özelliği	40
3.1.2. Ücretsiz Hizmetler	41
3.1.3. Ücretsiz Su Verilen Çeşmeler.....	43
3.1.4. Yangın Musluklarına Su Verilmesi.....	46
3.1.5. Okullara Su Verilmesi.....	47
3.1.6. Ücretli Hizmetler.....	48
3.2. GELİR-GİDERLERİ.....	51
3.2.1. Aboneler	51
3.2.2. Su Arzı.....	55
3.2.3. Tarifeler	57
3.2.4. Su Satışı.....	60
3.2.5. Şirketin Sermaye Yapısı.....	62
3.2.6. Şirketin Bütçesi.....	64

3.2.7. Şirketin Yaptığı Yolsuzluklar	67
3.2.8. Şirketin Bankalara Olan Borçları.....	72

4. BÖLÜM İZMİR SU ŞİRKETİ'NİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR VE MİLLİLEŞTİRİLMESİ .....

74

4.1. İZMİR YANGINI .....

74

4.2. FAZLA SU SARFIYATI .....

76

4.3. SU KAÇAKLARI.....

78

4.4. BELEDİYE'NİN ŞİKÂyetLERİ.....

80

4.5. HALKIN ŞİKÂyetLERİ .....

82

4.6. ŞİRKETİN SATIN ALINMASI .....

86

4.7. SATIN ALMA SÖZLEŞMESİ .....

90

SONUÇ.....

96

KAYNAKLAR.....

98

EKLER.....

115

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. İzmir Su İmtiyazını Elde Etmek İçin Yapılan Teklifler	12
Tablo 2. 1898 Yılında Yabancı Erkân ve Memûrlara Verilen Nişânlar	19
Tablo 3. 1915 Yılı Hisse Sâhipleri İle Hisse Adetleri ve Sahip Olunan Oy Hakkı....	21
Tablo 4. 1924 Yılı Şirket Çalışanlarının Görevleri ve Uyrukları.....	24
Tablo 5. Türk Personelin Meslekleri	25
Tablo 6. 1933 Yılı Gündelik Ücretleri.....	26
Tablo 7. 1933 Yılı Fabrika Çalışanlarının Gündelik Ücretleri.....	27
Tablo 8. Şirket Çalışanlarının Yıllık Maaşları	28
Tablo 9. Dört Emekli Memurun Yıllık Ücreti (1933-1935)	29
Tablo 10. Çeşitli Yıllardaki İnşa Edilen Şube Yolu Uzunlukları	36
Tablo 11. 1924-1937 Yılları Arasında Halktan Alınan İştirâk Bedelleri	38
Tablo 12. 1927-1935 Yılları Arasında Ücretsiz Su Verilen Kurum Sayısı	42
Tablo 13. Ücretsiz Su Verilen Okulların Kullandıkları Su Miktarı.....	47
Tablo 14. Şirketin 1933 Yılı İndirimli Aboneleri ve Uygulanan Su Ücreti.....	50
Tablo 15. Şirketin Çeşitli Yıllarda Sattığı Su Miktarı	61
Tablo 16. Çeşitli Yıllardaki Kâr ve Zarar Cetveli	65
Tablo 17. Çeşitli Yıllarda Yakacak Maddeleri İçin Ödenen Miktar	66
Tablo 18. 1914-1923 Tesisât-ı İbtidâiye Kıymetleri	69
Tablo 19. 1914 Yılı Taşınmaz Malları.....	69
Tablo 20. 1923 Yılı Taşınmaz Malları.....	70
Tablo 21. Artırılmış Olan Tesisat Kıymetleri.....	71
Tablo 22. 1940 Kur Râ'ici Üzerinden 1923 Yılı İlk Tesisât Kıymetleri	72
Tablo 23. Banka Tarafından Verilen Borçlar ve Ödenecek Miktar (1926-1934).....	73
Tablo 24. Yangın Bölgesinde Bulunan Boruların Uzunluğu	75
Tablo 25. Yangın Mahallerinden Kaldırılan Boruların Uzunluğu (1923-1932)	75
Tablo 26. 1927 Yılında İsrâf Derecesinde Su Kullanan Resmî Daireler.....	77
Tablo 27. 1926-1935 Yıllarında Ziyân Olan Su Miktarı ve Oranları.....	79

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Tüm Şirket Çalışanlarının Yıllık Ücretleri (1917-1931).....	27
Grafik 2. Şirketin 1925-1933 Yılları Arasında Dağıttığı Ücretsiz Su Miktarı (m ³) ..	41
Grafik 3. Şirketin Çeşitli Yıllardaki Abone Sayısı	54
Grafik 4. Çeşitli Yıllardaki Saat ve Dağıtma Kolu Kiraları (Kuruş).....	56
Grafik 5. Çeşitli Yıllarda Su Satışından Kazanılan Miktar.....	62

EKLER LİSTESİ

Ek 1. İzmir Su Şirketi Faturası.....	115
Ek 2. İzmir Su Şirketi Senedi.....	116
Ek 3. İzmir Su Şirketi Tahsil Makbuzu.....	117
Ek 4. Şirketin Kullandığı Su Saati Örneği.....	118
Ek 5. 12,5 Franklık Kuponlar.....	119
Ek 6. Amortisman Tablosu.....	120
Ek 7. Abonelere Mahsus Su Saati Defteri.....	121
Ek 8. İzmir Su Şirketi Abone Senedi Mukavelenâmesi.....	122
Ek 9. İzmir Su Şirketi'nin Su Dağıtımını Yaptığı Bölgenin Topografya Haritası..	123
Ek 10. İzmir Su Şirketi'nin Su Dağıtım Ağı.....	124

KISALTMALAR

- A. MKT.** Sadâret, Mektûbî Kalemi
age. Adı geçen eser
agm. Adı geçen makale
Ank. Ankara
B. Receb
BCA. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
B. F. Belçika Frangı
BEO. Bâb-ı ‘Âlî Evrâk Odası
BİD. Bayındırlık İşleri Dergisi
bkz. Bakınız
BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi
cm. Santimetre
C. Cemâzi’ e’l-âhir
Ca. Cemâzi’ e’l-evvel
Çev. Çeviren
ÇTTAD. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
DH. İD. Dâhiliye Nezâreti, İdâre-i Umûmiye
DH. MB. HPS. Dâhiliye Nezâreti, Mebânî’-i Emîriye ve Hapishâneler
DH. MKT. Dâhiliye Nezâreti, Mektûbî Kalemi
DUİT. Dosya Usulü İrâdeler Tasnifi
Ed. Editör
gr. Gram
GÜHFD. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
H. Hicri
Haz. Hazırlayan
HR. TO. Hâriciye Nezâreti, Tercüme Odası Evrâkı
İ. DUİT. İrade, Dosya Usulü İrâdeler Tasnifi
İ. HUS. İrâde, Husûsî
İ. İMT. İrâde, İmtiyâzât
İ. TAL. İrâde, Taltifât

- İ. TNF.** İrade, Ticâret ve Nâfi'a
- İrade İMT ve MKL.** İrade İmtiyâzât ve Mukâvelât
- İst.** İstanbul
- İŞMZ.** İzmir Şehri Meclis Zabıtları
- İVİY.** İzmir Vilâyeti İstatistik Yıllığı
- km.** Kilometre
- L. Şevvâl**
- L. T. D. Limited**
- m.** Metre
- M.** Muharrem
- Md.** Madde
- m²** Metrekare
- m³** Metreküp
- MF. MKT.** Maârif Nezâreti, Mektûbî Kalemi
- mm.** Milimetre
- MV.** Meclis-i Vükelâ Mazbataları
- No.** Numara
- Ra.** Rebi'ü'l-evvel
- S.** Safer
- s.** Sayfa
- Sa.** Sayı
- SBFD.** Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
- SDÜ.** Süleyman Demirel Üniversitesi
- Ş.** Şaban
- ŞD.** Şûrâ-yı Devlet
- ŞD. MLNF.** Şûrâ-yı Devlet Evrâkı
- T.C.** Türkiye Cumhuriyeti
- Top.** Toplantı
- TSE.** Türk Standartlar Enstitüsü
- Y. A. RES.** Yıldız Sadâret Resmî Ma'rûzât Evrâkı
- Y.** Yıl
- Y. RES.** Yıldız Resmî Ma'rûzât Evrâkı

Z. Zi'l-hicce

GİRİŞ

Uzun dönemli bunalımların ortaya çıktığı 17. ve 18. yüzyıllarda çoğu Avrupa ülkesinde her alanda üretim yavaşladı, akabinde de işsizlik ortaya çıktı. İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi devletler, bu olumsuzlukları gidermek amacıyla bir takım yeni politika arayışlarına giriştiler. İşte tam bu dönemde, millî serveti artırmak amacıyla, ülke içindeki altın ve gümüş miktarını artırmak olarak tanımlanabilen “merkantilizm” anlayışı batıda şekillenmeye başladı. Merkantilizm ile birlikte Sanayi Devrimi öncesi batı ülkelerinde en büyük kesimi oluşturan ticaret sermayesi güçlendirildi. İlerleyen zamanlarda ise Kuzeybatı Avrupa ülkelerinde merkantilizm ile birlikte yeni ekonomiler güçlendi ve ulusal sanayiler kuruldu¹.

Avrupa’da kapitalizm en parlak dönemini 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşıyordu. Bu dönemde üretimin büyük bir hızla artması sonucu üretim fazlası ortaya çıktı, öte yandan biriken sermaye kendine yeni yatırım alanları aramaya başladı. Oysa Avrupa, sermayeyi yatırmak için eskisi kadar cazip görünmemekteydi. Dolayısıyla birikmiş sermaye için kârlı yatırım alanları ve üretim fazlasını sürecekt pazarlar Avrupa dışında aranmaya başlandı².

Merkantilizm ile birlikte batıda millî sermaye birikimlerinin güçlenmesi sanayileşmeyi kolaylaştırdı. Oysa aynı dönemde Osmanlı Devleti’nde merkantilizm karşısı uygulamaların takip edilmesi sanayileşme aleyhinde sonuçlar doğurdu. Yine bu dönemde Osmanlı merkezi idaresinin zayıflaması da sanayileşmeyi olumsuz yönde etkiledi.

Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyıldan itibaren hız kazanan sanayileşme hareketinin ilk ayağını devlet teşebbüsleri oluşturdu. Bunlar daha çok büyük boyutlu emek ve sermaye gerektiren sanayi kuruluşları şeklinde gerçekleştirildi. Osmanlı sanayileşme çabalarının ikinci ayağı ise özel teşebbüs kuruluşları idi. Bu tür kuruluşlar ise genellikle yerel anlamda, az sermaye ve az işgücü ile çalışan teşebbüsler olarak görülmekteydi³.

İngiltere ve Fransa ile 1838 ve 1839 yıllarında yapılan ve daha sonra diğer

---

¹ Şeref Şener, “Osmanlı Sanayileşme Süreci ve Bu Süreçte Özel Girişimin Rolü”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** (Cilt: 9, Sa: 3, 2007) s. 58.

² Turgut Tan, “Osmanlı İmparatorluğunda Yabancılara Verilmiş Kamu Hizmeti İmtiyazları”, **Sbfd** (Cilt: 22, Sa: 2, 1968) s. 285.

³ Şener, **agm.**, s. 59.

Avrupa devletleri ile yenilenen ticaret antlaşmaları ile Osmanlı ekonomisi, tam anlamıyla dışa açıldı. 1838 Ticaret Antlaşması ile birlikte *yed-i vahid* (tekel) usulü kaldırıldı, ihracattan alınan vergi miktarı %12, ithalat vergisi ise %3 olarak tespit edildi. Bu tarzda izlenen ekonomide liberalleşme hareketi ile imparatorluk toprakları açık pazar haline getirildi. 1838'de Balta Limanı Ticaret Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti ekonomik ve ticari alanda piyasa ekonomisine (liberal sisteme) dâhil edildi⁴ ve Osmanlı Devleti geçirdiği büyük dönüşümler çerçevesinde çevreselleşme sürecine girdi⁵.

Tanzimatçılar gittikçe kuvvetlenen Batı rekabeti karşısında yerli sanayinin ancak Avrupa'nın üretim teknik ve metotlarını alarak seri imalata geçmek suretiyle tutunabileceğine inanmaktaydı. Bu bakımdan 1840-1860 yılları arasından devletçiliğin ağır bastığı bir sanayileşme politikası izlendi⁶. Tanzimat'a kadar hatta Tanzimat sonrası daha belirgin olmak üzere Osmanlı Devleti'nde merkezi otoritenin son derece güçlü olması sanayileşmenin de devlet tekelinde olmasını kolaylaştırdı. Merkezi otoritenin ekonomik, siyasi ve askeri gücü gerek yerel yönetim gerekse özel teşebbüs anlayışını sınırlandırdı⁷.

Ülkeye ithal mallarının girmesiyle birlikte Osmanlı sanayi kollarının rekabet edememeye başlaması sebebiyle Osmanlı yönetici eliti bu durum karşısında çeşitli önlemler almaya ve bazı sanayileşme girişimlerine başvurmaya yöneldi. 1843'den itibaren gerçekleştirilen sanayileşme hareketleriyle birlikte⁸ devlet ve özel sektör yatırımı olarak birçok üretim birimi ortaya çıktı. Yapılan bu yeni teşebbüsler, eski mevcut tesisleri genişletmek ve yeni fabrikaların kurulması şeklinde oldu. Bütün bu yeni fabrikalar piyasaya yönelik ve ticari amaçlı olmayıp daha çok askeri ihtiyaçları karşılamak üzere açıldı⁹.

⁴ Bayram Kodaman, "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi** (Sa: 16, Aralık 2007), s. 20.

⁵ Songül Ulutaş, "19. Yüzyılın İlk Yarısında Kapitalist Ticari İlişkilerdeki Dönüşümün Tarsus'taki Yansımaları (1839-1856)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, (Cilt: 27, Sa: 2 Aralık 2012), s. 502; Ş. Çağlar Keyder, **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye** (2. Baskı, İstanbul: 1993) s. 10.

⁶ Rifat Önsoy, "Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi** (Cilt: 2, Sa: 2, 1984), s. 11.

⁷ Sefer Şener, "Osmanlı Sanayileşme Süreci ve Bu Süreçte Özel Girişimin Rolü", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** (Cilt: 9, Sa: 3, 2007), s. 59.

⁸ Abdullah Martal, "Sanayileşme Çabaları", **Osmanlı Ansiklopedisi** (Cilt: 3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), s. 279.

⁹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1976)", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi** (Cilt: 28, Sa: 46, 2009), s. 58.

1864 (1280) tarihli Ticaret Kanunu'nun şirketleşmeyi düzenleyen 13-52. maddeleri, özellikle anonim şirketlerle ilgili olanları, yarım asır içinde pek az kullanıldı. Gerçekte, ilk Osmanlı dış borcunun alındığı 1854 yılında, zamanın padişahı Abdülmecid, *“kumpaniyeler kuralım da bu borçlardan kurtulalım”* şeklinde samimi cümleler sarf etti¹⁰. Bu dönemde bazı dergilerde de anonim şirketlerin pek çok faydası olduğu öne sürülüyordu ve bu fayda, *“Bu şirketler milyonlarca sermâyeyi bir araya toplar. Bu sâyede nazar-ı dikkat ve hayretle temâşâ ettiğimiz büyük teşebbüsleri vücûda getirir. Sermâyedâr milletler için mühim bir menfa'at-ı siyâsiyye de te'mîn eder. Bir memlekette teşebbüsât-ı iktisâdiyyede bulunan şirketler sermâyedârları itibâriyle herhangi millete mensûb iseler o memleket için şüphesiz büyük bir müşteri olurlar. Şirket kendisinin muhtâc olduğu şeyleri hep oradan celb eder ve memleketinin hâricî ticâretinin tevsî'ine hıdmet etmiş olur”* şeklinde açıklanıyordu¹¹.

Sanayileşmede yerli özel sektörün oluşmasını sağlayacak politikalar 1860'lı yıllardan sonra izlendi. Ancak, bu amaçla kurulan Islah-ı Sanayi Komisyonu istenilen başarıyı getirmedi. Yerli girişimcinin çok az olması ya da sermayesiz, deneyimsiz ve yeterli bilgiye sahip olmamaları nedeniyle özel teşebbüsçe kurulan fabrikalar yabancıların tekelinde varlık buldu¹².

Sanayi yanlısı bu tutumla birlikte önceleri yerli ticaret çevrelerine borçlanan Osmanlı İmparatorluğu, bunları ödeyemediği gibi, devletin yönetim giderleri ile saray masraflarının artması karşısında, dış ülkelere borçlanmaya başladı. Öte yandan, 1854-1875 döneminde, savaş giderlerini karşılamak için yapılmış olan borçlanmalar, 1877'den sonra artarak devam etti. Nihayet, 1881 yılında *Düyûn-ı Umûmiyye*'nin kuruluşu ile Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde malî denetimini gerçekleştirmeyi ve artırmayı başardı. Osmanlı Borçları Yönetimi, yalnız gelirlerin toplanması ile ilgilenmedi, borçların garanti edilmesi için gerektiğinde kaynaklara el koydu, hatta yabancı sermayenin birçok alanlarda imtiyaz olarak yerleşmesine de aracılık etti. İmtiyazlı şirketlerin birçoğunun yönetimlerinde söz sahibi olan kişilerin, aynı zamanda *Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi*'nde görevli olmaları, bu sıkı ilişkinin en

¹⁰ Haydar Kazgan, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme** (1991) s. 39.

¹¹ Tüccarzade İbrahim Hilmi, **Ma'lûmât-ı İktisâdiye** (Kütüphane-i İslam ve Askeri, İstanbul, 1331-1333) s. 102-103.

¹² Seyitdanlıoğlu, **age.**, s. 65, 67-68.

belirgin delilini teşkil etmektedir¹³.

Aynı zamanda çevreselleşme ile birlikte ekonomide dışa açılma, Avrupa kapitalizminin temel ilkelerinden biri olan *tüketime* açılmayı da beraberinde getirdi. Bu bağlamda tüketimin, başta su olmak üzere bazı kamusal mal ve hizmetlere karşı gereksinimleri de hızla artırdığı, kentleşmeyi olumlu yönde etkiledi¹⁴.

Sanayileşme hareketlerinin çevreselleşme ile bütünleşmesiyle birlikte kentleşmenin de hızlanmasıyla belediyeler yeni yeni gelişmeye başladı. Tanzimat'tan önce belediye işleri ve hizmetleri devletin asıl örgüt ve çalışma alanı dışındaydı. Bir başka ifadeyle Osmanlı Devleti, Tanzimat öncesinde daha ziyade askerî ve ticarî gayelerle de kamu hizmetlerinde rol alırken, diğer alanlardaki kamu hizmetlerini vakıflar ve diğer kurumları aracılığıyla gerçekleştiriyordu¹⁵. Osmanlı yönetim anlayışında devletin görevi, adaleti sağlamak, tebaanın can ve mal emniyetini temin etmek ve insanlara dilediği gibi inanma ve kendini geliştirme fırsatı vermektir ibaretti¹⁶.

“Osmanlı Devleti'nde kamu hizmetleri kim veya kimler tarafından yerine getirilmektedir?” sorusunun cevabı ise genelde vakıflar idi. Bunun yanında şehir ve bayındırlık hizmetlerinin görülmesinde uygulanan bağışıklık (muafiyet) sistemi de ilgili sorunun bir diğer cevabını oluşturmaktaydı. Yani belirli bir halkın, belirli hizmetleri yerine getirmelerine karşılık vergiden tamamen ve kısmen muaf tutulması da bir başka yoldu¹⁷.

Bir yandan gelişmeye başlayan belediyeler 19. yüzyılda merkezin ağır vesayeti altında kadro bakımından eksik ve kent içi sorumluluk gerektiren hizmetlerden yoksundu. Devletin kendi hizmetlerini kendi gerçekleştirememesi dışa açıklığı kolaylaştırıyordu. Zaten kentsel hizmetler, büyük kentlerde de yabancı şirketler için çekici bir iş alanıydı¹⁸. Osmanlı İmparatorluğu'nun yol, liman vb. ulaşım ve kamu hizmetleri alanlarında yatırımlara olan ihtiyacı sonsuzdu. Bu alanlara

¹³ Tan, *age.*, s. 285.

¹⁴ Haydar Kazgan ve Sami Önal, **İstanbul'da Suyun Tarihi** (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999) s. 65.

¹⁵ Sevim Erdem, **Sultan II. Abdülhamit Devri (1876-1908) Osmanlı Devleti'nde Bayındırlık Faaliyetleri** (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ: 2010), s. 8.

¹⁶ Tan, *agm.*, s. 285.

¹⁷ Nazif Öztürk, “Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları”, **Osmanlı** (Cilt: 5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), s. 34; İbrahim Yılmazçelik, “Osmanlı Devletinde Vakıfların Yeri ve Önemi”, **Türk Dünyası Dergisi** (Ankara, 1997), s. 23; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi** (Cilt: 1, Ankara: 1947), s. 284.

¹⁸ İlhan Tekeli ve İlber Ortaylı, **Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi**, Ergun Türkcan (Edt.) (Ankara: 1978), s. 22; Çınar Atay, **İzmir'in İzmir'i** (İzmir, 1993) s. 5.

yapılacak yatırımlar, Avrupa endüstrisi için gerekli hammaddelerin çıkarılıp götürülmesini sağlayacağı gibi, iç pazarlarının doyumu halinde artan üretim fazlasının imparatorluğun dâhiline sürülmesi sonucunu da beraberinde getirecekti. Özellikle su, elektrik, gaz, tramvay vb. belediye hizmetleri alanlarında da yabancı sermaye, imtiyaz alarak rekabet koşullarından uzak çalışabilecek, ayrıca hizmetleri için gerekli olan malzemeyi gümrük harcamaları yapmadan ülkesinden rahatça getirebilecekti¹⁹.

Büyük kentleri modernleştirme zorunluluğu ve bu işlerin genelde az riskli olması, yabancı sermayenin niçin demiryolları, limanlar, fenerler, su, havagazı, tramvay ve elektrik hizmetleri gibi alanlarda belediye hizmetleriyle ilgilendiklerini açıklar²⁰. Bu şekilde yapılan yatırımlarla batılı girişimciler, kendi projelerine büyük oranda destek sağlıyor ve gelişmiş teknolojileriyle en önemli avantajı elde ediyorlardı²¹.

Osmanlı Devleti'nin oluşturmak istediği sanayi kollarıyla birlikte 19. yüzyılda, devlet toprakları üzerinde çeşitli alanlarda ve çok sayıda fabrika kurulmaya başlandı. Bu fabrikaların %8'i devletin, %11'i anonim şirketlerin, %81'i de şahıs şirketlerindendi. Yatırımın çoğu yabancı sermaye ile yapılmıştı ve miktarı, 1.193 milyon kuruştı. 1870'den sonra Avrupa yatırımlarının artması ile yabancı sermaye de doğal olarak artmıştı²².

Osmanlı Devleti'nde 1910 yılı da dâhil olmak üzere, 95 anonim şirketin kurulduğu görülmektedir. Bu şirketlerin 21'i Türk-Levanten²³ ortaklar ve yönetimi altında kalmışsa da, hisselerinin ve borç senetlerinin Osmanlı tebaasından çok yabancıların elinde kaldığı görülmektedir. Bu şirketlerin büyük bir kısmı, merkezleri yabancı ülkelerde olan ve Osmanlı Devleti içindeki şubeleri vasıtasıyla faaliyette

¹⁹ Tan, **agm.**, s. 293.

²⁰ Gündüz Ökçün, "1885 Öncesi Osmanlı Ekonomisine Geniş Bir Bakış", **1885-1985 Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu, 21-23 Kasım 1985** (İzmir), s. 17.

²¹ Elena Frangakis-Syrett, "Western And Local Entrepreneurs in İzmir in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries", **Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Sempozyum Tebliğleri**, Tuncer Baykara (haz.), (İzmir: 1993), s. 87.

²² Halil İnalçık ve Donald Quataert (ed.), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1600-1914** (Cilt: 2, İstanbul: Eren Yay., 2004), s. 1016.

²³ Levanten kelimesi Fransızca *Lever* kelimesinden türemiştir. Doğmak ve Doğu anlamlarına gelen sözcük, Doğu Akdeniz ülkelerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Genel bir ifadeyle, Levanten, Avrupalı bir aileden gelerek bir, Doğu Akdeniz ülkesi olan Türkiye'de İzmir'e-İstanbul'a yerleşenleri ifade etmektedir. (Raziye Oban (Çakıcıoğlu), "Levanten Kavramı ve Levantenler Üzerine Bir Araştırma", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi** (Sa: 22, Güz 2007), s. 338.)

bulunan şirketlerdi²⁴. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce bu şirketlerin elektrik, tramvay, su vs. alanlardaki toplam yatırımı 5.700.000 lira ve yıllık safi geliri 170.000 lira idi²⁵.

Batı Anadolu'da da 19. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle ulaşım ve haberleşme alanında gerçekleştirilen yabancı sermaye yatırımları, İzmir'in sosyo-ekonomik yapısında köklü değişimlere yol açtı. Öncelikle 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yabancı tüccar sayısındaki artışla birlikte İzmir ile iç bölgeler arasındaki mal akışını artırmak ve hızlandırmak için yeni ulaşım teknolojilerine gerek duyulmaya başlandı. Bu amaçla, İngiliz sermayesiyle yapımına 1857'de başlanan İzmir-Aydın demiryolu 1860'da, Fransız sermayesiyle 1864'te başlanan İzmir-Kasaba demiryolu da 1866 yılında tamamlanarak işletmeye açıldı. Ticarî etkinliklerin İzmir'de yoğunlaşması, kent merkezinde sigorta ve banka hizmetlerini de zorunlu kıldı. Gelişen ticaretin ihtiyaçlarına yönelik yeni yapılanmalar da İzmir'in genel görünümünü oldukça değiştirdi²⁶.

İzmir'deki gelişimlere bağlı olarak 1830'larda artan nüfus yaklaşık olarak 45.000 kişi dolaylarına ulaştı. Çeşitli kaynaklarda kent nüfusu 150.000, 187.000, 125.000 gibi sayılarla ifade edilmektedir. Ancak 1885'e gelindiğinde, hızlı nüfus artışıyla bu sayı 154.093 ulaştı²⁷. İzmir gibi liman kentlerindeki nüfus artışı kısmen sağlık önlemlerinin gelişmesinden kaynaklanıyordu. Liman kentlerinin sundukları ekonomik fırsatlar insanlar için cazip bir hal aldı²⁸.

Yüzyılın sonunda, İzmir 200.000'i aşkın nüfusu ile yüzyılın başındaki nüfusunun iki katına ulaştı²⁹. Batı Anadolu yabancı ticaret çıkarları açısından dünyanın en çekici ve en umut veren bölgelerinden biri haline geldi. 1847 ile 1880'ler arasında, İzmir'deki yabancıların sayısı 15.000'den yaklaşık 50.000'e

²⁴ Haydar Kazgan, "Cumhuriyetten Önce Şirketler", **Türkiye Cumhuriyeti Ansiklopedisi** (Cilt: 3, İletişim Yay., 1985) s. 783.

²⁵ Stefanos Yerasimos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Tanzimat'tan Birinci Dünya Savaşına**, Babür Kuzucu (Çev.) (Cilt: 2, Belge Yay.), s. 327.

²⁶ Yurt Ansiklopedisi, "**İzmir**" Maddesi (Cilt: 6, İstanbul: Anadolu Yayıncılık), s. 4302; Abdullah Martal, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir'in Sosyo-Ekonomik Yapısında Gerçekleşen Değişmeler", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, (Cilt: 1 / 3), s. 122.

²⁷ Musa Çadircı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı** (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1997), s. 361.

²⁸ Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren ve Donald Quatert, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Liman Kentleri: Bazı Kuramsal ve Tarihsel Perspektifler" **Akdeniz Liman Kentleri (1800 – 1914)** (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1994), s. 138.

²⁹ Reşat Kasaba, "İzmir", Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren ve Donald Quatert (ed.), **Doğu Akdeniz Liman Kentleri (1800 – 1914)** (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1994), s. 11.

yükseldi; yabancıların kentin toplam nüfusuna oranları ise %15'ten %25'e çıktı³⁰.

İzmir'in ilk kentleşme dönemi olarak da kabul edilen 19. yüzyılın ikinci yarısında³¹, şehirde büyük mağazalar, şirket binaları, iş hanları, paşa konakları ve devlet binaları yükselmeye başladı. Batı kültürüne uygun yaşam biçiminin getirdiği tiyatrolar ve eğlence yerleri de hızla arttı³². Ticaretteki gelişmelere paralel olarak, 1850'li yılları takiben İzmir'e büyük bir sermaye akımı oldu. Ticari güvence kazanan sermaye sahibi kişiler, ticari faaliyetlerini İzmir'den yürütmeye başladı³³. Ticaretin başladığı ve egemen duruma geçtiği bu dönemde İzmir'in nüfusu gelişti ve değişti³⁴.

İzmir'in uluslararası ticarete öneminin artması sonucu yaşanan büyüme, altyapı ihtiyacını da beraberinde getirdi³⁵. Fabrikaların artması gibi çeşitli sebeplerle kentlerin suya olan ihtiyaç da oldukça arttı. Bunun üzerine hükümet ve belediyeler, kentsel altyapı projelerinde suya öncelik vermeye başladı.

Avrupa ülkelerinin mali ve ticari sermayesinin bölgedeki tekeli durumu ulaştırmadaki tekelle birleşince, diğer Avrupa ülkelerinin bu bölgedeki ticari rekabeti büyük ölçüde engellendi. Daha sonraki aşamada, aynı Avrupa ülkelerinin sermayesi bölgede yatırımlara girişti. Osmanlı İmparatorluğu'nda bu yatırımlar belediye hizmetlerinde demiryollarını Avrupa ülkelerine bağlayan kıyı kentlerinde liman yapımında, sanayide ve madencilikte yoğunlaştı³⁶. Kral II. Leopold'un tahta çıkmasıyla dünya çapında yayılma siyaseti izleyen Belçika da, İzmir'de Elektrik Şirketi, Göztepe Tramvayları, Körfez Vapuruları İşletmesi ve bizim de asıl konumuz olan Su Şirketi ile etkin ve kârlı yatırımlara girişti.

³⁰ Kasaba, *age.*, s. 13.

³¹ Rauf Beyru, "İzmir'de Belediyeden Önce Belediyecilik", **Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi** (1. Kitap, Ankara: 1982), s. 123.

³² Çadırcı, *age.*, s. 361.

³³ Fikret Yılmaz ve Sabri Yetkin, **İzmir Kent Tarihi** (İzmir: 2002), s. 56.

³⁴ Mümtaz Peker, "İzmir Nüfusunun Gelişimi", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi** (Cilt: 1 / 3, 1993), s. 275.

³⁵ Yılmaz ve Yetkin, *age.*, s. 61-62.

³⁶ Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)** (2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1994) s. 78.

1. BÖLÜM

İZMİR SU ŞİRKETİ'NİN KURULUŞU, İDARİ YAPISI VE PERSONELİ

1.1. ŞİRKETİN KURULMASINI GEREKTİREN ETKENLER

Osmanlı şehirlerinin sokaklarında birçok çeşmelerin ve su kaynaklarının mevcudiyeti şüphesiz suyollarına verilen önemden kaynaklanmaktadır. Suyun şehir dışından getirilmesi, sokaklardaki ve evlerdeki çeşmelere ve suyun en çok kullanıldığı cami, mescid, medrese, han ve hamamlara dağıtımını son derece düzenli ve sürekli bir organizasyonu gerektirmekteydi³⁷. Bu nedenle bu işlere devletin görevlendirdiği suyolcuları bakardı. Bu meslek grubunda ki kişilere “*Su-Yolcu*” adı verilmişti. Bu su-yolcular suların sağlıklı bir şekilde hanelere ulaştırılmasında ve korunmasında görevliydi³⁸.

İzmir’de de başlıca Vezir suyu, Osmanağa suyu ve Hasib Efendi suyu gibi tesisatı bulunan üç su vardı. Bunlardan başka bir de 18. yüzyılda Damlacık Pınarı suyu mevcuttu³⁹.

İzmir’de çeşitli su kaynaklarının kullanılmasının yanında en önemlileri Vezir ve Osmanağa suları idi. Osmanağa suyu 1665’de, Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa’nın vekil-i harcı Osmanağa adında bir hayır sahibinin Kızılçullu (Şirinyer) istasyonundan Buca’ya giden şosenin 100 metre kadar sağ tarafında, 4 metrelik hafriyatla elde ettiği memba idi. Vezir suyu ise, 1671 tarihinde Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından Kızılçullu’dan şehre getirildi. Bu iki vakıf suyunun haricinde, Şaşal suyu, İzmir’e sekiz saat ve Şaşal köyüne 15 dk. mesafede, bir dağın eteğinden doğmaktaydı. Yamanlar suyu ise Yamanlar Dağı’ndaki dokuz membadan çıkan bir sudur. Karşıyaka’ya gönderilerek günde 1200 ton su vermekteydi⁴⁰.

Vezir ve Osmanağa Suları, kentin ihtiyacını karşılamaya çalışıyordu. Ancak

³⁷ M. Mehdi İlhan, “Osmanlı Su Yollarının Sevk ve İdaresi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi** (Cilt: 27, Sa: 44, 2008), s. 42.

³⁸ Selda Kılıç, “Su Yolları ve Su-Yolcu Esnafına Dair Bazı Tespitler”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi** (Cilt: 23, Sa: 36, 2004), s. 177.175-188.

³⁹ M. Münir Aktepe, “İzmir Suları Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi** (Sa: 30, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1976), s. 136.

⁴⁰ **İzmir Rehberi** (İstanbul: Resimli Ay Matbaası T. L. Şirketi, 1934), s. 192-193.

istenildiği ölçüde ve sıhhi değildi⁴¹. Halk da mevcut vakıf suyolları için *künkler kırıldı, yollar bozuldu* diye sık sık kendilerinden toplanan paralardan usanmıştı⁴².

Yukarı Mahalleler diye anılan ve iskâna yeni açılan bölgede, suyolları bulunmadığı için buralarda çok ciddi su sıkıntısı başlamıştı. Kadifekale tarafları dolunca, 1880'li yıllarda Değirmendağı, Karataş, Göztepe tarafları da iskâna açıldı ve bu yeni yerleşim birimlerinin de su sorunu bulunmaktaydı⁴³. 19. yüzyılda muhacir göçleri artmaya başlayınca⁴⁴, özellikle Kadifekale ve çevresine yoğun olarak muhacirlerin yerleşim yeri halini aldı. Buraların yeni yerleşim bölgeleri olmaları ve yaklaşık 40.000 nüfusu barındırması nedeniyle, susuzluk önemli bir mesele haline geldi. Su taşınarak getirildiği için de ücreti oldukça yüksekti⁴⁵.

Kullanılan Vezir ve Osmanağa suları, suyollarının bozulması ve tamirlerinin geç yapılması ya da salgın hastalıklar nedeniyle bazen yarım gün, bazen de hiç kullanılamıyordu. Bu nedenle halk, su-yolcularının işlerini düzgün yapmadığını ileri sürüyor ve su işlerinin gerektiği gibi düzenlenemediğini düşünüyordu. Halk, yeni bir şirketin kurulmasıyla suyun artacağını ve ucuz suya kavuşulacağını ümit ediyordu⁴⁶.

Mevcut olan su ihtiyacını gidermeye yönelik, 19. yüzyılın ortalarında Narik isimli bir Ermeni mühendisin İzmir'de artezyen kuyuları açmak için teşebbüse geçtiği, ancak başarılı olamadığı bilinmektedir⁴⁷.

Şehrin ihtiyacını büyük ölçüde telafi eden kuyular ve bunlara bağlı tulumbarlar dahi artan nüfus karşısında yetersiz kalıyordu. Bu sebeple, şehrin su ihtiyacını gidermeye yönelik çabalar daha sonraki yıllarda da sürdü. Nitekim 1890 yılında yaşanan su kıtlığı sebebiyle *İzmir'e su celb edecek bir kumpanya bulunması lazım* denilerek, Osmanlı Bankası tarafından da malî itibarı tasdik edilecek bir kumpanya bulmak ihtiyacı doğdu⁴⁸.

⁴¹ Ayfer Tantay, **İşgal'den Kurtuluşa İzmir'de Sağlık Sorunları ve Sağlık Hizmetleri (1919-1922)** (Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: 2008), s. 127.

⁴² Aktepe, **agm.**, s. 137-138.

⁴³ Sabri Yetkin, "Kentsel Hizmet İçin Kurulan Endüstriyel Tesis: Su Fabrikası", **Platform Dergisi** (Y: 1, Sa: 5), s. 67.

⁴⁴ Sezai Tezel, **Cumhuriyet Dönemi'nin İktisadi Tarihi** (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), s. 74. 19. ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli bir kentleşme olgusu görüldü. İstanbul'un nüfusu 1815'de 700.000'den 1910'da 1.150.000'ye, İzmir'in nüfusu 1830'da 120.000'den 1910'da 250.000'e yükseldi.

⁴⁵ **BOA**. ŞD. 2613 / 29, 31. 08. 1893 / 18 S 1311.

⁴⁶ **Ahenk** (08. 12. 1893 / 29 Ca 1311).

⁴⁷ Raif Nezh, **İzmir Tarihi** (Birinci Kitap, III. Kısım, 16. Forma), s. 13.

⁴⁸ **BOA**. Y. A. RES. 55 / 17, 07. 06. 1891 / 29 L 1308.

Bu ihtiyaçlar çerçevesinde İzmir civarındaki Nif Dağları'ndan doğan ve Arab Deresi'ne boşalan lezzetli suyun, İzmir Şehri'ne ve çevresine ulaştırılması için devlet, yeni girişimcilerini aramaya bařladı⁴⁹.

1.2. İMTİYAZ TALEPLERİ

Karantinalar Mufettiş-i Umumisi Kouni Efendi, 1890 yılında, İzmir su imtiyazına talip olan ilk kişidir. Kendisi Karataş ve Göztepe karantina bölgelerine akmakdere'den su getirme niyetindeydi⁵⁰. Ocak 1890'da halkın büyük su sıkıntısı çektiğini, içmek için su bulamadığını ve sağlıksız suları kullanan halkın bir bölümünün hastalandığını bildirir dilekçesini İstanbul'a gönderdi ve bu girişimi İzmir'deki çevreler tarafından da destek buldu⁵¹.

Balçova köyündeki ve akmakdere'deki bağ ve bostan sahiplerinin bu girişimi engellemeye yönelik çabalarına rağmen Aydın Vilayeti Başmühendisi Rive ve Gediz Nehri Mühendisi Niko tarafından yapılan incelemeler neticesinde kullanılacak su nedeniyle ifti ve değirmencilerin zarar görmeyecekleri anlařıldı⁵². Akabinde Kouni Efendi'nin girişiminin uygun olup olmadığını teftiş amacıyla 1891 yılında Kolağası Mustafa Efendi grevlendirildi⁵³. Kendisinin yaptığı incelemede, suyun oldukça bol olduğu ve özellikle Göztepe ve Karantina bölgesine bir kumpanya vasıtasıyla hizmet edebileceği tespit edildi. Aydın Valisi Halil Rifat Paşa da 31 Mayıs-30 Haziran'da Sadaret'e gönderdiği taktirlerinde; Değirmendağı, Kadifekale evresi ile Karataş ve Göztepe semtlerine su getirilebileceğinden bahsederek, bu imtiyazın Kouni Bey'e verilmesini istedi.

İmtiyazın 50 yıl süre ile Kouni Bey'e verilmesine ilişkin mukavele ve şartname metinleri Şurâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nde Haziran 1891'de hazırlandı. Meclis-i Vükelâ tarafından da sözleşmeye, halkın sudan yararlanmasının engellenmeyeceği ve turfanda mevsimi sonuna kadar bostanlara gereken suyun verileceği hükmü konu⁵⁴. Ancak Kouni Bey'in malî durumunu kanıtlayamaması ve

⁴⁹ **Umur-ı Nafi'a ve Ziraat Mecmuası** (21. 08. 1891 / 05 M 1309), s. 53.

⁵⁰ **BOA. DH. MKT. 1778 / 131, 06. 11. 1890 / 23 Ra 1308.**

⁵¹ **BOA. Y. A. RES. 55 / 17, 07. 06. 1891 / 29 L 1308;** Sadık Kurt, **İzmir'de Kamusal Hizmetler 1850-1950** (İzmir: 2012), s. 171.

⁵² **BOA. Y. A. RES. 55 / 17, 07. 06. 1891 / 29 L 1308.**

⁵³ **BOA. DH. MKT. 1775 / 49, 27. 10. 1890 / 13 Ra 1308.**

⁵⁴ **BOA. Y. RES. 55 / 17, 07 Haziran 1891 / 29 L 1308;** **BOA. MV. 64 / 79, 27. 05. 1891 / 18 L 1308.**

başka taliplilerin de ortaya çıkması sebebiyle bu imtiyaz alma girişimi sonuçsuz kaldı.

Bir sonuca bağlanmayan bu imtiyaz alma girişimini müteakip başka talipler de ortaya çıktı. Bu doğrultuda 1891 yılı içerisinde çeşitli başvurular yapıldı. İlk olarak başvuruda bulunan kişi Aydın Vilayeti Başmühendis-i Sâbıkı Mösyö Rive idi. Ardından, Selanik Demiryolu İnşaat Komiseri Maruzyan Efendi (?) ve Aydın Vilayeti Başmühendisi Ahmet Celalettin Efendi, Kadıköy ve Üsküdar Gaz imtiyazı sâhibi Fransız sermayedar mühendis Şarl Jorji⁵⁵, Osmanlı tebaasından İbrahim Niyazi Efendi ve Belçika devleti tebaasından Mösyö Tersilyan Voleterman ile Belçikalı sermayedar Kont Adrin Doljman birbirlerinden bağımsız olmak üzere imtiyaz talebinde bulundular⁵⁶ ve bu talepler Nafi'a Nezareti'ne bildirildi⁵⁷.

Su imtiyazını alma talebinde bulunan kişiler öncelikle nereden su getireceklerini, hangi bölgelere su vereceklerini ve su ücretlerinin ne olacağına dair açıklamalarda buldukları belgeler sundular. Daha sonra taliplilerin bu işi yapmaya yeterli kudretleri olduğunu kanıtlamaları gerekiyordu. Daha sonra ise, taliplilerin kendilerine destek olacak bankalardan teminat mektubu getirmeleri gerekiyordu.

Bu aşamada, Kont Adrin dışında diğer hiçbir talipli teminat mektubu sunamadı. Kont Adrin'in gerekli belgeyi sunmasına rağmen Niyazi Bey'in şartları daha uygun bulunuyordu. Bu nedenle diğer taliplilerin de mali durumlarını ispat etmeleri için iki ay süre tanındı. Ancak bu süreçte Anadolu Barçili mali durumunu ispat edemediği için konu dışı kaldı⁵⁸.

Meclis-i Mahsûs-u Vükelâ tarafından 13 Temmuz 1891'de imtiyazın Kont Adrin'e verilmesi kararı alındı. Ancak Şarl Jorji ve İbrahim Niyazi Bey'in itiraz etmesi üzerine tekliflerin tekrar değerlendirilmesi konusu ele alındı⁵⁹. 22 Aralık 1891' e kadar talepte bulunanların birer varaka götürmeleri istedi. Bu doğrultuda

⁵⁵ BOA. BEO. 2267, / 12. 07. 1892 / 16 Z 1309.

⁵⁶ BOA. ŞD. 2613 / 29, 31. 08. 1893 / 18 S 1311. Maruzyan Efendi'nin kullanmak istediği su "Pınarbaşı suyu" idi. Ancak o bölgede birçok nar ağacı ve bahçe ile bostanların çok olması sebebiyle bu talep uygun bulunmadı.

⁵⁷ BOA. HR. TO. 537 / 23, 01. 06. 1892 / 05 Za 1311.

⁵⁸ BOA. MV. 73 / 47, 21. 01. 1893 / 03 B 1310; BOA. İrade İMT. ve MKL. 1, 17. 07. 1893 / 03 M 1311.

⁵⁹ BOA. BEO. 9263, 09. 01. 1892 / 28 Ca 1310; BOA. İ. HUS. 8, 20. 01. 1893 / 02 B 1310; BOA. İ. İMT. 1 / 3, 17. 07. 1893 / 03 M 1311. İyi koşullar teklif ettiğini ileri süren Antoniyadis Efendi, aslında Niyazi Bey'in aksine ücretsiz verilecek olan suların ücret talep etti.

yapılan teklifler şöyledir⁶⁰:

Tablo 1. İzmir Su İmtiyazını Elde Etmek İçin Yapılan Teklifler

	Mösyö Rive	Niyazi Efendi	Kont Adrin Doljmon	Mösyö Şarl Jorji
İmtiyaz Süresi	65 sene	70 sene	75 sene	50 sene
Su Dağıtımının Mecburi Olduğu Bölgeler	İzmir ve Karşıyaka	İzmir, Karataş ve Göztepe	İzmir, Karataş ve Göztepe	İzmir
Su Dağıtımının İsteğe Bağlı Olduğu Bölgeler	Karataş, Göztepe, Bornova	Buca, Bornova, Karşıyaka	Bornova, Karşıyaka ve Işıklar karyesi	Karataş, Göztepe, Bornova ve Karşıyaka
Su Alınacak Menbaalar	Menemen civarında Gediz nehri ve civar bölgelerdeki menbaalar	Buca civarında Nif ve Savandra çayları ile bölgedeki menbaalar	Nif ve Savandra çayları ile bölgedeki menbaalar	Menemen civarında Gediz nehri ile civarında bulunacak bölgeler
Yapımın Süresi	6 sene 9 ay	4 sene 6 ay	4 sene 3 ay	3 sene
Kefalet Akçesi	1500 lira	1500 lira	2000 lira	1500 lira
Teftiş Ve Muayene Ücreti	Senelik 200 lira	Senelik 400 lira	Senelik 200 lira	Senelik 200 lira

BOA. ŞD. 2613 / 29, 31. 08. 1893 / 18 S 1311.

Meclis-i Nafia bu imtiyaz için tüm teklif verenlerin en son şart ve tekliflerinin bulunduğu birer pusula ile belirlenen bir günde meclise sunmaları istendi⁶¹. Yine herkesin sunduğu şartlardan hangisi devlet için daha faydalı ise onun kabul edileceği tebliğ edildi⁶². Aralık 1892'de son teklifler gerçekleştirildi. Bu doğrultuda İbrahim

⁶⁰ BOA. ŞD. 2613 / 29, 31. 08. 1893 / 18 S 1311.

⁶¹ BOA. MV. 72 / 67, 11. 12. 1892 / 21 Ca 1310; BOA. MV. 74 / 38, 08. 03. 1893 / 19 Ş 1310; BOA. DH. MKT. 1908 / 116, 08. 01. 1892 / 07 C 1309.

⁶² BOA. ŞD. 2613/29, 31. 08. 1893 / 18 S 1311; BOA. 1890/89, 18. 12. 1891 / 15 R 1309.

Niyazi Bey 28 Aralık 1892 (1308) tarihli son teklifinde⁶³;

1. İmtiyaz müddeti 70 seneden 47 seneye indirilmiştir.
  2. Bir metreküp su fiyatı 2 kuruşa indirilmiştir.
  3. Net kârın %26'sı hükümete, %8'i Dârü'l-'aceze'ye verilecektir.
  4. İhtiyat akçesi 1.500 lira olarak kalacaktır.
  5. Karakollara, kışlalara ve çeşitli devlet dairelerine ücretsiz su verilecektir.
  6. Nif ve Savandra çayları ile Buca karyesinden su getireceğini bildirdi. Eğer bu su yetersiz kalırsa İzmir'in 70 km mesafesindeki menbaa ve çaylardan su getirilecektir.
- Kont Adorin Doljman'ın ise⁶⁴;

1. İmtiyaz müddeti 75 sene olacaktır.
2. Yüz litresi 14 paraya su verilecektir.
3. Halka satılan suyun bir metrekübünden beş para Dârü'l-'aceze'ye verilecektir.
4. İhtiyat akçesi 2.000 lira olacaktır.
5. Karakollara, kışlalara, camilere ve belediye hastanelerine ücretsiz su verilecektir.
6. İzmir şehrinin etrafından, 70 km mesafeden su alınacağı⁶⁵ yönünde bir teklifte bulundu.

Niyazi Bey, Belçika, Brüksel'de bulunan Brabant Bankası⁶⁶ (Banque de Brabant)'ndan aldığı teminatnamelerin uygun görülmemesi neticesinde⁶⁷ 13 Şubat 1893'de Dersaadet Bankası ile ortaklık kurdu⁶⁸ ve kefalet akçesini ödemesi için de kendisine on beş günlük bir süre tanıdı⁶⁹.

Yapılan incelemeler neticesinde Niyazi Bey'in şartları daha iyi bulundu⁷⁰. Böylece, yıllık %8 kâr payı yerine bir defaya özgü, şirketin kuruluşunda Darülaceze'ye 500 Osmanlı lirası verecekti. İbrahim Niyazi Bey'den buna karşılık bir senet alındı ve İzmir su imtiyazı kendisine verildi⁷¹.

İşletme hakkı İbrahim Niyazi Bey ve ortaklarına 47 yıllığına verildi. Kısa sürede şirketlerini kurarak çalışmalarına başladılar. İzmir Su Şirketi, dereler üzerinde

⁶³ **Umur-ı Nafia ve Ziraat Mecmuası** (24. 11. 1893 / 15 Ca 1311), s. 220; **Umur-ı Nafia ve Ziraat Mecmuası** (02. 06. 1897 / 01 M 1315), s. 3.

⁶⁴ **BOA. ŞD.** 2613 / 29, 31. 08. 1893 / 18 S 1311.

⁶⁵ **BOA. Y. A. RES.** 80 / 91, 27. 07. 1896 / 16 S 1314.

⁶⁶ **BOA. İ. HUS.** 7, 24. 12. 1892 / 04 C 1310; **BOA. BEO.** 124, 09. 01. 1892 / 28 Ca 1310.

⁶⁷ **BOA. BEO.** 23535, 20. 11. 1893 / 11 Ca 1311.

⁶⁸ **BOA. İ. TNF.** 5, 18. 01. 1893 / 29 C 1310; **BOA. BEO.** 9579, 26. 12. 1892 / 06 C 1310.

⁶⁹ **BOA. BEO.** 24568, 17. 12. 1893 / 08 C 1311.

⁷⁰ **BOA. BEO.** 20436, 10. 09. 1893 / 28 S 1311; **BOA. ŞD.** 2954 / 4, 26. 11. 1892 / 06 Ca 1310.

⁷¹ **BOA. İrade İMT. ve MKL.** 1, 17. 07. 1893 / 03 M 1311.

yaptığı çalışmada kaynak suyun yetersiz olduğunu ileri sürdü. Ancak verilen hazırlık süresinin bitmek üzere olmasından dolayı Ticaret ve Nafia Nezareti'ne süre uzatma talebinde bulundu. Devlet-i Aliye, bu başvuruyu değerlendirmeye almakla beraber süre uzatma için yapılan başvurudaki bahaneleri haklı bulmayarak, verilecek hizmetin halk için öneminden dolayı Selanik Su Şirketi'ne verilen 9 aylık uzatma süresini İbrahim Niyazi Bey'e de tanıdı. Fakat devlet, yazılı olarak bir daha süre uzatımında bulunamayacağını kendilerine bildirdi⁷².

1.3. İBRAHİM NİYAZI BEY'İN İMTİYAZI ALMASI

İzmir ve çevresinde su dağıtım şebekesi kurulmasına ilişkin imtiyaz mukavelenamesi 18 Temmuz 1893 (3 Muharrem 1311-5 Temmuz 1309) tarihinde Nafia Nazırı Tevfik Paşa ile Niyazi Bey'in vekili Narlıyan Efendi⁷³ arasında imzalandı. Buna göre⁷⁴;

Md. 1. Nif ve Savandra çaylarından İzmir kentiyle Karataş ve Göztepe köylerine zorunlu olarak; Birunabad (Bornova), Hacılar, Karşıyaka ve Işıklar köylerine isteğe bağlı olarak su getirip dağıtmak için Niyazi Bey'e imtiyaz verilmiştir. İzmir'e daha yakın bir yerde yeterli su bulunursa su oradan alınabilecektir.

Md. 2. İmtiyaz süresi 47 yıldır.

Md. 3. Suların yeterli olmaması ya da içmeye uygun bulunmaması durumunda İzmir civarındaki başka su kaynaklarına başvurulabilecektir.

Md. 4. İmtiyaz alanına giren yerlerde hükümetçe bir kişi ya da şirkete başka bir imtiyaz verilmeyecektir. Fakat imtiyaz alanındaki çay ve kaynaklardan şişe, testi, varil vb. ile su satmak serbesttir.

Md. 5. Ana boru hattında her iki yüz metrede yangın muslukları konulacaktır. Yangın anında buralardan kullanılacak sular bedava olacaktır. Belediyenin belirlediği yerlerde yapılacak 20 adet halk çeşmesinin her birine dakikada 20 litre su verilecek ve bunlardan para alınmayacaktır.

⁷² BOA. BEO. 23386, 15. 11. 1893 / 06 Ca 1311.

⁷³ BOA. BEO. 62077, 19. 08. 1986 / 10 Ra 1314; Kurt, *age.*, s. 173-174.

⁷⁴ *Düster* (Tertip: 1, Cilt: 6, İkinci Kısım, Ankara: 1939), s. 1411-1417; *Ahenk*, 04. 02. 1894 / 28 R 1311. İmtiyaz mukavelenemesinin devlet görevlileri ile birlikte hazırlanmış olmasına bakarak İlber Ortaylı'nın, "İzmir'de Halkapınar suyu; belediyeden imtiyaz alan şirket tarafından... idare edilmekteydi" şeklindeki ifadesi doğruluğunu kaybetmektedir. Bkz. İlber Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği* (Ankara: 1995), s. 202.

Md. 6. Kışlalara, devlet okullarına, ıslahaneye, mekteb-i sanayiye, karakollara, resmi dairelere, İzmir Limanı'nda bulunan savaş gemilerine ve hastanelere yatak başına günlük 60 litre su bedava verilecektir. Ayrıca İzmir Hükümet Konağı çevresi bedava sulanacaktır.

Md. 7. Abonelere içmeye uygun temizlikte su akıtılacaktır.

Md. 8. İmtiyaz fermanı verildikten sonra haritalar on sekiz ay içinde hazırlanacak ve üç nüsha olarak Ticaret ve Nafi'a Nezareti'ne sunulacaktır.

Md. 9. Harita onaylandıktan sonra altı ay içinde işe başlanacak ve üç buçuk yıl içinde gerekli tesislerin inşası tamamlanacaktır.

Md. 10. Denetleme giderleri için Ticaret ve Nafi'a Nezareti'ne yıllık 200 Osmanlı lirası verilecektir.

Md. 11. Su deposu, havuzu ve yolları için gerekli arazinin satın alınmasında anlaşmazlık vuku bulursa istimlâk yasasına göre işlem yapılacaktır. Su dağıtım sisteminin kurulacağı arazi kamuya ait olursa bedava verilecektir. Bu tesisat için ihtiyaç duyulan taş, kum ve kireç devlete ait yerlerden parasız sağlanacaktır.

Md. 12. Su dağıtım sisteminin oluşturulması için yurt dışından getirilecek araç-gereç, demir ve dökme borular ile makine vb. gerekli alet ve edevat bir kereye özgü olmak üzere ithalat gümrük resminden muaf tutulacaktır. Buna karşılığında şirket, damga resmi verecektir.

Md. 13. Su dağıtım sisteminin kuruluşu tamamlandığında Ticaret ve Nafi'a Nezareti tarafından oluşturulacak bir "Fen Komisyonu", geçici ve kesin kabul işlemlerini yapacaktır. Komisyonların bu iş için harcadığı giderler şirketçe karşılanacaktır.

Md. 14. Şirket tesisler ile araç-gerecini iyi durumda bulunduracaktır.

Md. 15. Şirket tesislerin iyi durumda bulundurulmasına ilişkin, Osmanlı Devleti'nin her türlü yasal düzenlemesine uymak zorundadır. Şirketin hata yapması nedeniyle su dağıtım sisteminin bir kısmı ya da tamamı devre dışı kaldığında hükümet, şirket adına su dağıtım işini yürütecektir. Her türlü gider ve zarar şirket tarafından karşılanacaktır.

Md. 16. Şirket suyun 100 litresi için en çok 8 pare yani 1 m³ su için 2 kuruş ücret alacaktır. Günlük 3 m³ den fazla su tüketen abonelere %10 indirim uygulanacaktır. Haritada belirtilen yerlerin dışında kalan halk, su almak istediğinde, abone bedelleri oraya yapılacak masrafin %25'ini karşılayabilirse şirket oraya su tesisatını kurmak

zorundadır.

Md. 17. İşletmenin bir kişi ya da şirkete satılması ya da kiralanması Osmanlı hükümetinin iznine bağlıdır.

Md. 18. İmtiyaz sahibi, fermanın kendisine verilmesinden sonra bir yıl içinde bir Osmanlı anonim şirketi kurmak zorundadır.

Md. 19. İmtiyaz sahibi, fermanın kendisine verilmesinin akabinde bir ay içinde Osmanlı Bankası'na nakit ya da hisse senedi olarak 2.000 Osmanlı altını “*kefalet akçesi*” yatıracaktır. Bu ücret işletmenin kesin kabulü yapıldıktan sonra iade edilecektir.

Md. 20. Şirket, imtiyaz süresi 25 yılı doldurduktan sonra hükümetçe satın alınabilecektir. Satın alma bedeli, son 5 yılın ortalama gelirinin %80'i kalan imtiyaz süresince şirkete ödenecektir. Bu yıllık taksitlerin belirli bir sürede ödenmesi devletçe sağlanacak ve bu konuda özel bir sözleşme düzenlenecektir.

Md. 21. İmtiyaz süresi dolduğunda, imtiyaz sahibinin şirket üzerindeki hakları hükümete geçecektir. İşletme hükümete borçsuz bırakılacaktır.

Md. 22. Şirketin idareci ve teknik elemanları dışındaki bütün çalışanları, Osmanlı uyruğundan olacak ve hükümetin belirlediği kıyafeti (özellikle fes) giyeceklerdir. Halkla ilişkide bulunacak memur ve işçiler, Türkçe konuşacaklardır.

Md. 23. Osmanlı Devleti, suyolları ile kaynaklarının yakınlarında istihkâm ve askeri binalar inşa edebilecektir.

Md. 24. İnşa sırasında ortaya çıkacak eski eserler devlete ait olacaktır.

Md. 25. İmtiyaz sahibi, görevlerini yerine getirmediği takdirde imtiyaz haklarını kaybedecek ve bu durumda hükümetçe gereken önlemler alınacaktır.

Md. 26. Devletle şirket ya da halkla şirket arasındaki anlaşmazlıklar *Şûrâ-yı Devlet'de çözülecek* ve Osmanlı mahkemeleri bu işlere bakacaktır. Şirket resmi yazışmalarını Türkçe yapacaktır.

Md. 27. Şirket, yıllık net gelirinin %20'sini hükümete verecektir. Ayrıca Dârü'l-‘aceze’ye bir kereye mahsus 500 Osmanlı lirası verilecektir.

İmtiyaz mukavelenamesinin 18 Temmuz 1893'te imzalanmasıyla⁷⁵; şirket “*İzmir Suları Osmanlı Kumpanyası*” adıyla teşkil edilmiş, sermayesi iki buçuk milyon franktan oluşmakta ve imalat masrafına göre tahvilat hazırlama ve ihracat

⁷⁵ **Düstûr** (Tertip: 6, Cilt: 1, Ankara: 1939), s. 1411-1417; **Ahenk** (04. 02. 1894 / 28 R 1311).

yapma hakkına sahipti⁷⁶. Daha sonra Meclis-i Vükela'nın kararı ile şirketin iç tüzüğü'nün ikinci maddesine, şirketin “*Osmanlı*” olduğu ibaresi eklendi⁷⁷.

İbrahim Niyazi Bey, 47 yıllık olan sözleşmesini 85 yıla çıkartmak istedi ve bazı yeni taleplerde bulundu⁷⁸. Gerekçe olarak da Beyrut suyunun imtiyaz müddetinin kırk, Selanik suyunun da elli bir seneden ibaret olduğunu, buna karşılık İzmir'in büyüklüğü ve nüfus yoğunluğu nedeniyle suya olan ihtiyacının daha fazla olduğunu ileri sürdü. Ayrıca Şirketin net kârının %20'sini hükümete terk edeceğinden, suyun bir metre küpünü iki kuruşa satmasını ve kışlalar, okullar ve çeşitli devlet dairelerine ücretsiz su vermemesini talep etti. Üsküdar ve Kadıköy Şirketi'nin ise bir metre küp suyu üç kuruşa satmakta olduğunu, hâsılatından hükümete bir hisse bırakmadığını ve imtiyaz süresin de altmış yıl olduğunu bildirdi. Gösterilen tüm bu gerekçelerin etkisiyle genellikle diğer şirketlere de uygulandığı gibi İzmir Su Şirketi'nin de imtiyaz süresi Ocak 1896'da 85 seneye çıkarıldı⁷⁹.

1.4. İMTİYAZIN DEVRİ

İbrahim Niyazi Bey, 2000 liralık Osmanlı teminat akçesini yatırdıktan sonra mukavele ve şartname layihalarını içeren fermanı aldı⁸⁰. İmtiyaz alma süresince kendi adına hareket ettiğini beyan etse de 1895'de elinde bulundurduğu imtiyazı Belçikalı bir gruba sattı⁸¹. Belçikalı sermaye sahiplerince kurulan bu yeni şirketin adı “*Compaigne Ottoman des Eaux de Smyrna*” idi⁸².

İbrahim Niyazi Bey'in şirketin neden bu kadar sürede satmak istediği bilinmemektedir. Aynı zamanda satın alma işlemleri hakkında, iki taraf arasında ne tür bir ilişki kurulduğu ve nasıl bir pazarlık yapıldığı hakkında da bir bilgi yoktur. Ancak aynı dönemde çok sık rastlanan, bir Türk sermayedarın aracı olarak kullanılması durumunun bu konuda da geçerli olduğu düşünülmektedir.

Şirketin el değiştirmesinden sonra mukavelenamede yapılan son düzenlemeye

⁷⁶ BOA. ŞD. 1203 / 10, 09. 05. 1899 / 28 Z 1316; BOA. BEO. 39912, 13. 12. 1894 / 14 C 1312; BOA. BEO. 43980, 30. 03. 1896 / 15 L 1313.

⁷⁷ BOA. MV. 84 / 6, 10. 03. 1895 / 13 N 1312.

⁷⁸ BOA. BEO. 78861, 12. 12. 1897 / 17 B 1315.

⁷⁹ BOA. Y. A. RES. 84 / 52, 08. 01. 1897 / 04 Ş 1314; BOA. Y. A. RES. 80 / 91, 27. 07. 1896 / 16 S 1314; BOA. Y. A. RES. 84 / 52, 18. 01. 1897 / 14 Ş 1314.

⁸⁰ BCA. 230 / 123. 3. 1; Hizmet (30. 08. 1892 / 06 S 1310).

⁸¹ Devlet Salnamesi (Matbuat Müdüriyet-i Umumiyyesi, 1926-1927), s. 286; İzmir Rehberi (İstanbul: Resimli Ay Matbaası T. L. Şirketi, 1934), s. 142; Ahenk (23. 09. 1894 / 22 Ra 1312).

⁸² Haydar Kazgan, İstanbul'da Suyun Tarihi (İstanbul: 1999), s. 51.

göre; kuruculardan olan Mösyö Delkor; adı geçen bankaya iki yüz beş bin frank yatırarak devir işlemini tamamladı⁸³.

1.5. ŞİRKETİN FAALİYETE BAŞLAMASI

1895 yılının Mart ayında tescillenen⁸⁴ şirketin içtüzüğünün üçüncü maddesine göre merkezi İzmir’de, genel merkezi önce Liege şehrine, daha sonra Brüksel şehrine taşındı⁸⁵. İzmir’deki idare merkezi Osmanlı döneminde Frenk Mahallesi’nde Pisaro Hanı’nda, Cumhuriyet’in ilk yıllarında İkinci Kordon’da 11 numaralı binada idi. Şirketin idare merkezi, 1934 Eylül’ünde, Alsancak’da Mesudiye Mahallesi, Atatürk Caddesi’nde 454 numaralı binaya taşındı⁸⁶.

Mukavelename gereğince geçici olarak başkanlığına Nafi’a Müdürü Haydar Bey, müdür yardımcılığına Nafi’a Dairesi mühendislerinden Kadir Bey getirildi. Aynı zamanda Su İnşaat Komiseri ve Vasilaki Efendi ve Nafi’a Meclisi’nden Hakkı Bey’den oluşan bir komisyon oluşturuldu⁸⁷.

İdare müdürü Mösyö Delkor, şirketin idaresini üzerine aldığını gösterir belgeyi teslim ettikten sonra inşa işlemlerine başladı. Mösyö Delkor’un Selanik su dağıtımını imtiyazı elinde bulundurduğu için kısa sürede halkın suya kavuşacağı vaat edildi. İzmir Valisi Fehmi Paşa’nın da bu işi onayladığına dair bilgiler mevcuttur. Ayrıca abone kaydının başladığının bildirilmesiyle birlikte birkaç gün zarfında 1500 abone su almak için başvurdu⁸⁸.

Su şirketi, 1895 yılının Ocak ayında dağıtacağı suların planlarını Nafia Nezareti’ne takdim etti ve Fen Daire’si tarafından Haziran 1896’da inşaata başlanılmasına onay verildi⁸⁹. Kaynak olarak “*Frenk suyu*” da denilen Halkapınar

⁸³ BOA. ŞD. 1203 / 10, 09. 05. 1899 / 28 Z 1316. Kuruluşundan devredilmesine kadar farklı isimlerle, İzmir Suları Anonim Osmanlı Şirketi, İzmir Suları Osmanlı Şirketi, İzmir Suları Türk Anonim Şirketi, İzmir Su Şirketi, İzmir Osmanlı Su Şirketi, İzmir Osmanlı Su Kumpanyası, Halkapınar Su Şirketi, İzmir Türk Anonim Su Şirketi, İzmir Suları Türk Anonim Şirketi ve hatta Eaux De Smyrne adlarıyla anıldı. Fakat Zafer Toprak, bu isimleri farklı şirketler olarak göstermiştir (Zafer Toprak, **Milli İktisat-Milli Burjuvazi** (İstanbul: 1995), s. 186, 195.)

⁸⁴ Münir Aktepe, “İzmir Çeşmeleri”, **Üç İzmir**, Enis Batur (ed.), İstanbul: 1992, s. 101; **Ahenk** (21. 12. 1893 / 12 C 1311).

⁸⁵ **Düstur** (Tertip: 3, C: 25, İkinci Baskı, Ankara: 1955), s. 291; **Köylü** (24. 09. 1908 / 27 Ş 1326).

⁸⁶ **Ahenk** (06. 09. 1910 / 30 Ş 1328); **Anadolu** (14. 09. 1934).

⁸⁷ BOA. BEO. 87538, 01. 08. 1898 / 13 Ra 1316; **Ahenk** (24. 11. 1893 / 13 Ca 1311).

⁸⁸ **Ahenk** (21. 12. 1893 / 12 C 1311).

⁸⁹ **Ahenk** (15. 12. 1894 / 16 C 1312).

suyunun kullanılmasına karar verildi⁹⁰.

İmtiyaz mukavelanamesine göre, on sekiz ay içerisinde plan ve haritalar Ticaret ve Nafia Nezareti'ne verilmeli idi. Plan ve haritaların onaylanmasından sonra ise altı ay içerisinde inşaatla başlanarak üç buçuk yıl içerisinde inşaat tamamlanmalıydı. Bunun üzerine, imtiyazı üzerine alan grubun başkanı olan Mösyö Delkor, devir işleri bittikten sonra inşaat için gerekli olan alet ve edevatı getirmek üzere Belçika'ya geri döndü⁹¹.

Şirketin inşaat yapma izni kabul edildikten sonra erkân ve memurlarından olan yabancılar 23 Nisan 1898 (21 Teşrin-i sani 1314) tarihinde irade-i seniyye ile nişan ile onurlandırıldılar. Aşağıda tablo 2'de sekiz yabancı görevliye nişan verilmesine karşılık hiçbir Türk'e nişan verilmediği anlaşılmaktadır.

Tablo 2. 1898 Yılında Yabancı Erkân ve Memûrlara Verilen Nişânlar

İsim	Nişân
İzmir Su Şirketi kurucularından ve müdürlerinden Mösyö Velkor	İkinci Rütbeden Mecîdî
Bürüksel'de Meclis-i İdâre Reisi Mösyö Van Menen	Üçüncü Rütbeden Osmânî
Liyej'de Reis-i sâni Mösyö (?)	Üçüncü Rütbeden Mecîdî
Liyej'de müdürlerden Mösyö Nikola (?)	Üçüncü Rütbeden Mecîdî
Liyej'de müdürlerden Mösyö Herman (?)	Üçüncü Rütbeden Mecîdî
Liyej'de müdürlerden Kont Henri (?)	Üçüncü Rütbeden Mecîdî
İzmir'de müdürlerden Mösyö (?)	Üçüncü Rütbeden Mecîdî
İzmir'de Su Kumpanyası müdürü (?)	Dördüncü Rütbeden Osmânî

BOA. İ. TAL. 161 / 45, 18. 12. 1898 / 04 § 1316.

İnşaatla 1896 yılında başlandı ve 1897 yılının Ağustos ayına kadar 18 km ana

⁹⁰ A. Nedim Atilla, **Gelişen İzmir** (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., 2001), s. 13; Naci Gündem, **Günler Boyunca** (İzmir: 2002), s.105; Cemal Saran, **İzmir** (İzmir: Birlik Matbaası, 1973), s. 9; Ahmet Günbaş, "Bir Halkapınar Gölü Vardı" **İzmir Kent Kültürü Dergisi** (Sa: 2, Kasım 2000), s. 12.

⁹¹ **Ahenk** (04. 10. 1893 / 23 Ra 1311); Raif Nezihi, **İzmir'in Tarihi**, Erol Üyepazarcı (yay.) (16. Fasikül, İzmir: 2001), s. 9.

su şebekesi döşendi⁹². Aynı yılın Eylül ayında şebeke Karataş semtine kadar ulaştırıldı⁹³. Su boruları döşeme işlemi ve inşaatlar kısmen bittikten sonra şirket, deneme maksadıyla suyun dağıtımını ile ilgili on beş günlük bir faaliyet sürdürüldü. Bu sürede oluşan aksaklıkları tespit etti ve gereken onarımları yaptı⁹⁴.

Ağustos ayında boru döşeme işlerinin bitmesiyle birlikte İstanbul'dan bir Fen Heyeti muvakkat (geçici) kabul işleri için Halkapınar'a geldi. Yapılan incelemelerden sonra şirket müdürü Mösyö Van Meeen konuşmasına "*Efendiler, Mâlûmdur ki su her şehirde bulunur. Susuz yaşamak kâbil olmadığından bir mahalde şehrin bulunması suyun vücûduna delâlet eder; su olmayan yerde elbette şehirde olamaz*" sözleriyle başlayarak "*İzmir Osmanlı Suları ümit ederiz ki âhâliye İstanbul sularından daha ucuz düşecektir*" sözleriyle İzmir halkının ucuz suya kavuşacağına dikkat çekti⁹⁵.

Yapılan incelemelerden sonra Fen Heyeti'nin huzurunda *Padişahım Çok Yaşa* nidalarıyla makineler çalıştırılmaya başlandı⁹⁶. Neticede de 24 Ocak 1898 (20 Ağustos 1314) tarihinde şirket *İzmir şehri ve civarına* su dağıtmaya başladığını ilan etti⁹⁷.

1.6. GENEL KURUL

Genel kurul, her yılın ilk altı ayı içerisinde idare meclisi tarafından belirlenen bir yerde toplanırdı. Şirket dâhili nizamnâmenin 25. maddesine göre; genel kurula katılabilmek için en az 30 hisse senedine sahip olmak gerekiyordu. Ancak bu hususa 1930 ve 1940'lı yıllarda uyulmadığı anlaşılmaktadır. Dâhili nizamnâmenin 26. maddesine göre ise hissedarların her 30 hisse için 1 oy hakkı vardı. Buna karşılık yalnız bir kişinin 10'dan fazla oy hakkı yoktu⁹⁸.

Genel kurulun toplantı tarihleri, bir ay önceden gazeteler aracılığıyla şirket ortaklarına duyurulurdu. 27. maddeye göre genel kurulun oluşabilmesi için sermayenin dörtte birinin temsil edilmesi gerekiyordu. Bu nedenle ortakların, toplantı

⁹² **Ahenk** (24. 01. 1896 / 08 Ş 1313).

⁹³ **Ahenk** (20. 02. 1896 / 06 N 1313).

⁹⁴ **Ahenk** (03. 04. 1896 / 18 Ra 1314).

⁹⁵ **Ahenk** (07. 04. 1896 / 26 Ra 1314).

⁹⁶ **Ahenk** (29. 01. 1897 / 25 Ş 1314).

⁹⁷ **Ahenk** (30. 01. 1897 / 26 Ş 1314).

⁹⁸ **BCA**. 230 / 123. 3. 1; Kurt, **age.**, s. 176.

tarihinden on gün önce, yönetim kurulunca belirlenen yerlere hisse senetlerini yatırmaları gerekiyordu⁹⁹.

Aşağıda yer alan tablo 3’de toplam on hissedar içerisinde yalnızca üç Türk hissedarın olduğu görülmektedir. Bu şahısların ellerinde bulunan iki adet hisse vardı. Bu sebeple hiçbirinin oy kullanma hakkı yoktu.

Tablo 3. 1915 Yılı Hisse Sâhipleri İle Hisse Adetleri ve Sahip Olunan Oy Hakkı

Hissedârlar	Sahip Olunan Oy Hakkı	Eshâm Adetleri
Belçika Vatandaşı, Mösyö Alber(D) Dekun	10	752
Belçika Vatandaşı, Ankara’da Yaşayan Mühendis Mösyö Alber(D) Dekun		2
Belçika Vatandaşı Liege’de Yaşayan Mösyö Armond Alber(D)	10	300
Belçika Vatandaşı Mösyö (?) Adına Hareket Eden Mösyö Andre (?)	10	300
Belçika Vatandaşı, Brüksel’de Yaşayan Mösyö Andre (?)		2
Belçika Vatandaşı, Mösyö Dekun Adına Vekaleten Hareket Eden Ethem Bey	10	300
Türk Vatandaşı, İzmir’de Bulunan Şahinzâde Ethem Bey		2
Belçika Vatandaşı, Liege’de Yaşayan Mösyö (?) Adına Hareket Eden Doktor Agâh Bey	10	300
Belçika Vatandaşı,		
Türk Vatandaşı, İzmir’de Yaşayan Doktor Agâh Bey		2
Belçika Vatandaşı, Liege’de Yaşayan Mösyö (?) Adına Vekâleten Hareket Eden Hamdi Bey	1	50
Türk Vatandaşı, İzmir’de Yaşayan Hamdi Bey		2
Toplam	51	2014

BCA. 230 / 124. 5. 1.

⁹⁹ BCA. 230 / 124. 5. 1.

Şirket görünüşte Türk ya da Osmanlı idi. Fakat aslında yabancıydı. Mali işlemler Bruxelles Bankası ve Liyejova Bankası vasıtasıyla yürütülmekteydi¹⁰⁰. Genel kurul toplantılarından 1896 yılındaki Brüksel’de ve 1919’daki Liege’de gerçekleştirildi. O yıldan sonra şirketin İzmir Belediyesi tarafından satın alınmasına kadar İzmir’de yapıldı¹⁰¹.

1.7. YÖNETİM KURULU

Mukavelenameye göre, yönetim kurulu 5-11 kişiden oluşmaktaydı. İlk üç yıl için oluşturulan yönetim kurulunda;

Başkan: Mösyö Maurice Van Meeen

Başkan Yardımcısı: Mösyö Jül Delkor Veniks

Kaleyan Paleolog

Nuri Bey yer aldı.

Yönetim kurulu üyesi olma şartı en az 50 hisse senedine sahip olmaktı. 1930-1940’lı yıllarda diğer benzer konularda olduğu gibi bu miktar aranmaz oldu. Üç yıl dolduktan sonra yönetim kuruluna seçilecek kişiler ilk değişiklikte kura ile belirlenirdi. Daha sonra kıdem itibarıyla her yıl bir veya iki üye çıkarılarak yerlerine bir sonraki üye tayin edilirdi. Ancak üyelikten çıkan azanın tekrar kurula girme hakkı vardı¹⁰². Osmanlı Devleti’nde yabancılar çeşitli imtiyazları ele geçirmek için Osmanlı tebaasından olan kişileri aracı olarak kullanırdı. İzmir su imtiyazında da ilk yönetim kurulunda İbrahim Niyazi Bey’in yer almayışı, bu görüşü desteklemektedir.

Yönetim kurulu ayda bir toplanırdı. Üyelere kâr payının yanı sıra, toplantı yaptıkları günler için toplantıya katılmaları nedeniyle *huzur hakkı* adı altında bir miktar ücret verilirdi¹⁰³. 1908 yılı yönetim kurulunda;

Başkan: M. M. Leon Collinet

Başkan Yardımcısı: C. H.-C. De Meeus

J. Delecourt-Winqz

Maurice Van Meeen

Nuri Bey

¹⁰⁰ Kurt, *age.*, s. 176; *Ahenk* (13. 10. 1907 / 06 N 1325); *Anadolu* (31. 07. 1942).

¹⁰¹ *Ahenk* (16. 11. 1894 / 17 Ca 1312); *Ahenk* (22. 03. 1917 / 28 Ca 1335).

¹⁰² *BCA*. 230 / 123. 3. 1.

¹⁰³ *BCA*. 230 / 124. 5. 1; Kurt, *age.*, s. 178. Bu ücret 1936-1942 yılları arasında 25 lira idi.

H. Peeters
 G. Paleologue
 Baron De Bieberstein
 Duquenne
 A. Guindorff vardı¹⁰⁴.

1909 yılında şirketin yönetim kurulunda; Genel Müdür, Mösyö Guindorff, Başkan, Mösyö Leon Collinet, Başkan Yardımcısı, Hevir Duquenne, Kont Henri Ferdinandi Meeus, Mösyö Jül Delecourt, Mösyö Hev. Peeters, Mösyö Jül Anis ve Mösyö Poleolos yer almaktaydı¹⁰⁵.

1930 yılında ise H. Duat, Cant de Mecus, A. De Coune ve Dr. Ali Agâh (Dinel) Bey yer almaktaydılar. 1936-1942 yıllarında ise yönetim kurulundakiler Hüseyin Hulki Cuçin, Dr. Kâmran Örs, Hasan Yusuf, G. Ferit Talay, İbrahim Güngören, Cant de Meeus, Dr. Ali Agâh Dinel, Albert Van Gothem, Fernan (d) Bourguet, Jules Delecourt ve Marcel de Roover'dı¹⁰⁶.

1.8. ŞİRKETİN ÇALIŞANLARI

İzmir Osmanlı Su Şirketi'nde; Halkapınar Su Fabrikası ve Deposu'nda, Selvilitepe Su Terfi İstasyonu ve Depo'sunda olmak üzere çeşitli nitelikte ve görevde personel mevcuttu. İstihdam edilen bu personel; bir genel müdür, bir boru tefrişatı idaresi memuru, bir ameliyat kondüktörü, bir baş muhasebeci, bir baş makinist, bir makinist muavini, bir kasadar, sekiz muhasebeci, iki abonman dairesi baş memuru, üç fen memuru, üç tahsildar, bir tercüman, bir abonman dairesi memuru, iki işletme musluk memuru, üç yangın musluğu memuru, iki amele başı, bir boru tefrişat dairesi memuru, bir muhasebeci, iki şoförden oluşmaktaydı ve ayrıca Şöhret Hanım adında bir bayan hademe vardı¹⁰⁷.

Halkapınar tesislerinde memur ve çalışanlardan idare mensupları için her biri 60 m² olmak üzere birer kat iki bina yapıldı¹⁰⁸. Şirket amele evleri, fabrika makinist

¹⁰⁴ E. Pech, **Manuel Des Societes Anonymes Fonctionnant En Turquie** (4 Edition, Constantinople: 1908), s. 191.

¹⁰⁵ **Aydın Salnamesi** (1908 / 1326), s. 200; Kurt, **age.**, s. 178.

¹⁰⁶ Kurt, **age.**, s. 178; **Anadolu** (04. 04. 1937); **Anadolu** (06. 04. 1938); **Anadolu** (02. 04. 1940); **Anadolu** (03. 04. 1942).

¹⁰⁷ **BCA.** 230 / 123. 1. 5.

¹⁰⁸ **BCA.** 230. 124. 7. 5; **Ahenk** (28. 07. 1905 / 25 Ca 1323). Bu evler ve civardaki bir değirmen ile müştemilatı top tamirhanesi yapılmak üzere 1928 yılında askeriye intikal etmiştir.

evleri ve depolarda bekçi evleri vardı¹⁰⁹. Böylelikle şirket, çalışanlarından bir bölümünü burada barındırma imkânına sahipti.

Su Şirketi bir Osmanlı şirketi olarak kurulmuş olmasının yanı sıra Belçikalı bir şirkete 1895 yılında devredilmesi nedeniyle aynı zamanda bir yabancı şirketti. Bu nedenledir ki başta idari personeli olmak üzere önemli sayıda yabancı memur ve işçi istihdam etmekteydi. 1914 yılında seksen personelinden 54'ü Osmanlı, 8'i Yunan, 6'sı İtalyan, 5'i Belçikalı, 2'si Fransız, 2'si Avusturyalı, 1'i İngiliz ve 1'i Flemenk idi¹¹⁰. Yabancı personelin sayısındaki fazlalığın yanı sıra görev dağılımı olarak da azınlık personel daha itibarlı sayılabilecek görevlere sahipti. 1924 yılında yapılan incelemelere göre personelin görev ve uyrukları şöyleydi;

Tablo 4. 1924 Yılı Şirket Çalışanlarının Görevleri ve Uyrukları

Görevi	Uyruğu
Müdür	Belçika
Muhasebeci	Belçika
Boru Şebekeleri Memuru	Belçika
Muhasebeci	İtalyan
Sandık Emini	İtalyan
Harita Şefi	İtalyan
Muhasebeci	İtalyan
Muhasebeci	Katolik Türk
Abone Memuru	Musevi Türk
Muhasebeci	İtalyan
Muhasebeci	İtalyan
Baş Tahsildar	Musevi Türk
Su Saati Bakıcısı	Musevi Türk
Baş Makinist	Belçika
Makinist	Belçika
Makinist Muavini	İtalyan
İşletme Şefi	İtalyan
Saat Tamiratı Şefi	İtalyan
Boru Tamirat Şefi	Katolik Türk
Şube Yolları Tamirat Şefi	İtalyan

BCA. 230 / 124. 4. 4.

¹⁰⁹ BCA. 230 / 125. 9. 2.

¹¹⁰ BCA. 230 / 123. 1. 5.

Yukarıda verilen yirmi çalışandan dokuzu İtalyan'dır ve meslekleri şirket çalışanları içerisinde çalışanların yüksek kademe olarak niteleyebileceğimiz bölümündedirler. Bu yoğunluğun 19. yüzyılda çeşitli nedenlerle İzmir'e gelen doktor, avukat, mimar, ithalat ve ihracat işleri gibi nitelikli mesleklere sahip olan nüfusa bağlayabiliriz¹¹¹.

Büyük memurlardan sayılan müdür, muhasebeci, umum boru şebekesi şefi, muhasebeciler, fen memurlarından makinistler, işletme şefi, saat tamir şefi, boru tamirat şefi, şube yolları tamirat şefi, su saati bakıcısı, tahsildar, sandık emini gayrimüslimdi.

Tablo 5'de görüldüğü gibi, Türk ve Müslim olan personelden ise müdür muavini, muhaberât müdürü, kâtipler, tahsildar, saat bakıcılar, boru ustalarının yanı sıra 12 amele daha vardı. 1924 yılında 41 müslim, 20 gayrimüslim personel arasında Türklerin büyük çoğunluğu ya boru ustası ya da ameleydi. Çalışan Türk personelin görevleri şunlardı;

Tablo 5. Türk Personelin Meslekleri

Görevi	Uyruğu
Müdür Mu'âvini	Türk
Muhâberât Müdürü	Türk
Muhâsebe Dâiresinde Kâtip	Türk
Abone Dâiresinde Kâtip	Türk
Fabrika Dâiresinde Kâtip	Türk
Muhâsebede Memur	Türk
Tahsildâr	Türk
Saat Bakıcı	Türk
Kurşuncu	Türk
Anahtarcı Muâvini	Türk
Anahtarcı	Türk
Kurşunboru Ustası	Türk
Amele	Türk
Arabacı	Türk
Hademe	Türk

BCA. 230 / 124. 4. 4.

¹¹¹ Mevlüt Çelebi, "19. Yüzyılda İzmir'de İtalyan Cemaati", **Tarih İncelemeleri Dergisi** (Cilt: 22, Sa: 1, 2007), s. 23.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde işçi ücretlerinin tayin ve tespitinde serbest piyasa şartları geçerliydi. Aksine bir sınırlandırma konulmamıştı, asgari ücret kavramı yoktu. İşçiler serbest piyasada emek arzında bulunuyorlar, işverenin sunduğu şartlarda ve ücrette çalışmak isterlerse işe talip oluyorlardı¹¹². Bu bağlamda şirket çalışanlarından bir bölümü ile işçi ve amele statüsünde yer alan şahıslar gündelik ile çalışırdı.

Tablo 6'da görüldüğü gibi, amele ve anahtarcılar arasında ücret farkı vardır. Üç anahtarcının da aldığı ücretler farklıdır. Bu durum, çalışanlar arasında bir mertebe farkı olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Bu çerçevede 1933 yılında gündelik ile çalışanların ücretleri şöyledir:

Tablo 6. 1933 Yılı Gündelik Ücretleri

Mesleği	Ücreti (Kuruş)
Demirci Usta	336
Kurşuncu	328
Kurşuncu Mu'âvini	192
Anahtarcı	220
Anahtarcı	236
Anahtarcı	276
Saat Tamircisi	292
Saat Tamircisi Çırağı	108
Saat Tamircisi Çırağı	64
Demirci Çırağı	52
Arabacı	152
Amele	164
Amele	124

BCA. 230 / 125. 8. 1.

Fabrika dışında çalışanlar ile fabrika dâhilinde çalışan şahısların aldığı günlük ücretler farklı idi. Fabrika dâhilinde günlük en yüksek ücret 500 kuruş iken, sahada çalışan bir şahsın alabildiği en yüksek ücret 336 kuruş idi. Bu çerçevede aynı yıl fabrika çalışanlarının ücretleri şöyleydi:

¹¹² Cevdet Kırpık, **Osmanlı Devleti'nde İşçiler ve İşçi Hareketleri (1876-1914)** (Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2004), s. 109.

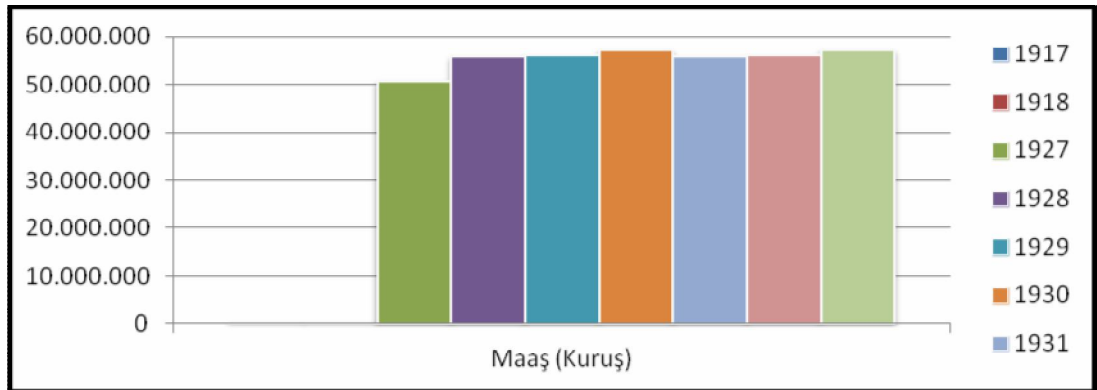
Tablo 7. 1933 Yılı Fabrika Çalışanlarının Gündelik Ücretleri

Mesleği	Ücreti (Kuruş)
Muvakkat Tamirci	500
Makinist Mu'âvini	306
Makinist Mu'âvini	156
Makinist (Selvilitepe)	258
Yağcı ve Yardımcı	288
Amele Ateşçi	200
Amele Ateşçi	156
Amele Ateşçi	150
Amele	78
Su Deposu Bekçisi	135
Su Deposu Bekçisi	140
Kapıcı	102

BCA. 230 / 125. 8. 1.

Aylık ücret alımı, Osmanlı Devleti'ne özellikle devlet fabrikalarında görülmekteydi ve maaşlı olarak adlandırılırdı¹¹³. Ancak İzmir Su Şirketi'nde başta şirket müdürleri olmak üzere yüksek kademelerde çalışanların ücretlerini aylık olarak aldığını görmekteyiz.

Grafik 1'de verilen ücretler hesaplandığında şirketin masraflarının yaklaşık %14'ünü oluşturduğu görülmektedir. Çeşitli yıllarda verilen maaşlar;

Grafik 1. Tüm Şirket Çalışanlarının 1917-1931 Yılları Arasındaki Yıllık Ücretleri

BCA. 230 / 125. 8. 1.

¹¹³ Kırpık, **agt.**, s. 109.

Aşağıdaki tablodan da anlaşıldığı gibi aynı göreve sahip kişilerin maaş oranlarında farklılıklar olduğu görülmektedir. Aynı zamanda alınan maaşlar ile kıdemler arasında bağ kurulduğunda aynı maaşı alan muhasebeci ve abonman dairesi memurundan sonra gelen makinist muavininin aldığı ücretten şirket içerisinde önemli bir yeri olduğunu çıkarabiliriz. Aylık alan çalışanların 1914 yılı senelik maaşları şöyledir;

Tablo 8. Şirket Çalışanlarının Yıllık Maaşları

Görevi	Maaşı (Kuruş)
Umum Müdür	67.350
Boru Tefrişatı İdaresi Memuru	32.328
Ameliyat Kondüktörü	29.634
Baş Muhasebeci	26.940
Baş Makinist	21.552
Makinist Muavini	9.698.040
Kasadar	9.429
Muhasebeci	12.931.020
Abonman Dairesi Baş Memuru	12.931.020
Abonman Dairesi Memuru	6.735
Fen Memuru	5.926.080
Tahsildar	9.159.060
Tercüman	3.232.080
Abonman Dairesi Memuru	4.849.020
İşletme Musluk Memuru	6.150.040
Yangın Musluk Memuru	6.150.040
Yangın Musluk Memuru	5.565.063
Amele Başı	10.374
Boru Tefrişat Dairesi Memuru	5.388
Şoför	3.750

BCA. 230 / 123. 1. 5.

Şirket ayrıca işten çıkarılan işçilerine belli bir ücret ödemekteydi. Ayrıca işçilere ikramiye de veriliyordu¹¹⁴. Şirket, emekli olmuş memuruna aylık bir ücret vermekteydi. Ancak bunun için sadece 1933, 1934 ve 1935 yıllarında bütçe ayrıldığı görülmektedir;

¹¹⁴ BCA. 230 / 124. 5. 1.

Tablo 9. Dört Emekli Memurun Yıllık Ücreti (1933-1935)

Tarih	1933	1934	1935
Ücret (Kuruş)	2.412.081	2.251.094	3.140.027

BCA. 230 / 125. 8. 1.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından yürütülen milli gayeler esasında şirketler bazında da bazı uygulamalar yürütülmeye başlandı. Bu nedenle 1924 yılında gayrimüslimlerin sayısının azaltılması ile ilgili yasa gereğince şirket yabancı elemanlarından bazılarının işlerine son verdi. Diğer yabancı şirketlerin de “*tabur tabur yabancı memur getirmeleri veya buradan fakat daima gayrimüslimlerden tedarik etmeleri*” eleştiriliyordu¹¹⁵.

Bu durumda oluşan eleman eksikliği ise ya Türk çalışanların o görevlere getirilmesiyle ya da yeni Türk personelin işe alınmasıyla giderildi¹¹⁶. Ancak yeni alınacak Türk personeller için zorluk çıkarıldı. İş ehli personelin bulunamaması nedeni öne sürülerek uzun zaman harcandı. Bu tarz söylem ve hareketler aynı dönemde diğer yabancı sermayeli kuruluşlarda da görülmekteydi.

Yapılan değişikliklerle birlikte görev değişikliği yapılan Türk personel sayısı 8 idi. Bunların görevleri ise amelelik, anahtarcılık, tahsildarlık, saat bakıcılığı ve ustalıktı. Meslekleri müdür muavini, muhasebeci, kanalizasyon-tamiratçılığı ve anahtarcılık¹¹⁷ olarak işe alınan Türk personel sayısı ise 11'dir. Ancak işe alınan 11 kişiden 2'si işe uygun olmadıkları için bir çeşit deneme süresinden sonra işten çıkarıldılar. Yani şirket yabancı personelin sayısında azalmaya giderken idare memurlarından ve yüksek rütbeli memurlarından ödün vermedi. Zaten büyük çoğunluğu amele ve küçük dereceli memur olan Türkler, yine aynı konumda kalmaya devam ettiler.

Şirkette yapılan bu görev değişiklikleri ve yeni Türk personel alma girişimleri yetersiz bulundu ve yabancı personelin Türk olanlarla değiştirilmesine devam

¹¹⁵ Sada-yı Hak (12. 01. 1924).

¹¹⁶ BCA. 230 / 124. 4. 4.

¹¹⁷ BCA. 230 / 124. 4. 4.

edilmesi istendi¹¹⁸. Bu durumdan önce hazırlanan listede 41 müslim, 20 gayrimüslim bulunuyordu. Ancak gayrimüslim oranının %32 olması nedeniyle gayrimüslim personel sayısı fazla görülmedi¹¹⁹.

Yabancı sermayeli şirketlerin tümünün çalışanlarının kayıtlarını bildirmeleri gerekiyordu. Bu gibi şirketler Türk çalışanlarının sayısının fazla görünmesi amacıyla yabancı şahısların adlarının yanına Türk ibaresi ekleyerek onlarından Türk olduğunu göstermeye çalıştı¹²⁰. Ancak böyle hareketlerin anlaşılması üzerine hükümet daha sıkı tedbirler alarak yeni Türk devletinin politikalarına uygun olarak takibatı devam ettirdi.

Şirketin devlete teslimine kadar da müdürleri her daim yabancıydı. İlk müdür, Selanik su tesislerini kurmuş olan Jül Delkor Veniks¹²¹, Osmanlı Bankası İzmir Direktörü Mösyö Veber¹²² ve Şarl Davon'du. 1897 yılından Balkan Savaşlarına kadar Karşıyaka tramvayları ile Körfez vapurları şirketinin de müdürlüğünü yapmış olan Avgust Kindorf'du¹²³. Kindorf'tan sonra ise S. Dufavoj müdürlük görevini üstlenmişti¹²⁴. Son yıllarda ise Fernand Bourget bu görevi üstlendi.

Son yıllarda yönetim kurulu başkanı olan Dr. Ali Agâh Dinel'in yerine şirketin satın alma sözleşmesini Şirket Müdürü Fernand Bourguet ile üye Ferit Talay imzaladı. Son on beş yıl içerisinde denetleme ile görevli olan Dr. İsmail Vasıf Absun yıllık 250 lira alıyordu¹²⁵.

Geçici Su İdaresi, 1 Temmuz 1944 günü iş başına gelince şirket müdürü ve mühendisi görevlerinden ayrıldılar¹²⁶. Geçici İdare zamanında da Halkapınar Su İdaresi Müdürlüğü'ne Cavid Çeçen, mühendisliğine ise Hurşit Çağlar atandı¹²⁷. Şirket belediye idaresine geçtiğinde şirket müdürü ve mühendisi işten çıkarıldı. Bunun dışında diğer memur kadrosu aynı şekilde kaldı.

¹¹⁸ **BCA.** 230 / 124. 5. 2; **BCA.** 230 / 150. 58. 4.

¹¹⁹ **BCA.** 230 / 124. 4. 4.

¹²⁰ **Yank Yurt** (22. 01. 1926).

¹²¹ **Ahenk** (01. 12. 1893 / 21 R 1311); **Ahenk** (20. 12. 1893 / 11 Za 1311).

¹²² **Ahenk** (28. 10. 1893 / 19 Ca 1311).

¹²³ **Ahenk** (23. 08. 1986 / 14 Ra 1314); **Ahenk** (19. 01. 1898 / 25 Ş 1315); **Ahenk** (30. 03. 1898 / 07 Za 1315); **Ahenk** (03. 07. 1909 / 14 C 1327).

¹²⁴ **Ahenk** (21. 06. 1911 / 23 C 1329).

¹²⁵ **Anadolu** (04. 04. 1937); **Anadolu** (06. 06. 1938).

¹²⁶ **İŞMZ** (No: 40, Y: 1944, Dönem: İkinci Teşrin, Top.: 4, Tarih 13 İkinci Teşrin 1944), s. 93; Kurt, **age.**, s. 179.

¹²⁷ **Anadolu** (01. 07. 1944); **Yeni Asır** (01. 07. 1944).

2. BÖLÜM

İZMİR SU ŞİRKETİ'NİN GAYRİMENKULLERİ

2.1. HALKAPINAR SU FABRİKA VE DEPOSU

İmtiyaz mukavelenamesi kapsamında çeşitli derelerden ve çaylardan su sağlanması planlanırken, yapılan incelemeler sonucunda bu kaynakların yetersiz olduğu anlaşıldı. Bu nedenle Diyana Hamamları da denilen bölgedeki Halkapınar Gölü kaynak olarak seçildi. Buraya bir tesis yapılma kararı alındıktan sonra inşa edilen yapı şirketin ana su pompaj fabrikası oldu. Devlete ait tesisler üzerine kurulu olan¹²⁸ Halkapınar pompaj istasyonu, yaklaşık olarak 0.60 rakımında bulunan ve yer altı su tesisatından bir kanal aracılığıyla gelen memba suyunu 85 rakımındaki aşağı mıntıka su deposuna sevk etmekteydi.

Bu istasyonda beş buhar kazanı, iki buhar makinesi-pistonlu tulumba grubu ve bir de dizel santrifüj tulumba grubu mevcuttur. Kazan dairesi, 1898'de kuruldu. Kuruluşunda Ateliers de Construction de la Meuse Anonim Şirketi tarafından 1897'de imal edilmiş Cornouailles a'tubes Gallo way sisteminde dahili ocaklı 80 m² ve 8 atmosfer tazyikli 4 adet buhar kazanı konuldu. 1917'de Babcock et Wilco sistemi iki kazan daha konuldu. Bu kazanlardan birisi 113.2 m² ve 10 atmosfer tazyikliydi. Randımanlarının iyi durumda olmaması nedeniyle yedek olarak tutulmakta idi. La Meuse kazanlarından ikisi çıkarılmış ve birisi yerine 1918'de John Thomson Wohverhanton üretimi bir kazan konuldu. Bu kazan, Cornouailles sisteminde, dâhili ocaklı olup, 107.23 m² ve 7 atmosfer tazyikliydi. Randımanı diğer kazanlara oranla daha iyi olması nedeniyle daimi bir surette çalışmaktaydı¹²⁹.

Buhar makineleri ise 1898'de tesis edildi. Makineler, Ateliers de Construction de la Meuse Anonim Şirketi tarafından 1896'da imal edilmiş, Compound-Jumelles sistemi, çift silindirli ve kondanseliydi. Her biri 212 beygir gücünde olup, dakikada 40 devir yapmak üzere imal edildiler. Her makine üzerine (her piston üzerine bir tane olmak üzere) iki silindirli, pistonlu tulumba konuldu. Bunlardan 1 No. lu makinenin genel incelemesi 1934'de yapılmış olup, daimî bir şekilde çalışmaktaydı. İkinci makinenin daha tesisinde randımanı iyi olmadığından yedek durumdaydı. Dizel

¹²⁸ Tapu kaydı 1460 ada, Ağustos 1322 tarih ve 35 no'dadır. Buradaki binalar Halkapınar, Tepecik'de No: 163'te yer almaktaydı. (**Düstur** (Tertip: 3, Cilt: 25), s. 300-301).

¹²⁹ **BCA**. 230 / 125. 9. 2.

motoru 1921'de tesis edilmiştir. Motor Belçika'da Gand şehrinde bulunan Carels-Fere Fabrikası tarafından imal edildi ve tam dizeldi. 250 beygir gücünde ve devir adedi dakikada 190'dı. Dizel motor ise 1934 yılından beri iktisadî açıdan uygun bulunmaması sebebiyle çalıştırılmamaktaydı¹³⁰.

1 numaralı buhar makinesi, 1939 yılına kadar 4.927 saat, 45 dakika çalıştı ve 3.117.003 m³ su sevk etti. Bu süre zarfında 1.616.273 kilo kömür harcanmış olup, bir metreküp su sevkiyatı için 0.518 kilo kömür harcanmaktaydı. Bununla birlikte 2 No. lu buhar makinesi ile Thomson kazanı birlikte çalıştığı zaman harcanan kömür, 0.596 kiloya ve 1 No. lu makine ile Babcock et Wilcox kazanları birlikte çalıştığı zaman 0.639 kiloya yükselmektedir. Bu da makinelerin sarfiyatının ne kadar çok olduğunu göstermektedir¹³¹.

1940 yılında, bu istasyondaki 250 beygirlik bir dizel motor 1934 yılından beri çalışmamaktaydı. Motor, 1940 yılı vaziyetiyle işleyebilmesi için 24 saat kadar sürebilecek bir temizliğe ihtiyaç duymaktaydı. Ayrıca ilk hareketini sağlayabilmek için de tazyikli havaya ihtiyaç vardı. Hâlbuki yedek durumda bulunan bu makinenin gerekli aralıklarla işletilerek ihtiyaca hazır hale getirilmesi gerekirdi. Yine aynı şekilde iki numaralı buhar makinesinin, 1929'dan beri genel bakımı yapılmamıştı. Makine, hizmete girmesi gerektiği bir zamanda kullanılabilecek bir durumda değildi. Bir numaralı buhar makinesine ait ikinci tulumbanın da vanasının bozulmuş olması nedeniyle çıkarıldığı ve yerinin demir bir kapakla kapatıldı¹³².

2.2. AŞAĞI MINTIKA SU DEPOSU

Şehrin aşağıda kalan kısmına (Konak, Karataş, Karantina) ait şebeke için 85 rakımında bir su deposu inşa edildi. Bu tesisat tasdikli ikinci projeye aittir. Su deposunun hacmi 10.870 m³ dür. Şehrin azamî su sarfiyatı 12.000 m³'dür. Su İşleri Reisliği tarafından su depoları hacminin tayini için yapılan hesapta; azamî bir günlük su ihtiyacının %30'u dikkate alınmaktaydı. Buna göre depo hacminin 3.600 m³ olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır ki bu da deponun yeterli olduğunu göstermektedir¹³³.

¹³⁰ BCA. 230 / 125. 9. 2.

¹³¹ BCA. 230 / 125. 9. 2.

¹³² BCA. 230 / 125. 9. 2.

¹³³ BCA. 230 / 125. 9. 2.

2.3. SELVİLİTEPE TERFÎ İSTASYONU VE DEPOSU

Bu istasyon İzmir'in yukarı mıntıka su ihtiyacını sağlamak için 2.010 m² alan üzerine kuruldu¹³⁴. Tesisatın projesi 1912'de yapılarak 1913'de tasdik edildi. Bu istasyon 57 rakımında olup, aşağı mıntıka şebekesinden 2.5 atmosfer tazyikli olarak aldığı suyu, 154 rakımındaki yukarı mıntıka su deposuna sevk etmekteydi. İstasyonda iki dizel-pistonlu tulumba grubu mevcuttu. Birinci dizel motoru 1912 yılında, The Compbell Gas Engine Cay Ltd. Şirketi tarafından imal edilmiş olup, 40 beygir gücünde ve yarım dizeldi. 1939 senesi tetkikatına göre bir metreküp su için 144 gr mazot harcamaktaydı. İkinci dizel motoru ise 1928 yılında SA. Fandenadel Pignone tarafından imal edilmiş olup, 40 beygir gücünde ve tam dizeldi. 1939'da yapılan incelemelere göre bir metreküp su için 79 gr mazot sarf etmektedir ki bu da iyi bir randımandır. 1939 yılındaki ihtiyaca nazaran yukarı mıntıkanın bir günlük su ihtiyacının 850 m³ olması nedeniyle bu istasyonun kapasitesinin yeterli olduğu görülmektedir¹³⁵.

Yukarı mıntıka su deposu ise 1913 yılında onaylanan projeye uygundur. Depo hacmi 600 m³ dür. Pompaj istasyonunun günlük su sevkiyatının 1300 m³ olduğu göz önüne alınarak, azamî su ihtiyacının da aynı miktarda olduğu düşünülecek olursa depo hacminin 390 m³ olması gerekliliği ortaya çıkar ki bu da depo hacminin yeterli olduğunu göstermektedir¹³⁶.

Arazinin satın alınmasında yaşanan uyuşmazlık neticesinde mukavelenamenin 11. maddesindeki, “*Su deposu, havuzu ve yolları için gerekli arazinin satın alınmasında uyuşulamazsa kamulaştırma yasasına göre işlem yapılacaktır*” söylemine göre, tesisatın kabul-ı kat’i muamelesi 1927 yılında yapılmış olmasına rağmen ferağ harcının hangi tarafa ait olacağı hususunda ihtilaf çıkması sebebiyle bir seneden fazla bir sonuca varılamadı. Maliye Vekâleti, “*Şirket imâlât ile müteferri’âtına muktezî arâzi ve emlâkın ifrâdnâmesine*” aid olanları, şirketin hükümet namına vermeye mecbur olduğunu ileri sürmekte ve bu sebeple ferağ harcının şirketçe tesviyesinin zorunlu olduğunu bildirmekteydi. Oysa şirket, mukavelenamenin bahsi geçen maddesinin son fıkrasında “*arazi ve emlâk kesin*

¹³⁴ Kütük no: 226, pafta no: 237, ada no: 1613 ve parsel no: 6’da kayıtlıdır, fakat tapu senedi bulunmamaktaydı. (Düstur (Tertip: 3, Cilt: 25), s. 300).

¹³⁵ BCA. 230 / 125. 9. 2.

¹³⁶ BCA. 230 / 125. 9. 2.

kabul işlemleri yapılmadan evvel hükümete devredilecektir” kaydı görülmektedir diyerek ferağ harcının devlet tarafından tesviye edilmesini uygun görmekteydi. Ayrıca şirketin, Halkapınar’da meydana getirdiği tesisat hükümete intikal ettirildiği zaman dahi yine ferağ harcının hükümet tarafından tesviye edilmesi gerektiği öne sürülmekteydi. Ancak Maliye Vekâleti, 13 Ağustos 1928’de yine mukavelenamenin adı geçen maddesini öne sürerek, hükümet adına şirketçe ve istimlâk edilecek olan arazi ve emlak bedelindeki ferağ harcının hazineye şirket tarafından tesviyesinin zorunlu olduğu kararına varıldı¹³⁷.

Bu istasyonda, bir makinenin başka bir makinenin motoruna ait tulumba ile çalışabilmesi için bir aktarma düzeneği vardı. Fakat bu düzenek her iki tulumbanın da birlikte çalışmasını mümkün kılamamaktaydı. Hizmette bulunan gruba ait tulumbada görülecek bir arıza nedeniyle diğer tulumbanın bu gruba ait motorla birlikte çalıştırılabilmesi uzun zaman alabilecek bir kayış değiştirme operasyonuna ihtiyacı vardı¹³⁸.

2.4. ŞEBEKE AĞI

Halkapınar mevkiinde 5-17 Ağustos 1898’de yapılan incelemeler sonucunda mevcut suyun bir su hazinesine sevk edilip oradan da dökme borular yardımıyla şehre dağıtımı yapılması planlandı. Suyu bir yerde toplamak maksadıyla yaklaşık 500 m³ lük bir havuz tesis edilip sekiz bölümlü bir tavan inşa edildi. Ayrıca havuzun etrafına duvar örülerek kaynaklardaki suyun temizliği temin edildi.

Suyu bir havuzda toplamak maksadıyla kargir olarak inşa edilen yol üzerinde sular tulumbalarla dört kuyuya akıtılmaktaydı. Tazyik yolu için uzunluğu 677m 50cm giderinde borular döşendi. Tulumbalarla beş metre yüksekliğinde bir tepeliğin zirvesine su hazinesi inşa edildi ve suyun tanzim edeceği yerlere set inşa edildi ve kapaklar kondu¹³⁹.

Seydiköy yolunda, Kadifekale civarında, muhacir mahallesinin yukarı bölümleri ile Karataş ve Göztepe mahalleleri dâhil olmak üzere İzmir şehrinin her tarafına suyu götürebilmek için 93m yüksekliğinde bir taşıma hazinesi yapıldı. Boruların temizliği için de denize doğru rıhtımlara ve Karantina ve Göztepe’ye

¹³⁷ BCA. 230 / 124. 7. 9.

¹³⁸ BCA. 230 / 125. 9. 2.

¹³⁹ BCA. 230 / 123. 1. 1.

kapaklar ve hava muslukları kondu. Döşenen bu borular 1898'de 29.800m³'ye ulaştı¹⁴⁰.

Suyu taşıyan boruların her biri, birbirine geçmeli şekilde yapılırdı. Sağlamlığını artırmak için ise borular halat ile tutturulur ve kurşunlanırdı. Şebeke için döşenen boruların, arazinin özelliğine göre çeşitli boyutlarda ve derinliklerde olması gerekirdi. Yukarı mahallelerde bulunan dağlık arazideki borular 60 cm derinliğe konuldu. Ancak hava ile temas etmemesi için en az bir metre derinliğinde olması gerekmektedir ki bu hususa dikkat edilmediği daha sonra anlaşıldı¹⁴¹.

Suyu yukarı çıkarmak için her biri 260 beygir gücünde iki adet makine bulunmaktaydı. Piston kolları sayesinde tulumaya taşınan sular bir düzenleyici vasıtasıyla çalışmaktaydı. Tulumalar saatte 384 m³ su taşımaktaydı¹⁴².

Yapılan döşeme işleri için kullanılan malzeme, alet ve edevat ithal malı idi ve çeşitli Avrupa ülkelerinden getiriliyordu. Şirketin teklif ettiği yerler dışında dışarıdan da çeşitli tekliflerin olduğu bilinmektedir. Bu girişimler içerisinde mevcut belgelerden tespit edebildiğimiz sadece, 1928 yılında Almanya'da Bischheimer Boru ve Künk Fabrikası'nın İzmir Su Şirketi'ne boru satmak amacıyla iletişim kurmaya çalışmasıdır. Fakat bu girişimin sonucu belli değildir¹⁴³.

2.5. ANA VE ŞUBE YOLLAR

Suları hanelere ulaştırmak amacıyla yapılan iki ana sistem vardı. Bunlar ana ve şube yollar olarak adlandırılırdı. Ana yollar; cadde ve sokaklara döşenen suyu taşımak için yapılan esas boru sistemi idi. Şube yolları ise; suyun hane ve binalara ulaştırılmasını sağlayan görece daha ufak çapta döşenen boru sistemi idi. Yapılan ana yollar, suyu fabrika ve pompaj istasyonlarından evlere taşır, şube kolları sayesinde de su evlere dağıtılırdı.

1898 yılında şirket tesisat için sevk kanallarına 1.768.015 lira, sevk borularına 307.050 lira, Selvitepe sevk boruları için ise 699.083 lira harcadı¹⁴⁴. 1939 yılına kadar şirketin yalnız boru için ödediği bedel 395.420.021 liraydı. Boru döşemek için

¹⁴⁰ BCA. 230 / 123. 1. 1.

¹⁴¹ BCA. 230 / 125. 9. 2.

¹⁴² BCA. 230 / 123. 1. 1.

¹⁴³ BCA. 230 / 124. 7. 7; BCA. 030. 018. 01. 02. 13. 56. 014; BCA. 030. 018. 01. 02. 25. 7. 020.

¹⁴⁴ BCA. 230 / 125. 8. 1.

ise 441.928.007 lira masraf yaptı¹⁴⁵. Su dağıtım şebekesi 1898 yılında 30.754 km iken, şirket satın alındığında 198.006 km uzunluğuna ulaştı¹⁴⁶.

Şebeke yapımı ve tamirat sırasında yollarda oluşan bozuklukların düzeltilerek eski duruma getirilmesi de şirketin yükümlülüğü altındaydı¹⁴⁷.

Amerikan Waterworks Association Şirketi, su tesisatına ait aksamın ne kadar ömrü olabileceğini tespit maksadıyla 1917 yılında bir komisyon teşkil etti. Bu komisyonun raporuna göre; dökme demir büyük borulara 75-125 sene, dökme demir küçük borulara 50-90 sene, dökme çok küçük borulara 30-70 sene, su alma kollarındaki kurşun borulara ise 40-80 sene dayanıklılık süresi biçildi¹⁴⁸.

Şirketin özel olarak evlere döşediği suyollarının haricinde özel ve resmi kuruluşlar için döşediği yollar vardı. Bu yollar 1934 yılında okullar için 36, resmî daireler için 32 ve posta ve karakollar için yapılmış 12 adet suyolu vardı¹⁴⁹. Çeşitli yıllarda bir yıl içerisinde yapılan şube yolu uzunlukları ise şöyleydi;

Tablo 10. Çeşitli Yıllardaki İnşa Edilen Şube Yolu Uzunlukları

Tarih	Uzunluk (m)
1898	45.496.064
1914	117.482.070
1915	122.692.013
1925	401.170.082
1926	141.370.025
1930	50.000.000
1931	51.000.000
1932	51.000.000
1933	52.000.000
1934	54.000.000
1935	55.000.000
1936	57.000.000
Toplam	705.520.041

BCA. 230 / 124. 5. 1. ; T.C. İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 1935-1936 (İzmir: Dereli Basımevi, 1937), s. 104; BİD, Y. 10, S. 5-6, Birinci teşrin 1943, s. 525.

¹⁴⁵ BCA. 230 / 125. 8. 1.

¹⁴⁶ MJ. Duckerts, *Turquie d'Asie Comte Rendu d'une Exploration Comerciale* (Bruxelles: 1904), s. 121; BCA. 230 / 124. 7. 11.

¹⁴⁷ BOA. BEO. 27094, 19. 02. 1894 / 13 Ş 1311.

¹⁴⁸ BCA. 230 / 125. 8. 1.

¹⁴⁹ BCA. 230 / 125. 8. 1.

Tablo 10’da da görüldüğü üzere yapılan ciddi uzunluklarda ki şube yolları incelendiğinde 1926 yılından sonra değerlerin hemen hemen aynı kalmak suretiyle bir düşüş olduğu görülmektedir. Ancak bu kadar uzun bir şube kolu döşeyen şirket yine de şehrin ihtiyacını karşılayamadı.

Şehrin yıllar geçtikçe büyümesi nedeniyle şirketin yaptığı şebekenin uzunluğu da artmaktaydı. 11 Mart 1940’da şirketin o tarihteki vaziyeti ve kıymeti incelendiğinde, İzmir Komiserliği’nde onaylı planlar arasında su dağıtım şebekesine ait bir plan ve onaylı veya onaysız bir proje bulunamadı. Bu durum göz önüne alındığında şirketin 1921 yılından beri yaptığı şebeke ve ilavelerin bir plana bağlanmadan yapıldığı ortaya çıktı¹⁵⁰.

İzmir Büyük Yangını haricinde şirketin şebekeleri doğal afetler neticesinde bozulabiliyor yahut hasar görebiliyordu. Oluşan bu hasarı düzeltmek şirketin göreviydi ve onarımı kendi bütçesinden karşılıyordu. 1930 yılında Ekim ayında oluşan selde İzmir’in büyük bir bölümü zarar gördü. Şirketin su dağıtımında bulunduğu Göztepe, Reşadiye ve Karantina bölgeleri üç gün susuz kaldı ve bazı bölgelerde ciddi onarıma ihtiyaç duyuldu¹⁵¹.

2.6. KANALİZASYON SİSTEMİ

Kanalizasyon ve lağım yapımı, şirketin aslı görevlerinden değildi. Bu görev belediyenin yetki çerçevesinde olup, şirketin de önemli ölçüde tesis ettiği ve önemli miktarda para harcadığı bir alan oldu. Bununla birlikte şirket, kanalizasyon için ciddi miktarda harcama yaptı. Şirketin kuruluşundan itibaren harcanan ücretler şöyledir:

1925 yılındaki su şebekesinin uzunluğu, 401.170.082 m idi. 1924 yılına kadar ise 118.744.073 m kanalizasyon yapıldı¹⁵². Su şebekesi ile karşılaştırıldığında kanalizasyon şebekesi şu şebekesinin %30’u kadardı.

Kanalizasyon döşeme işi tek başına şirket tarafından yürütülmesine de bu işi için için şirket, abonelerden “*iştirâk bedelleri*” topluyordu. Bu iştirak bedelleri kanalizasyon yapımının yanında su dağıtımını yapmak amacını da taşıyordu. Tablo 11’de görüldüğü gibi halktan iştirak bedeli adı altında oldukça yüksek miktarlar toplandı. Her ne kadar bu bedeller, su tarife ücretlerine ek olarak ödenmekteyse de bu

¹⁵⁰ BCA. 230 / 125. 9. 2.

¹⁵¹ Hizmet (29. 10. 1930).

¹⁵² BCA. 230 / 125. 9. 2.

konuda abonelerden gelen bir şikâyet tespit edemedik.

Tablo 11. 1924-1937 Yılları Arasında Halktan Alınan İştirâk Bedelleri

Yıl	Lira
1924	925.046
1925	1.804.070
1926	6.032.044
1927	5.031.072
1928	5.504.008
1929	4.793.071
1930	2.264.091
1931	1.929.012
1932	1.561.027
1933	1.712.026
1934	1.884.026
1935	651.070
1936	1.361.073
1937	1.164.047
Toplam	36.621.083

BCA. 230 / 125. 9. 2.

İzmir yangınıyla birlikte mevcut kanalizasyonun 118 km'sinin 50 km'si harabe altında kaldı. Yangın altında kalan kısmın haricindeki kanalizasyon ağının değeri, 717.529.066 lira; yangın altındaki kısımdaki kanalizasyon ağının değeri ise 304.038.000 lira idi. Yangın göz önüne alındığında şirketin azımsanmayacak bir zarara uğradığı görülmektedir¹⁵³.

Yangından sonra yapılan kıymetlendirme işleminde, kanalizasyona takdir olunan kıymet 717.529.066 lira idi. Mevcut kanalizasyon kıymeti ise 130.129.023 lira idi. Yani bu hesaba 187.400.043 liralık bir ilave olduğu görülmektedir. Mevcut bulunan bazı masraflar bir taraftan kapatılıp diğer taraftan yine tesisat hesabına eklenerek bir muhasebe oyunu oynandığı görülmektedir. Şirket, hâsılatından borcunu ödemesi gereken bir takım masraflarını da kanalizasyon hesabına kaydederek, yanlış bir harekette bulundu. Şirket genel kurul toplantısında da yapılan

¹⁵³ BCA. 230 / 125. 9. 2.

muamelenin doğru olmadığı itiraf edildi¹⁵⁴.

Bu durum karşısında 1938 yılı şirket bilançosuna nazaran tesisat kıymetleri şöyleydi:

Hizmette kullanılan kanalizasyona takdir olunan kıymet farkı: 283.362.043

Yangın altında kalan kanalizasyona takdir olunan kıymet farkı: 304.038.000¹⁵⁵

İzmir yangını sonrasında dokuz yıl içerisinde yangın bölgesinde ki çeşitli boyutlardaki borular kaldırıldı. Kaldırılan bu borular tekrar şirket deposuna gönderildi. Ancak Nafi'a Vekâleti'nin 1933 tarihinde yaptığı tarife incelemelerinde yeni yapılan kanalizasyonlarda bu boruların yeni boruymuş gibi kullandığı tespit edildi. Daha sonra ne kadar boru kaldırıldığı ve maliyetinin ne olduğu hesap edildi. Hesap edilen bu miktar şirketin altı senelik kârına ilave edilmesi komisyonca kararlaştırıldı¹⁵⁶.

Şirket, 1935 yılında kanalizasyon inşasında bir atılım yaptı. Bunda İzmir şehrinin gelişip büyümesi etkili oldu. Mevcut kanalizasyonları arttırmaya ve yukarı mahalle ile şehrin kenar mahallelerine bu hizmeti götürmeye başladı ve “*tesisat-ı ibtidaiye*” masrafının büyük bir bölümünü kanalizasyon yapımına ayırdı¹⁵⁷. Belediyenin çalışmalarına ek olarak yürütülen kanalizasyon hizmetleri şehrin temel ihtiyaçları arasındaydı. Bu nedenle yapılan işler azımsanmayacak değerdedir.

---

¹⁵⁴ BCA. 230 / 125. 9. 2.

¹⁵⁵ BCA. 230 / 125. 9. 2.

¹⁵⁶ BCA. 230 / 125. 8. 1.

¹⁵⁷ BCA. 230 / 124. 7. 11.

3. BÖLÜM

İZMİR SU ŞİRKETİ'NİN FAALİYETLERİ İLE BU BAĞLAMDA SAĞLANAN GELİRLER VE YAPILAN HARCAMALAR

3.1. FAALİYETLERİ

3.1.1. Suyun Özelliği

İzmir şehri ve civarının jeolojik arazi tabakası üzerinde olması nedeniyle bütün Akdeniz sahillerinde olduğu gibi suyu kireçliydi¹⁵⁸. Halkapınar sularındaki kireç oranı ise binde 26 idi. Bu nedenle suyu kireçli olarak tanımlanırdı¹⁵⁹. Suyun sağlıklı olarak tüketilebilmesi için imtiyaz mukavelenamesinin 7. maddesine; *suyun dayanıklılığı 15 Fransız derecesinden fazla olmaması gerekir* maddesi eklenmişti. 15 fr sahip olan bu su orta sertlikte bir sudur ki içmek için uygundur. Fakat dayanıklılığı (katılığı) 26 ve sıcaklığı 23 dereceydi. Suyun katılığını düşürmek için bir tesis de yapılmadı.

1918 yılında yapılan incelemelere göre ise; suyun sıcaklığının mevsime bağlı olarak 12-14 derece arasında olduğu gözlemlendi. Aynı zamanda su berrak, renksiz ve kokusuzdu¹⁶⁰.

Halkın Sesi gazetesinin “*Halkapınar suyu içe içe halkın midesi ve böbrekleri kireç bağladı*” şeklindeki ifadelerinden sonra 26 Şubat 1936'da belediye reisinin şirket müdürüyle birlikte yaptığı incelemelerden sonra suyun oldukça kireçli olduğu ve kaynak ve kanalların temizliğinin yapılmadığı ileri sürüldü¹⁶¹. Ancak her ne kadar kireç oranının yüksek olduğu ileri sürülse de su içerisinde ki kireç oranı açıklığa kavuşturulamadı.

İzmir Belediyesi Kimyagerliği tarafından 5 Nisan 1940 tarihinde hazırlanan rapora göre ise; renksiz, kokusuz, protozoa barındırmıyordu. İdritimetrik derecesi 39 Fransız derecesi, iyonik ph'ı 7.5; klorür 0.040, sülfat 0.010, nitrat ise bulunmuyordu. 0.002 asit, 0.0005 fosfat içerip, nitrit, fosfat ve sülfürürler barındırmamaktaydı¹⁶².

¹⁵⁸ Suad Yurdkoru (Haz.), **İzmir Şehri Rehberi 1941** (Meşher Matbaası), s. 133.

¹⁵⁹ Yaşar Üruk, **Şu Bizim Karşyaka** (İzmir: Atadost Yay., 1999), s. 79.

¹⁶⁰ **Ticari ve İktisadi İzmir Rehberi** (1926), s. 83.

¹⁶¹ **Halkın Sesi** (27. 02. 1936).

¹⁶² **BCA. 230 / 125. 9. 2.** 1997 yılında çıkarılan TSE 266'ya göre de, su zehirli maddeler ve sağlığa etki eden olumsuz maddeler içermemekteydi. (T. H. Y. Tebbutt, Vahap Balman (Çev.), **Su Kalitesi**

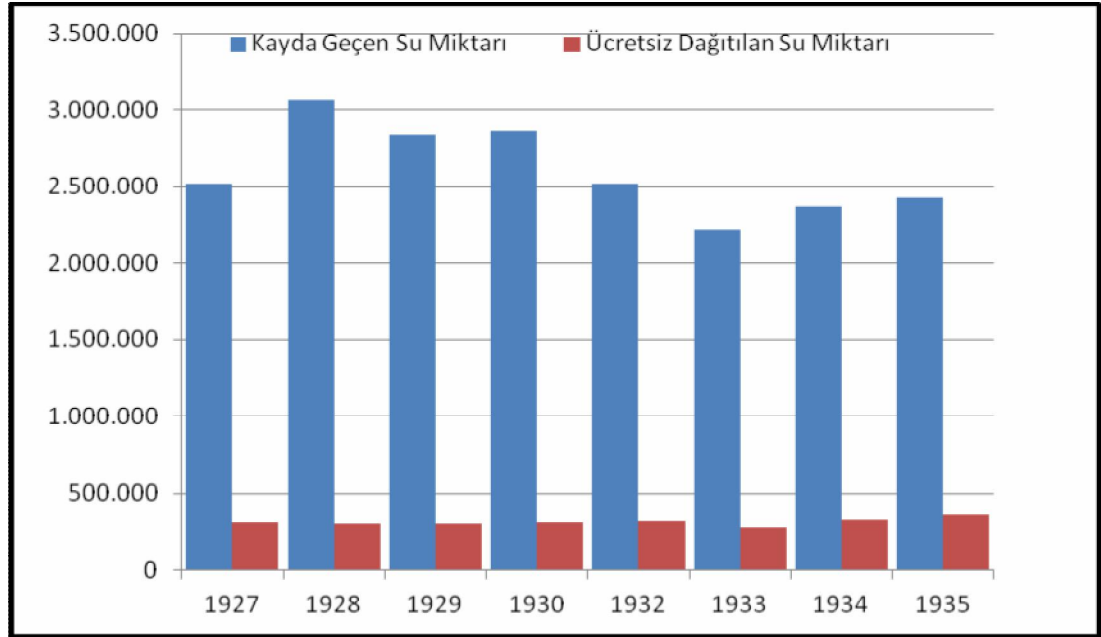
Kaynağın üst kısmında, himaye mıntıkası dâhilinde, bir mahalle oluşmuştu. Şirket bu konuda inşaata başlanıldığı zaman vilayete ve belediyeye engel olunması için müracaatta bulunmuş ise de bu girişim yeterli bulunmadı¹⁶³.

3.1.2. Ücretsiz Hizmetler

Şirket mukavelenamesinde belirttiği üzere başta devlet daireleri olmak üzere hastane, okul, kışla, karakol ve jandarmaya ücretsiz su vermekteydi.

Şirketin ürettiği su miktarıyla abonelerin harcadığı miktar arasındaki oran yaklaşık olarak dörtte bir oranında olup, bunun dörtte üçü şirketin ücretsiz su vermeye mecbur olduğu resmî dairelere dağıılmaktaydı¹⁶⁴. Şirketin ücretsiz dağıttığı su miktarı şöyleydi¹⁶⁵;

Grafik 2. Şirketin 1925-1933 Yılları Arasında Dağıttığı Ücretsiz Su Miktarı (m³)

BCA. 230 / 125. 8. 1.

Kontrol Prensipleri, (b.y.y, b.t.y.), s. 16.

¹⁶³ BCA. 230 / 125. 9. 2.

¹⁶⁴ BCA. 230 / 124. 5. 1.

¹⁶⁵ BCA. 230 / 125. 8. 1.

Grafik 3’de görüldüğü gibi, dağıtılan suların yaklaşık %20’si ücretsiz verilmekteydi. Ücretsiz verilen su miktarı, hemen hemen dağıtım yapılan su miktarının 1/3’i idi. Verilen yıllar içerisinde dağıtılan su ve ücretsiz su miktarları arasındaki oran aşağı yukarı aynı idi. Şirket mukavelenamesi hazırlanırken okulların sayısının artacağı, devlet dairelerinin sayısının çoğalacağı hesap edilemediği için bu derece fazla miktarda ücretsiz su dağıtılması zamanla şirketi olumsuz yönde etkiledi. Şirketin çeşitli yıllarda ücretsiz su alma imkânı tanıdığı kurum sayısı ise şöyleydi;

Tablo 12. 1927-1935 Yılları Arasında Ücretsiz Su Verilen Kurum Sayısı

Yıl	Miktar
1927	142
1928	146
1929	168
1930	200
1931	156
1932	188
1933	197
1934	212
1935	216

BCA. 230 / 125. 8. 1.

Tabloya göre, kurum sayısı 1931 yılındaki bir düşüş hariç, sürekli artış halinde oldu. Bu durum da şirket üzerinde önemli bir yük oluşturdu. Zaman zaman şirketin çeşitli önlemler almaya çalıştığı fakat başarılı olamadığı bir sorun haline geldi.

Özellikle 1935 yılı sonrasında ücretsiz dağıtılan su miktarı ile ziyan olan su miktarı arttı ve şirket bu durumla baş edemez hale gelmeye başladı. Bu nedenle ücretsiz su dağıtımına itiraz etmemek koşuluyla bir öneri sundu. Bu öneride, ücretsiz dağıtılacak su miktarının belli kurallara bağlanarak sadece ihtiyaç dâhilinde kullanımını talep etti. Böylelikle su kullanımına bir sınır gelebilecekti. Aynı zamanda da tarifelere yansıyan ve halkın ödediği pompaj masrafının düşeceğini ileri sürdü. Ancak ücretsiz su dağıtım sistemi değişmedi¹⁶⁶.

¹⁶⁶ BCA. 230 / 125. 8. 1.

3.1.3. Ücretsiz Su Verilen Çeşmeler

Şartnameye göre, şirket tarafından 20 adet çeşme belediye tarafından belirlenen noktalarda tesis edilerek her birine dakikada yirmi beş litre su verilecekti. Çeşmeler şirket tarafından lağım yoluna ve lağım yolu bulunmayan bölgelerde belediye tarafından lağım yapıldıktan sonra bağlanmak üzere tesis edilerek tam bir sistem oluşturuldu¹⁶⁷.

Haziran 1898’de halk çeşmelerine su verilmeye başlandı¹⁶⁸. Bu çeşmeler, “*Meclis-i İdâre-i Vilâyet*” kararı üzerine şuralarda inşa edildi¹⁶⁹;

- 1- Tepecik Caddesi üzerinde Yavañçeşme’de,
- 2- Hacı Süleyman Sokağı başında,
- 3- Tabakhane Meydanı’nda,
- 4- Çukudiye Mahallesi’nde,
- 5- Aya Dimitri’de, Kara Yani Kahvesi yanında,
- 6- Mevlevihane’de,
- 7- Namazgâh Mahallesi’nde,
- 8- Rum Mahallesi’nde, Fotaki’nin evinin yanında,
- 9- İkiçeşmelik Karakolu yakınlarında, merdivenli sokağın başında,
- 10- Karataş’ta,
- 11- Haliliye Caddesi’nde, Hacı Ali Paşa Hanı yanında,
- 12- Bedava Bahçe (Bad-ı hava Bağçe)’de,
- 13- Fasulye Mahallesi’nde,
- 14- Kâtipoğlu Karakolu yanında,
- 15- Akacalı Camisi yanında,
- 16- Afan Bey Camisi yanında,
- 17- Karantina’da,
- 18- Göztepe’de Kilise Sokağı’nda, vapur iskelesi önünde,

Ahenk Gazetesine göre, bu çeşmeler gereksiz yerlere konmuş olduğundan, 1910 yılına gelindiğinde pek çoğu hizmet dışı idi¹⁷⁰. Hizmet dışı kalan bu çeşmelerin

¹⁶⁷ BCA. 230 / 123. 1. 1.

¹⁶⁸ Ahenk (13. 07. 1908 / 13 C 1326).

¹⁶⁹ Ahenk (17. 10. 1896 / 10 Ca 1314); Ahenk (24. 09. 1908 / 27 Ş 1326); Kurt, age., s. 184. 20 çeşmeden 18’ini tespit edebildik.

¹⁷⁰ Ahenk (24. 09. 1908 / 27 Ş 1326); Kurt, age., s. 184.

bazılarının yerine gerekli yerlerde “*Meclis-i İdâre-i Vilâyet*” kararıyla yenileri açtırıldı. Örneğin, Yavañçeşme’deki çeşme, Temaşalık’a ve Pazaryeri’ndeki çeşme de Ali Reis Mahallesi’ne taşındı¹⁷¹. Raif Nezih, şirketin “*Yukarı Mahalle*”lerin susuzluğundan bahsederek yaptığı propagandalara rağmen, oraların kâmilen fakir olan halkına meccanen velev bir tek su çeşmesi olsun yapmadığı”nı¹⁷² yazmaktaydı.

Bu 20 adet bedava çeşmenin halkın gereksinimini karşılayamaması dolayısıyla da belediye, 1912 yılında devreye girerek bazı çeşmeler açtırdı. Ayrıca doğal afetler nedeniyle bozulan su tesisatı dolayısıyla halkın susuz kalmasını önlemek amacıyla belediye ve şirket işbirliği yaparak gereken bölgelerde geçici olarak çeşmeler açtı¹⁷³. Belediye, bu halk çeşmelerinin her birine yılda 32 lira 40 pare ödemek zorundaydı¹⁷⁴. 1933-1934 yıllarındaki bu çeşmeler şuralardaydı¹⁷⁵;

- 1- Memduhiye,
- 2- Nizamiye, Değirmendağ,
- 3- 2. Havai, Eşrefpaşa,
- 4- Mısırlı, Karataş,
- 5- Marka, Dolaplıkuyu,
- 6- Y. Hasan, Eşrefpaşa,
- 7- Destan, Kavaklıpınar,
- 8- Nur, Arap Hasan,
- 9- Yunus Efendi, Eşrefpaşa,
- 10- Aşureci, Kadriye,
- 11- İmariye,
- 12- Kamil Paşa Caddesi,
- 13- Tenezzüh, Hacı Mahmut,

¹⁷¹ **Hizmet** (05. 04. 1926 / 10 S 1324).

¹⁷² Nezih, **age.**, s. 13.

¹⁷³ **İŞMZ (Y: 1930, Dönem: Kasım, Top: 2, Tarih: 4. 11. 1930)**, s. 12-16.

¹⁷⁴ **Ahenk** (16. 06. 1910 / 07 C 1328); **Yeni Asır**, 29 Ağustos 1932. Bu dönemde belediye de, bütçe darlığından şikâyetçi olduğu için bazı fedakârlıklar yaparak çeşme yaptırdığını öne sürmekte ve şirketin açılan çeşmelere su vermekte çeşitli sorunlar çıkardığını iddia ederek, Nafia İşleri Komiserliği’ne şikâyette bulunmaktaydı. 1942 yılına gelindiğinde belediye, bu çeşmeler için 1000 lira ödedi (**İŞMZ** (Y: 1942, Dönem: Şubat, Top: 1, Tarih: 02. 02. 1942), s. 25.) “*Pare*” Mısır’da kullanılan “*müeyyid*” veya “*medin*” (nifs-ı fidda) adı verilen gümüş sikkelerdendi. 1 pare 3 akçeye eşitti. 120 akçe ise 1 kuruşa eşitti. 1870’lerde ise “*kuruş*” yerini “*lira*”ya bıraktı. (Ruhi Özcan, “Osmanlı Devleti’nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tahsisleri”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, (Sa:17-Bahar, Konya: 2005) s. 251. , s.237-266).

¹⁷⁵ **BCA**. 230 / 125. 8. 1.

- 14- Kantarcı, İki çeşmelik,
- 15- Maldere,
- 16- Kireçli Kaya, Hacı Ali,
- 17- H.R.P. Enveriye,
- 18- Giritli, Salhane,
- 19- Nezaket, Hacı Ali Efendi,
- 20- Abbas Ağa, Ballı Kuyu,
- 21- Afyonlu, Kadriye,
- 22- 1. Osmaniye, Eşrefpaşa,
- 23- Sinekli, Hacı Ali,
- 24- Sinekli, Abbas Ağa.

1913 yılında kolera hastalığının kentte yayılmasını önlemek için Vezir ve Osmanağa sularının kesilmesi üzerine kumpanya, suyu kesilen mahallelerde geçici olarak 40 çeşme açtı¹⁷⁶. Cumhuriyet Dönemi'nde de Belediye sularının kesilmesi üzerine yukarı mahallelerde parası belediyece ödenen 30 adet çeşme açıldı¹⁷⁷. 1930'lu yıllarda, belediyenin açtırdığı bu halk çeşmelerinin sayısında artış oldu. Örneğin, 1932'nin Temmuz ayında yalnızca Ballıkuyu'da 8 çeşmenin açılış töreni yapıldı¹⁷⁸. Bu çeşmelerin sayısı kısa sürede 60'ı buldu¹⁷⁹.

Belediye, bütçelerinde “*umûmî çeşmeler*”in giderleri için yılda 8-10 bin lira ayırıyordu¹⁸⁰. Kumpanya yukarı mahallelerde yer alan halk çeşmelerine yeterli su vermediği gibi bu çeşmelerde sarf edilen sulardan da tam ücret almak istiyordu¹⁸¹. Kumpanya halk çeşmeleri yüzünden yeni aboneler kazanamadığı gibi bu sebeple abonelerinde azalma oluyordu. 1934 yılında evlerine su alan aboneler suyun metreküpüne 16 kuruş, belediye ise 6 kuruş ödemekteydi¹⁸².

Yeni Asır gazetesine göre, şirket zamanında halkın ancak yarısının evinde su vardı. Halkın diğer yarısı ise su gereksinimini “*umûmî çeşmeler*”den taşıyarak

¹⁷⁶ **BOA**. DH. İD. 41 / 40, 24. 08. 1913 / 21 N 1331; **Ahenk** (08. 06. 1911 / 10 C 1329); **Ahenk** (01. 08. 1911 / 5 Ş 1329); **Anadolu** (22. 07. 1911 / 25 B 1329).

¹⁷⁷ **Hizmet** (10. 11. 1930 / 18 C 1349); **Hizmet** (12. 12. 1930 / 20 C 1349).

¹⁷⁸ **Anadolu** (03. 07. 1932).

¹⁷⁹ **BİD** (1943), s. 525.

¹⁸⁰ **İŞMZ** (No: 18, Yıl: 1937, Dönem: Nisan, Topl: 4, Tarih: 26. 04. 1937), s. 111.

¹⁸¹ **Yeni Asır** (15. 07. 1934).

¹⁸² **BCA**. 230 / 125. 8. 1; **Anadolu** (28. 08. 1934); **Anadolu** (02. 09. 1934). Şirketin görev mahalli içerisinde bulunan bölgelere belediyenin düşük fiyatlarla su vermesi, şirketin 1000'den fazla abonesini kaybettiği iddiasında bulunmasına neden oldu.

karşılıyordu¹⁸³. Bunun en önemli nedeni, tesisat ve abone ücretlerinin yüksek oluşunun yanı sıra bazı semtlerde su dağıtım şebekesinin olmamasıydı.

Belediye tarafından açılan ancak suyunu şirketten alan bu çeşmeler için belediye belli bir miktarda para ödüyordu¹⁸⁴. Oysa şehir nüfusundaki artış ve buna bağlı olarak da su kullanımında artış gözlemlendi. 1935 yılına gelindiğinde belediyenin bu sular için az ücret ödediği yargısı ortaya çıktı. Bu nedenle belediye tarafından dağıtım yapılan sular ile ilgili düzenleme yapmak maksadıyla ya tam tarife üzerinden ücretlendirilme yapılması ya da belediyenin başka halk çeşmeleri açmasının önüne geçilmesi kararı alındı¹⁸⁵.

3.1.4. Yangın Musluklarına Su Verilmesi

Mukavelenamenin beşinci maddesine göre, ana boru hattında, her iki yüz metrede, yangın muslukları konulacaktı ve yangın anında buralardan kullanılacak sular bedava olacaktı¹⁸⁶. Ticaret ve Nafi'a Nezareti'nin 1898 yılında hazırladığı inşaat tetkik zabıtnamesine göre; genişliği 8 cm ve daha büyük olan boruların döşendiği mahallerde yangın muslukları mevcut olup, suyun dağıtımını özel borular aracılığıyla yapılacaktı. Bu muslukların her birine birer numara verilmesi yoluna gidilerek, bir sıraya konuldu¹⁸⁷.

Muslukların korunması görevi ise şirkete aitti¹⁸⁸. Şirket şartnamesine göre, bir yangın durumunda musluklar itfaiye memuruna verilen emir ile kullanılabilirdi. Yangın musluklarının anahtarı ise asker ve polis karakollarına bırakılıyor ve yolların su durumunu öğrenen kişiler tarafından kullanılıyordu.

Yangın musluğu adeti 1924 yılında 112 adet iken, 1939 yılına gelindiğinde bu sayı, 56 adeti 80 cm genişliğinde ve 131 adedi de 40 cm genişliğinde olmak üzere 187 adet musluğa yükseldi¹⁸⁹.

Şirket, yangın muslukları kirası olarak müşterilerden 1927 yılında 22.5 lira; 1928 yılından 36 lira; 1929 yılında 17.70 lira; 1930-1931 yıllarında 60 lira; 1932

¹⁸³ **BİD** (Y: 3, Sa: 5, Birinci teşrin 1936), s. 163.

¹⁸⁴ **İzmir Postası** (20. 07. 1934). Belediye, şirketin çeşmelerin yapım masrafı olarak ödediği bedelin kendi bütçelerine göre %30-40 yüksek olması nedeniyle şikâyetçiydi.

¹⁸⁵ **BCA**. 230 / 125. 8. 1.

¹⁸⁶ **Düster** (Tertip: 1, Cilt: 6, İkinci Kısım, Ankara: 1939, s. 1411-1417); **Ahenk** (04. 02. 1894 / 28 Temmuz 1311).

¹⁸⁷ **BCA**. 230 / 123. 1. 1.

¹⁸⁸ **BCA**. 230 / 123. 3. 1.

¹⁸⁹ **BCA**. 230 / 125. 9. 2.

yılında 37.50 lira; 1933, 1934 ve 1935 yıllarında ise 60 lira aldı¹⁹⁰.

Şirket tarafından yapılan yangın musluklara su verme görevinin haricinde İzmir Gümrüğü'nün yangın muslukları için de su taşıma görevini vardı¹⁹¹. Bu nedenle gerekli zamanlarda su dağıtma işlemi gerçekleştiriliyordu.

3.1.5. Okullara Su Verilmesi

Nizamnamede belirtilen ücretsiz su verilmesi gereken kurumlardan biri de okullardır. Şirket için de devlet kurumlarından sonra artan sayıları ile birlikte oldukça yüksek miktarlarda su tüketilmesine neden oldular. Su Şirketi'nin Eylül 1923-Şubat 1924 tarihleri arasında su verdiği okul sayısı 22 ve bu okulların harcadığı su miktarı da 21.461 m³ idi. Eylül 1923 tarihinden Şubat 1924'e kadar ücretsiz verilen suların miktarı;

Tablo 13. Ücretsiz Su Verilen Okulların Kullandıkları Su Miktarı

Harcanan Su Miktarı (m ³)	
151	881
34	164
379	24
132	560
860	174
107	197
40	40
1.993	1.0774
1.478	249
1.037	222
79	4
Toplam: 21.461	

BCA. 230 / 124. 4. 3.

Tablo 13'e göre, okulların harcadığı toplam su miktarı 21.461 m³ idi. Şirket, 1923-1924 yıllarında 150.947 m³ ücretsiz su dağıttı. Bu miktarın içerisinde okulların kullandığı su miktarının oranı yaklaşık %14'tü. Okulların yıl içerisinde tatil günlerinde su kullanmadığı dikkate alındığında harcanan miktar oldukça yüksek idi.

¹⁹⁰ BCA. 230 / 125. 8. 1.

¹⁹¹ BCA. 230 / 124. 7. 6.

Bu durumda şirket İzmir'in çeşitli okullarına oldukça iyi denebilecek bir su desteği sağladığı sonucuna varmak mümkündür.

Amerikan Koleji'nin 1921 yılında yaptığı bir araştırmaya göre, okullar için temin edilen suyun yeterli olduğu ve okulların pek çoğunda Halkapınar suyunun kullanıldığı ileri sürülüyordu¹⁹².

Su Şirketi, 1934 yılına kadar 36 adet su yolu yapmış bulunmaktaydı. Diğer devlet daireleri için yapılan su yolu 32 iken, polis ve jandarma karakolları için de 12 adet su yolu¹⁹³ yaptığı göz önüne alındığında, okulların büyük bir önem arz ettiği görülmektedir.

Talepler doğrultusunda okullara su yolu döşeme işlemi yapılırdı. Bu doğrultuda; İzmir İdadisi için 1900 yılında caddeden su hazinesine kadar su yolu döşendi ve 3387 meci diye¹⁹⁴ harcandı¹⁹⁵. Ücretsiz su verilen okullardan biri olan Sanayi Mektebi, 1928 yılında okulun tatilde bulunduğu dönemlerde okul bahçelerinin bozulmaması için Maarif Müdürlüğü'nün de aracılığıyla tatil dönemlerinde su verilmeye devam edilmesini istedi. Fakat şirket, bu isteği mukavelede sadece öğrenciler için okullara su verildiği şeklinde belirttiklerini öne sürerek ders günleri hariç olmak üzere okula su vermeyi reddetti¹⁹⁶.

3.1.6. Ücretli Hizmetler

Ücretsiz hizmetlerin dışında kalan tüm faaliyetler ücretli hizmet olarak ele alındı. Bu konuda başta, belediye adına cadde ve sokakların sulanması ile limandaki gemilerin su ihtiyacının karşılanması vardı.

Şirket limandaki büyük-küçük bütün gemilerin su ihtiyacını karşılıyordu¹⁹⁷. Zeynel Besim'e göre; Halkapınar suyunun yaklaşık dörtte biri vapurlara veriliyordu¹⁹⁸. Liman dâhilinde de su satışı, 1913 yılında 42.163 m³ iken, 1914 senesinde 45.276 m³'e yükseldi. Kasım ve Aralık aylarında limanın kapatılması,

¹⁹² Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi, **İzmir'deki Bazı Sosyal Koşullar Hakkında Bir Araştırma İzmir 1921**, Akyan Candemir (Çev.) (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2000), s. 124.

¹⁹³ BCA. 230 / 125. 8. 1.

¹⁹⁴ 20 kuruş değerinde gümüş paradır. Kaleli, **agm.**, s. 203.

¹⁹⁵ BOA. MF. MKT. 430 / 3, 27. 12. 1898 / 13 Ş 1316.

¹⁹⁶ BCA. 230 / 124. 7. 8.

¹⁹⁷ Duckerts, **age.**, s. 121; Kurt, **age.**, s. 185.

¹⁹⁸ Zeynel Besim (Türkmenoğlu), "İki Mesele", **Hizmet** (01. 12. 1931).

şirketin önceki sene aynı döneme oranla daha az kazanmasına sebep oldu¹⁹⁹. Ancak şirket, bu tarz kullanımlara sınırlama getirdi. Ayrıca bu tarz bir uygulama da Liman ve sanayi müdüriyetlerine verilen ücretsiz sudan aileler yararlanamıyordu²⁰⁰.

Şirket, İzmir’de faaliyet gösteren yabancı yangın sigorta acentelerinin oluşturduğu sendika itfaiyesine de, yangın anında gerekli suyu para karşılığında veriyordu²⁰¹.

İlk olarak 1900 yılında olmak üzere belediyeye para karşılığında gittikçe genişleyen bir sulama hizmeti verildi²⁰². Yaz mevsiminde başta Göztepe Caddesi, Birinci Kordon ve Darağaç Caddesi olmak üzere Frenk Mahallesi gibi önemli yerler şirket tarafından sulandı²⁰³.

Sulama işlemi tatlı su ya da deniz suyuyla yapıldı. Sulamanın deniz suyuyla yapıldığı 1906 yılında kumpanyaya 220 lira ödendi²⁰⁴. Kentin önemli cadde ve sokaklarının tatlı su ile sulandığı 1907 yılında 400 lira, 1910 yılında ise 300 lira kumpanyaya verildi²⁰⁵. Cumhuriyet Dönemi’nde de kentin önemli cadde ve sokaklarının şirket suyuyla sulanmasına devam edildi²⁰⁶. (Uşakizade) Muammer Bey’in Belediye Başkanlığı zamanında sulama işlerinde kullanılmak üzere “*Fiat*” marka iki makine satın alındı²⁰⁷. Fakat bu dönemde, kentin yüksekte kalan semtlerinde halk içmeye su bulamıyorken, kent merkezinde cadde ve sokakların içme suyuyla sulanması büyük bir çelişkiyi ortaya koyuyordu.

Cadde sulamak maksadıyla günlük altmış ton su harcanıyordu²⁰⁸. Sulama sarfiyatı için harcanan su miktarı 1927 yılında 117.403 m³, 1928’de 88.505 m³, 1929 yılında 43.421 m³, 1930’da 44.082 m³ ve 1931 yılında 42.114 m³ gibi oldukça yüksek miktarlardı²⁰⁹.

¹⁹⁹ BCA. 230 / 124. 5. 1.

²⁰⁰ BCA. 230 / 124. 7. 10.

²⁰¹ Duckerts, age., s. 121.

²⁰² Duckerts, age., s. 122.

²⁰³ **Ahenk** (07. 07. 1904 / 23 R 1322); **Ahenk** (26. 07. 1905 / 23 Ca 1323); **Ahenk** (27. 07. 1905 / 24 Ca 1323); **Ahenk** (23. 08. 1907 / 14 B 1325); **Ahenk** (05. 07. 1908 / 05 C 1326); **Ahenk** (02. 08. 1909 / 15 B 1327), **Köylü** (21. 05. 1916 / 18 B 1334).

²⁰⁴ **Ahenk** (03. 07. 1905 / 29 R 1323).

²⁰⁵ **Ahenk** (03. 07. 1905 / 29 R 1323); **Ahenk** (05. 07. 1908 / 05 C 1326).

²⁰⁶ Haydar Rüştü (Öktem), “Yukarı Mahallat İçin”, **Anadolu** (02. 12. 1922 / 12 R 1341), **Türk Sesi** (17. 02. 1921, 08 C 1339).

²⁰⁷ **Anadolu** (14. 11. 1921 / 13 B 1340); Kurt, age., s. 186.

²⁰⁸ BCA. 230 / 124. 4. 2.

²⁰⁹ T.C. İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü İstatistik Yıllığı, 1931 - 1932 (İzmir: Bilgi Matbaası, 1933), s. 99.

Bu ücretli hizmetler içerisinde şirketin, indirimli aboneleri de vardı. Bu çerçevede hazırlanan çeşitli oranlarda indirimli tarifeler kullanılıyordu. Ancak bu indirimlerden de yararlanma koşulları vardı. 1933 yılında indirimli tarifelerden yararlanan dokuz kurum şöyleydi²¹⁰;

Tablo 14. Şirketin 1933 Yılı İndirimli Aboneleri ve Uygulanan Su Ücreti

Kurum Adı	Su Ücreti (m ³ / kuruş)
Askerî Kurumlar	5.70
Belediye Sulama İşi	3.50
Belediye Halk Çeşmeleri	3.50
Belediye Halk Çeşmeleri	6.00
Belediye Halk Çeşmeleri	8.50
Memleket Hastanesi	8.50
Çeşitli Hastaneler	9.50
Stadyum	9.50
Şirket Memurları	8.50

BCA. 230 / 125. 8. 1.

Tablo 14’de görüldüğü gibi şirketin indirimli su alan aboneleri oldukça iyi fiyatlardan faydalanıyordu. 1933 yılı tarife ücreti, 17 kuruştı. İndirimli ücretlerin en fazla olanı 9.5 kuruş ile kıyaslandığında arada 7.5 kuruş fark vardı ve indirimli aboneler arasında tam tarifenin yarısının da çok aşağısında su kullanma hakkı olanlar vardı.

Çeşitli kurumlara ücreti karşılığında su satışı haricinde suyolu döşeme suretiyle de su taşınabilmekteydi. Bu kapsamda “*Klazomen (Urla) Karantinahanesi*”ne 1907’de suyolu yapıldı. 1840 yılında kurulan²¹¹ karantina teşkilatı için harcanan 300.000 lira devlet tarafından karşılandı²¹².

İzmir Hapishanesi’ne de ilk olarak 1911 yılında olmak üzere, Kadifekale civarında olması öngörülen hapishane için Vezir suyunun bir motor vasıtasıyla ulaştırılabileceği planlandı²¹³ 1916 yılından başlamak üzere 1919 yılına kadar tamir

²¹⁰ BCA. 230 / 125. 8. 1.

²¹¹ Bedi N. Şehsüvaroğlu, **Türkiye Karantina Tarihine Giriş** (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1953), s. 330; Pelin Böke, “İzmir Karantina Teşkilatı’nın Kuruluşu (1840-1950)”, **ÇTTAD** (Sa: 8 / 18-19, 2009), s. 141.

²¹² BOA. BEO. 242092, 12. 01. 1908 / 08 Z 1325; BOA. BEO. 239016, 21. 12. 1904 / 13 L 1322.

²¹³ BOA. DH. MB. HPS. 34 / 27, 18. 09. 1911 / 24 N 1329.

ve tesisatı yapıldı. Bu tesisat ve tamiratın bedeli ise 456.430 kuruştu, bu ücret de devlet tarafından karşılandı²¹⁴.

1938 yılında Buz Fabrikası'nın da su ihtiyacını temin için Halkapınar'dan mezbahaya kadar olan bir su yolu yapıldı ve tamiri için 5.000 lira ödendi²¹⁵.

3.2. GELİR-GİDERLERİ

3.2.1. Aboneler

Şirketin idarehanesi Frenk Mahallesi'nde Pasaru Hanı'nda idi. İdarehane sabah saat 08.30'dan öğleye kadar ve öğleden sonra 14.00'dan 17.30'a kadar açıktı²¹⁶. Gerekli başvurular buraya yapılırdı. Hanesine su almak isteyen ya da herhangi bir sorunla karşılaşan kişiler müracaatlarını buraya yaparlardı.

Tüm başvurularda abone ile şirket arasında bir mukavele dâhilinde işlemlere başlanırdı. Müşteriler ile şirket arasındaki ilişki Su Şirketi'nin 1909 yılında yayınlamış olduğu "*Su Tevzi'i Hakkında Talimatname*"ye göre biçimlendirdi. Bu talimatnameye göre²¹⁷;

1. Madde: Abonelik müşterinin mukavelenameyi imzalaması ile başlar ve suyun akıtılmaya başladığı günden itibaren geçerli olur. Abone müddeti bir sene olup, beş seneyi aşamaz. Ödemeler ise Osmanlı altının yüz kuruş hesabıyla yapılır.
2. Madde: Harcanan suyun miktarı ise su saati vasıtasıyla tespit edilir. Saat şirket tarafından tedarik edilecektir.
3. Madde: Şirket her üç ayda bir veya ne zaman isterse su saatlerini inceleyerek harcanan su miktarını tespit etme hakkına sahiptir. İnceleme sonucunda müşterinin kullanmaya hakkı olduğu sudan fazlasını kullanması durumunda sarfiyat fazlasını tarife çerçevesinde ödemeye mecburdur. Eğer kullanılması gereken sudan daha azı kullanıldıysa, bu noksan kullanım şirketin menfaatine olmuş olacaktır.
4. Madde: Suyun akışı tamamen ya da kısmen durması halinde müşteri şirkete haber vermekle mükelleftir. Su mahzeninin tekrar düzenlenmesi masrafı müşteriye aittir. Su tekrar açılacağı zaman şirketin makbuzu ile haber verilecektir. Bu masraf da hiçbir

²¹⁴ BOA. DH. MB. HPS. 15 / 17, 11. 03. 1919 / 08 C 1337.

²¹⁵ 1938 Yılı İzmir Belediyesi İhzarı Bütçesi ile Mezbaha Mülhak İhzarı Bütçesi, Otobüs Mülhak İhzarı Bütçesi, Karşıyaka Tramvayları Mülhak İhzarı Bütçesi (İzmir: Bilgi Basımevi), s. 100.

²¹⁶ Ahenk (23. 11. 1900 / 09 B 1316).

²¹⁷ BCA. 230 / 123. 1. 3.

zaman yirmi kuruştan aşağıya olmamak üzere kararlaştırılmıştır.

5. Madde: Döşenen boruların haricinde bir kol daha olacak ve bu kol üzerinde bir de su mahzeni bulunacaktır.

6. Madde: Suyu kesmek için bir anahtarlı musluk olacaktır. Bu musluğun ve yapılan alet ve edevatın kullanımı şirket memurlarına ait olacaktır.

7. Madde: Döşenmiş borulara bir su mahzeni ilave edilecek ve en uygun duvarın iç taraflarına kadar getirilmesi işi şirkete ait olup, yeni aboneler bu masrafı karşılayacaklardır.

8. Madde: Su saatini ve çeşitli aksamaları korumak abonenin sorumluluğunda iken, su saatinin ve boruların aşınması durumunda tamir şirkete aittir.

9. Madde: Su saatinden ileri suyun dağıtımını, müşteri diler ise şirkete ve dilerse istedikleri bir kişiye yaptıрма hakkına sahiptir. Fakat bu işlem, şirket memurlarının nezareti altında olmalıdır.

10. Madde: Binalar, hane, mağaza, hamam çevresinde şirket, yangın su mahzeni koyabilecektir. Bu mahzenler şirket tarafından verilir yalnızca yangın durumunda abonman tarafından açılabilir ve derhal şirkete haber verilecektir.

11. Madde: Müşteri, abone bedelini şirketin memur ve tahsildarlarına makbuz dâhilinde yapmaya mecburdur. Taksitin birisini veya ibraz olunacak faturanın içerdiği ameliyat ve tamirat ücretini müşteri ödemediği takdirde, şirket, sokaktaki su mahzenini set ederek, gerek müşteri, gerekse kefilinden davacı olma hakkına sahiptir ve su saatini ve kollarını kaldırabilecektir.

12. Madde: Döşeme borular ve diğer taksimatın tüm sorumluluğu aboneye aittir ve herhangi bir kaza oluşması durumunda şirketten bu zararı karşılamaya yönelik hak talebinde bulunamayacaktır. Suyun getirilmesi ve dağıtılmasında dâhilî veya haricî bir hasar oluşursa derhal şirkete başvurulması gerekmektedir.

13. Madde: Müşteri gerek ücretsiz, gerekse bedel mukabilinde kendisine verilen suyun bir kısmını ya da tamamını veya suyun kalanını bu poliçe kapsamında hanede ikamet eden kiracıları haricinde başka bir kimseye devredemez.

14. Madde: Hanelere taşınan suyun getirilmesi ve dağıtımı, daima şirketin memurlarının gözetiminde bulunacak ve müşteriler, memurların görev yapmasını engellerler ise şirketin aboneyi feshe hakkı olacaktır.

15. Madde: Müşteri aboneliği bırakmak istediğinde otuz gün önce şirkete bilgi

verecek ve bu hususta şirketin bilgisi olduğunu gösterir cevap almadığı sürece abonayı feshedemeyecek ve müşteri, bu hususu yerine getirmemesi durumunda bir sene müddetle yenilenme anlaşması yapıldığı varsayılacaktır.

16. Madde: Şirket memurlarına hiçbir sebeple ve hiçbir ad altında katiyen hediye verilmeyecek ve aksi harekette bulunan aboneler feshedilecektir.

17. Madde: Mülkün başka bir şahsa devredilmesi durumunda mukavelename fesh edilmeyecektir.

18. Madde: İkamet ettiği haneyi terk eden müşteri, şirkete bilgi vermeye mecburdur ve bu bağlamda bir senelik borcunu ödemesi gerekir. Mekân edinilen hanede şirket suyu getirilmiş ise müşteri kalan müddetini yeni hanesinde devam ettireceğine dair şirkete bilgi vermelidir. Ancak bu hakka yeni ev sahibi olanlar nail olabilecektir.

19. Madde: Mukavelenamenin feshi halinde şirket sokaktaki suyu kestikten sonra su saatini kaldıracaktır.

20. Madde: Müşterilerin suiistimal etmeleri veya bu nizamnamenin şartlarına uygun hareket edilmemesi halinde şirket, mukavelenameyi feshetme hakkına sahip olacaktır. Müşterinin yolsuz hareket ettiği ispat edilirse bir senelik abone miktarında sekiz gün müddetle tazminat ödemeye mecbur olacak ve asgarî sokaktaki musluk set edilecektir. Müşterinin nizamname maddelerine uygun hareket etmemesi durumunda ise şirket, mukaveleyi feshe ve mukavelede geçen bedeli şirkete ödemeye mecbur olacaktır. Bu mukavele aksine hareket, şirketin memuru tarafından hazırlanacak bir zabıtname ile anlaşılacaktır.

Su şirketinin abonmanlarına imzalattığı mukavelelerin arka yüzlerinde matbu bazı kayıtlar vardı. Söz konusu kayıtlarda; su şirketi memur veya müstahdemleri tarafından abonman hakkında tutulacak zabıt varakalarının devlet daireleriyle mahkemelerde tutulan zabıt varakaları kıymetinde olduğu yazılıydı. İzmir şehri Nafi'a Müesseseleri Komiserliği yaptığı incelemelerde tüzel kişiliğe sahip bir kurumun memur ve müstahdemlerinin tutacakları zabıt varakalarının hiçbir zaman resmî daire ve mahkeme kayıtları derecesinde geçerli olamayacağını tespit etti²¹⁸.

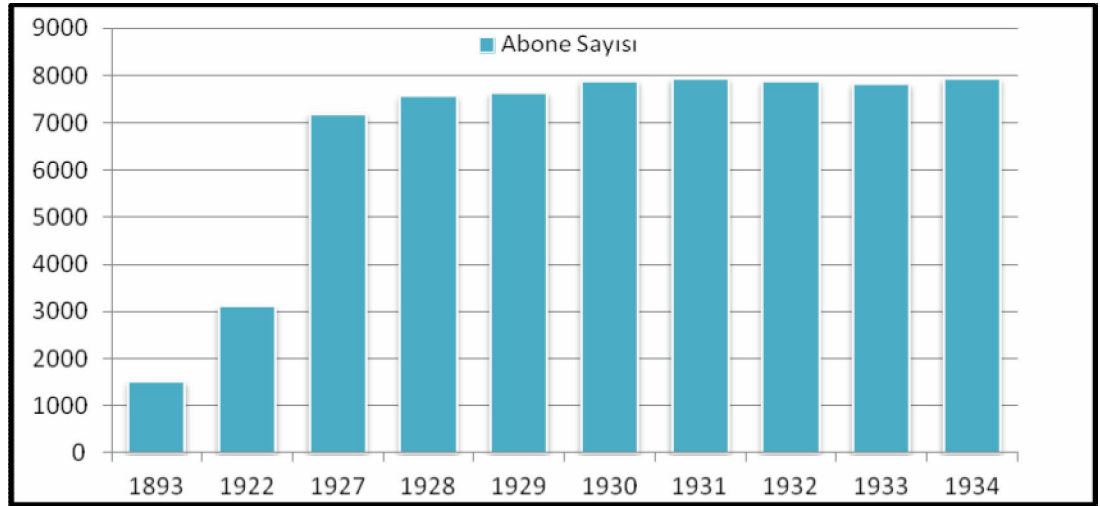
Tahsilât karşılığında abonelere verilen makbuzlara yapıştırılan pulların bedelleri de abonelerden alınıyordu. Ancak Damga Kanunu'nun 7. maddesinin ikinci fıkrasına göre; pul bedelinin makbuz ya da faturayı imzalayan şirket tarafından

²¹⁸ Anadolu (15. 04. 1937).

ödenmesi gerekliydi. Bu nedenle vekâletten vilayete gelen bir tebliğ ile halkı zarara uğratmamak için bu ücretlerin alınmaması kararlaştırıldı²¹⁹.

Şirketin abone kaydının başladığı ilk günden itibaren abone talebi oldukça fazla idi ve çok sayıda abone kaydı almaya başlamıştı. Grafik 4'e göre, şirketin aboneleri sürekli artış gösterdi. İzmir yangını döneminde müşteri sayısı tam olarak belirlenemedi. Fakat şirket tarafından bu dönem için öne sürülen 7.500 abone sayısına ancak 1929 yılında ulaşıldı ve arada yedi yıl gibi uzun bir süre vardı. Şirketin çeşitli yıllardaki abone sayısı ise şöyleydi²²⁰;

Grafik 3. Şirketin Çeşitli Yıllardaki Abone Sayısı

BCA. 230 / 123. 2. 1; BCA. 230 / 125. 8. 1; BCA. 230 / 124. 5. 1; TC. İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 1935-1936 (İzmir: Dereli Basımevi, 1937), s. 42-43, Suad Yurdkoru (haz.), İzmir Şehri Rehberi 1941 (Meşher Matbaası), s. 134.

Yangın öncesinde 7.500 abone mevcut olduğu ileri sürülmekteydi. Yangın nedeniyle oluşan zarardan sonra ise sadece 3.100 abone kaldı²²¹. Şirket yangında 4400 adet, %41 oranında, müşteri kaybetti ki bu oran bir yıllık müşteri artış hızının da üzerindedir.

²¹⁹ Anadolu (20. 08. 1936).

²²⁰ BCA. 230 / 123. 2. 1; BCA. 230 / 125. 8. 1; BCA. 230 / 124. 5. 1; T. C. İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 1935-1936 (İzmir: Dereli Basımevi, 1937), s. 42-43; İzmir Şehri Rehberi 1941, Suad Yurdkoru (Haz.) (Meşher Matbaası), s. 134.

²²¹ BCA. 230 / 124. 5. 1.

Şirket, belediyeye devir olunduğunda abone sayısı 10.684'di²²². Bu da 1941-1944 yılları arasında yalnızca 1684 müşteri kaydı olduğunu göstermektedir.

1935-1936 yıllarında İzmir'deki meskenlerin toplamı 35.094 idi. Evlerin sayısı ise 26.044'dü. Evlerinde su olanların sayısı ise sadece 8.946 idi. 15.895 evde su yoktu ki bu rakamlar bağlamında İzmir'de evlerin yalnızca %34'ü suya rahat bir şekilde ulaşabildiğini görmekteyiz²²³. Yani su, şehrin büyük bölümü için yeterli değildi ve şirketin, yeterli derecede hizmet götüremediği açıktır.

Halktan gelen çeşitli şikâyetlerin değerlendirmeye alındığını görmekteyiz. Bu bağlamda gelen şikâyetlerin artmasıyla birlikte, su saatlerinin bozukluğu hakkında yapılan başvuruların doğrudan "*Ege Mıntıkası Ölçü ve Ayar Başmüfettişliği*"ne yapılması gerektiği gazeteler aracılığıyla duyuruldu. Görevlendirilen müfettişler yardımıyla yapılan kontrollerde bozukluk görüldüğü takdirde şirket hakkında takibat başlatılması gibi sıkı kararlar alındı²²⁴.

3.2.2. Su Arzı

Şirketin görevi, müşterinin suyu kullanacağı yere kadar götürmekti. Bu sebeple su boruları ve saatleri, evlerin, binaların belirlenen bölgelerine yerleştirilerek, meskenlerin içine kadar taşınıyordu. Şirket, su dağıtımını için gerekli alet ve edevatını Belçika'dan getirtiyordu. Abone çeşitli uzunluktaki ve genişlikteki borular ile su saatleri için belirlenen ücretleri ödemekle yükümlüydü.

Müşteriler, mukavelenameyi imzaladıktan sonra anlaşma maddelerine göre tarife ücretlerini, saat ve dağıtma kolu kiralarını şirketin belirlediği bürolara yatırıyorlardı. Ancak 1934 yılı tarife komisyonunun aldığı karar gereğince; abonman şubesi olmak üzere Başoturak'ta Emirler Çarşısı'nda dokuz numaralı bir bina kiralandı²²⁵ ve gerekli abone işlemleri burada yapılmaya başlandı.

Su saati olarak Meinecke, Unitos, Kosmos, K. Standart, B.R., Woltmann gibi farklı markalarda saatler kullanıldı²²⁶. Saat şirket tarafından tedarik edilip, saatin açılması, değiştirilmesi ve saate giden kol üzerine boru takılması veya taktırılması

²²² İzmir Belediye Başkanlığının 1945 Yılı Çalışma Raporu (İzmir), 1945, s. 25.

²²³ T. C. İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü İstatistik Yıllığı, 1933-1934 (İzmir: Meşher Basımevi, 1936), s. 100.

²²⁴ Anadolu (24. 01. 1937).

²²⁵ BCA. 230 / 125. 9. 2.

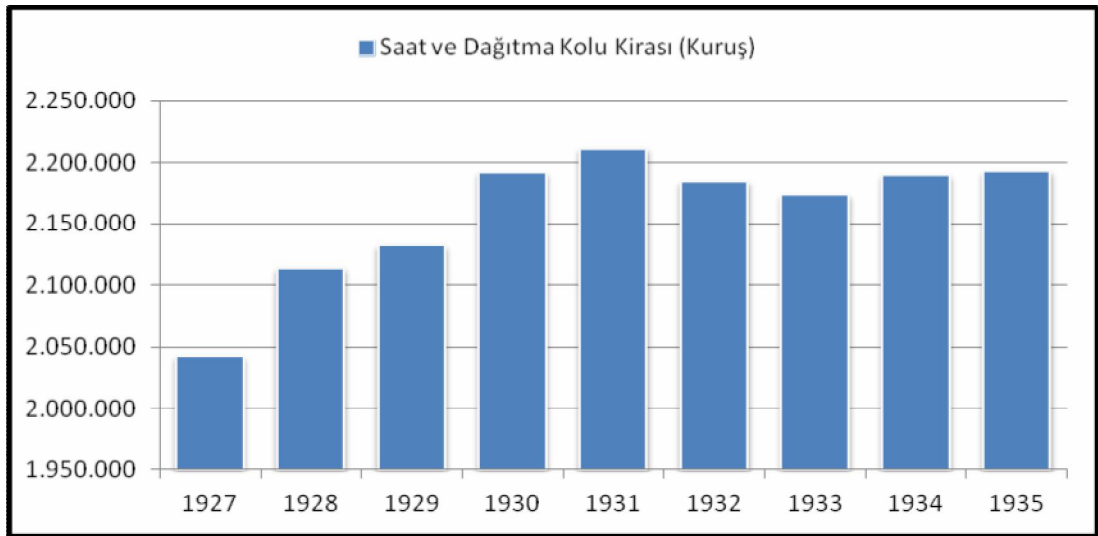
²²⁶ BCA. 230 / 125. 9. 2.

yasaktı²²⁷.

Su saatleri ve muslukları ihraç edilen malzemelerdendi. Bu nedenle dönem dönem ülkeye getirmekte zorluklar yaşandı. 1927 yılında 87.5 kilo pirinç musluğun ihracı meselesi doğdu. Muslukların yüklü bir miktarda olması tarife maddesine karşı itiraz hakkı doğurdu²²⁸.

Su saatleri, saatte bulunan büyük ve küçük iğneler yardımı ile okunurdu. Bu iğnelerin küçük olanlarından biri siyah, diğer üçü ise kırmızı renkliydi. Küçük kırmızı iğne yüz litreyi ve küçük siyah iğnelerden her biri metre küpünün miktarını bildirirdi. Harcanan su miktarını ölçmek için sulardan başlayarak iğnelerin gösterdikleri rakamları okumak gerekiyordu²²⁹. Müşterilerden ödemekle yükümlü oldukları su ücreti ile birlikte yıllık olarak dağıtma kolu ve saat kiralari toplanıyordu. Bu miktarlar yıllara göre şöyleydi²³⁰;

Grafik 4. Çeşitli Yıllardaki Saat ve Dağıtma Kolu Kiraları (Kuruş)

BCA. 230 / 125. 8. 1.

Grafik 4’de de görüldüğü gibi, tespit edebildiğimiz 1927 yılı ile 1933 yılı haricinde çeşitli adlarla abonelerden alınan tutarlar aynı idi. 1917 yılında alınan bir kararlar abonelerden aylık olarak borularının genişliklerine göre 4 ve 12 kuruş

²²⁷ BCA. 230 / 123. 3. 1.

²²⁸ BCA. 230 / 124. 7. 2.

²²⁹ BCA. 230 / 123. 1. 6.

²³⁰ BCA. 230 / 125. 8. 1.

arasında değişen ücretler alınmaya başlandı²³¹. Abonelerden 1924 ve 1938 yılları içerisinde, su kolları yapımı için 134.788.043 lira ve kanalizasyon yapımı için 36.905.068 lira toplandı²³². Ancak 1933 yılı öncesi alınan miktarlar arasında yarıdan fazla fark görülmektedir. 1933 yılında tarife bedellerinde bir gerileme söz konusu iken saat ve dağıtma kolu kiralarında artış söz konusu idi.

3.2.3. Tarifeler

1898 yılında Nafi'a Vekili Süleyman Sırrı Bey ve İzmir Su Şirketi Müdürü Mösyö Dekun arasında yapılan anlaşmaya göre; Nafia Vekâleti, şirket ve İzmir Belediyesi tarafından atanan şahıslar ile oluşturulan bir komisyon kurulması kararı alındı. Bu komisyon, önceki yılların gelir ve giderlerini inceleyerek, bir sene uygulanmak üzere tarife ücreti kararlaştırıldı. Hazırlanacak raporda Temmuz ayının yirmisine kadar vekâlete onaylanmak amacıyla gönderilir ve tarifeler bu yönde hazırlanırdı²³³.

Şirketin tarifelerini belirlemek ve incelemek üzere bir Meclis-i İdare azası, Nafi'a mühendisi ve Nafi'a komiseri, bir de belediye azasından bir şahsın katılımıyla bir komisyon kurulurdu. Bu komisyonun amacı, şirketin gelir ve giderlerini kontrol etmek ve yıl içerisinde ne kadar su tüketileceğini hesap ederek, öngörülen tarife ücretinin uygunluğuna karar vermektir²³⁴.

Tarife ile ilgili bir değişiklik amacıyla teklifte bulunmak için öncelikle komiserliğe başvuru yapılması gerekiyordu. Daha sonra komisyonun hazırladığı rapora göre ücretlerde artış olup olmayacağı hususu bir karara bağlanırdı²³⁵.

Cumhuriyet Dönemi'nde şirketin bir yıllık kâr ve zararı dikkate alınarak tarifeler üzerinde senede bir defa olmak üzere bir inceleme yapılmaktaydı. Sene sonuna doğru hissedarların genel kurul toplantısında bilanço sunulduktan sonra tarife incelenerek ücretler tespit edilirdi²³⁶.

Sıradan (adi) abonelik sözleşmesi, 150 litre su tüketimi esas alınarak yapılırdı. 20. yüzyılın başlarında günlük, ortalama 150 litre su tüketimi karşılığında

²³¹ BCA. 230 / 123. 2. 1.

²³² BCA. 230 / 125. 9. 2.

²³³ BCA. 230 / 124. 4. 2.

²³⁴ BOA. İ. DUİT. 18, 02. 02. 1920 / 12 Ca 1338.

²³⁵ BOA. ŞD. MLNF. 512 / 23, 14. 07. 1920 / 27 L 1338.

²³⁶ BCA. 230 / 124. 5. 1; Hizmet (20. 09. 1933); Kurt, age., s. 188.

yıllık 166 kuruş abone ücreti ödenirdi. Şirket zamanında su tüketimi arttıkça ödenen ücret düşerdi. Belçika'nın İzmir Konsolosu Duckerts'e göre, su tüketiminin fazlası için ödenen ücret m³'de 45 pareden 7 pareye kadar geriliyordu²³⁷. 1909 yılında yazihanelerde ve dükkânlarda yalnız bir musluk aracılığıyla günlük 75 litre su sarf etmek üzere yapılan sözleşmeden 111, evlerde iki musluk aracılığıyla günlük 150 litre su tüketimi için yapılan sözleşmeden de 220 kuruş (altın akçe) alınmaktaydı²³⁸.

Hazırlanan tarifelere göre, mukavelename hazırlanırken belirlenmiş olan iki kuruşa sadık kalınarak, bu tutar 1917 yılına kadar değiştirilmedi. Şirketin izlediği politika gereği, ne kadar çok su harcanırsa o tutara göre daha az bir miktar alınıyordu. Örneğin, 1898 yılında 250 litre su tüketen bir abone, yıllık 333 kuruş öderken, 900 litre su kullanan bir abone 722 kuruş ödüyordu²³⁹.

Kullanılmakta olan kaynağın suları bol olduğu için şirket, halkı çok su tüketmesi için özendiriyordu. Oysa İzmir'in merkez sayılabilecek noktalarından hariç, başta Yukarı Mahalleler olmak üzere, susuzluk sıkıntısı çeken birçok yer vardı.

Mukavelenamesinin on altıncı maddesine göre, "*Şirket suyun, 100 litresi için en çok 8 para, yani 1 m³ su için 2 kuruş ücret alacaktır*". Bu nedenle şirket 1917 yılına kadar bu tarifeyi değiştirmede. Ahenk Gazetesine göre "*bundan ucuz fiyat*" olamazdı²⁴⁰. Böyle değerlendirilmesinin nedeni, Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi'nin suyun metreküpünü 3 kuruşa, İstanbul, Selanik ve Beyrut'ta bulunan şirketlerin ise 4 kuruşa satmasıdır²⁴¹.

Savaş ekonomisi nedeniyle kömür, yağ ve diğer araç ve gereç fiyatlarındaki artış nedeniyle 1 Mart 1918 yılında iki kuruş üzerine 60 para zam yapılması Nafi'a Nezareti tarafından kabul gördü. Mart ayındaki zamdan sonra 1918 Kasım'ında iki defa daha altmış para zam yapılarak suyun m³ ü 5 kuruşa çıkarıldı. Devletin ard arda olan bu zamları kabul etmesinin arkasında savaş döneminde, şirketin satacağı su miktarının senevi açığı ve bankalara olan borcunu kapatamayacağı endişesi vardı²⁴².

Şirket bu zorlu yıllarda memur ve işçi ücretlerinin de artmasıyla birlikte beş

²³⁷ Duckerts, *age*, s. 122; Kurt, *age*, s. 187.

²³⁸ *Aydın Salnamesi* (1909 / 1326), s. 201.

²³⁹ *BCA*. 230 / 123. 1. 3; *İzmir 1905*, Erkan Serçe (Çev.) (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2000), s. 160.

²⁴⁰ *Ahenk* (28. 02. 1897 / 26 N 1314).

²⁴¹ *BOA*. İ. TNF. 5, 24. 01. 1897 / 20 Ş 1314; *BOA*. Y. A. RES. 80 / 91, 27. 07. 1896 / 16 S 1314; *BOA*. Y. A. RES. 84 / 52, 18. 01. 1897 / 14 Ş 1314; *Ahenk* (28. 02. 1897 / 26 N 1314); Kurt, *age*, s. 187.

²⁴² *BOA*. ŞD. MLNF. 512 / 23, 14. 07. 1920 / 27 L 1338.

kuruş olan tarife ücreti, 1919 Ocak ayında tarifenin yedi kuruştan altı kuruşa indirildi. Bu nedenle oluşan bir kuruş farkın iadesi kararlaştırıldı. Aynı yılın Mart ayında, yedi kuruşa ve 1920 Aralık ayından itibaren 8 kuruşa yükseltildi ve mevcut şube yolları ile saatler için abonelerden fazla ücret talep edilmemek şartıyla müşterilerden yalnız bir defaya mahsus olarak 12 lira alınması kararlaştırıldı²⁴³.

Şirket; zam taleplerine gerekçe olarak başta Birinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu hayat pahalılığını gösterirdi. Savaş yıllarında yakacak maddelerin fiyatlarının ve memur ve işçi ücretlerinin artmasını ileri sürerdi.

Savaşın bitmesiyle birlikte, 1922 yılında İzmir Yangını'nın şehrin büyük bir bölümünü etkisi altına alması ve şirketin altyapı hizmetlerini hasara uğratması büyük maddî kayıplara yol açtı. Bir de buna şirketin müşterisinin en fazla olan bölgede yaşayan sakinlerini kaybetmesi eklenince şirket, iflasın eşiğine sürüklendi, bu devrede üç aylık bir süre için su fiyatına %100'lük bir artış yapılarak metreküpü, 10 kuruştan 20 kuruşa çıkarıldı²⁴⁴.

1923, 1924 ve 1925 yıllarında 17 kuruşluk tarife uygulandı. 1928 yılında ise şirket iki kuruşu zam olmak üzere 19 kuruşluk tarife artışı ile bir takım su şebekesi yapmayı taahhüt etti²⁴⁵. 1926 ile 1933 yıllarında işletme sonuçları incelenerek 19 kuruş olan tarifeye 1.5 kuruş zam talep edildi. Bu nedenle son tarife komisyonunun verdiği kararları görebilmek için 1927 yılı işletme hesapları ile bu hesabın karşılaştırılması gerekmektedir. Ancak 1927-1933 yıllına kadar “*tarife komisyonu*” toplanmadığı için²⁴⁶ durumun tam olarak anlaşılması nedeniyle şirketin zam talepleri reddedildi. 1933 yılında 17 kuruşa²⁴⁷ düşürülen su ücretleri, 1934 yılından

²⁴³ BOA. DÜİT. 34 / 18, 02. 02. 1920 / 12 Ca 1338.

²⁴⁴ BCA. 230 / 124. 5. 1; BCA. 230 / 124. 6. 1.

²⁴⁵ BCA. 230 / 123. 3. 1; İŞMZ (No: 10, Y: 1933, Dönem: Teşrin-i sani, Topl.: 1, Tarih: 1. 11. 1933), s. 38. Bunlar yeni yapılacak 10.000 lira kıymetinde yangın muslukları, 25000 lira kıymetinde kanalizasyon yapımı, 5 adet halk çeşmesi ve müdüriyet binasıdır. Ancak kanalizasyon yapımı dört beş senede tamamlanmış, yalnız 3646 liralık yangın musluğu yapılmış ve müdüriyet binası da yapılmamıştır. Şirket sebep olarak elinde yeterince para olmamasını ve yeni bir istikraz ve obligasyon çıkaramamasını ileri sürmüştü de tarife komisyonu mazbatasını ile birkaç sene içerisinde artan parasını müdüriyet binası yapmakta harcaması kararı alındı.

²⁴⁶ BCA. 230 / 124. 6. 3; Hizmet (20. 09. 1933); Yeni Asır (20. 09. 1933); Anadolu (14. 08. 1933); Işık (19. 08. 1933). 1933 yılına kadar tarife komisyonu toplanmasa da 1932'de Nafia Vekâleti'nin belediyeler ve imtiyazlı şirketler üzerinde yaptığı incelemeler sonucu, şirketin suyunu pahalı sattığı ortaya çıktı (Anadolu (18. 10. 1932)).

²⁴⁷ BCA. 230 / 123. 1. 6. 1933'de toplanan tarife komisyonunda, savaş koşulları geçtiğinden ve göreceli bir ucuzluk olması nedeniyle su fiyatı indirilmek istenirken, aslında şirket, zarar ettiğini ileri sürerek su fiyatını arttırma çabası içerisindeydi (Anadolu (21. 09. 1933); Halkın Sesi (19. 04. 1938)).

1938 yılına kadar birer kuruş indirimle 14 kuruşa kadar geriledi²⁴⁸. Ancak 1934 yılına kadar tarife değişikliği olmadığı için şirket, halktan 150.000 lira fazla para toplandı²⁴⁹. 1938 yılında ise 12 kuruşa²⁵⁰, 1939 yılında da 10 kuruşa düşürüldü²⁵¹.

1939 yılında Anadolu Gazetesinde, “*Nafi’ a müesseseleri baş komiserliğinden aldığımız malûmata göre İzmir Halkapınar suyu tarifesi su tarifelerinin en ucuzudur*” deniliyor ve Almanya’nın 270.000 nüfuslu Stettin şehrinde (Bugün Polonya sınırları içerisinde) suyun ton fiyatının 18 kuruş olduğu bilgisi veriliyordu²⁵².

İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte²⁵³ 1943 yılında, suyun fiyatı ilk olarak %25’lik bir artışla 12.5 kuruş²⁵⁴ oldu ve Temmuz ayından itibaren de 19 kuruşa²⁵⁵ yükseldi.

3.2.4. Su Satışı

Bir kimse evine şirket suyu bağlatmak istediğinde öncelikle bir mukavele imzalaması gerekirdi. Daha sonra şirket tarafından su saatleri döşenir ve böylelikle su hanenin içine ulaşmış olurdu. Şirket, 1909 yılında “*Su Tevzi’i Hakkında Nizâmname*”yi hazırlayarak abone usulünü ve su satışını belli kurallara bağladı. Bunun yanında müşterilerin şirkete gerekli ödemeyi yapmasında karışıklığı önlemek amacıyla bireysel kullanım için “*su saati defteri*” hazırlandı.

Şirket Vezir ve Osmanağa suları ile su satış oranlarını düzenlemeye çalışırken, bir de su satış acenteleri ile rekabet etmek zorunda kalıyordu. Karantina’da tesis edilen Memurlar Kooperatifi Memba Suları satış acentesi sadece memba suyunu satmakla mükellefi. Ancak sözü edilen kooperatif yaptığı yolsuz

²⁴⁸ **BCA.** 230 / 123. 1. 6; **Anadolu** (24. 06. 1937); **Halkın Sesi** (19. 04. 1938); **Halkın Sesi** (08. 11. 1935). Şirket, toplanan tarife komisyonlarında önerilen fiyatları genellikle kabul etmiyordu. Mesela, 1937’de önerilen 13 kuruş fiyata karşı çıkararak, suyun 15 kuruşa satılmasını sağladı Bkz. **Anadolu** (20. 04. 1937).

²⁴⁹ **Halkın Sesi** (24. 09. 1934).

²⁵⁰ **Anadolu** (03. 07. 1938).

²⁵¹ **BCA.** 230 / 124. 6. 1; **Anadolu** (09. 07. 1939).

²⁵² **Anadolu** (19 Temmuz 1939). Fakat Yamanlar suyu da o yıl 10 kuruştan satılıyordu.

²⁵³ 1939 yılı fiyat endeksi 101,4’ten 1942’de yani üç yılda 232,5 ve 1945’de 313,4’e çıkmıştı. 1938 gıda endeksi 100 ise 1944’de 1113’e çıkmış, karaborsa ve yokluk büyük şehirlerde sosyal sınıfların yapısını değiştirmiştir. Bkz. İlber Ortaylı, “İkinci Dünya Savaşı’nda Şehirlerde Hayat”, **T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Altıncı Tarih Semineri Bildirileri 1, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 Ekim 1997 İstanbul)** (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1998), s. 424.

²⁵⁴ İrfan Bülbül, “İkinci Dünya Savaşının Türkiye’de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi** (Sa: 9 Y: 5 / 2006), s. 9; **Yeni Asır** (17. 01. 1943), **Halkın Sesi** (10. 02. 1943).

²⁵⁵ **Yeni Asır** (01. 07. 1943).

işlemlerde bulunarak Halkapınar suyunu kendi memba sularına karıştırarak sattığı ortaya çıktı. Bu olaydan sonra belediye kaynak suları satış depolarını sıkı ve şiddetli bir kontrole tabi tutmaya başladı²⁵⁶. Şirketin çeşitli yıllarda sattığı su miktarı şöyleydi²⁵⁷;

Tablo 15. Şirketin Çeşitli Yıllarda Sattığı Su Miktarı

Yıl	Su Miktarı (m ³)
1916	2.111.611
1917	2.122.753
1919	1.200.000
1921	647.240
1922	3.637.855
1924	800.000
1926	6.982.039

BCA. 230 / 124. 4. 2, BCA. 230 / 125. 8. 1, BOA. ŞD. ML. NF. 512 / 20 14. 07. 1920 / 27 L 1338.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, şirketin yıllık su satış miktarı dalgalanmalar gösterdi. Bunun nedeni, İzmir yangını nedeniyle şirketin abonelerinin büyük bir kısmının şehri terk etmesi ve yangından ileri gelen altyapı bozukluklarının oluşmasıdır. Şehir planlarının değişmesi ve tamir işlemlerinin kısa sürede tamamlanamaması, su kaçaklarının da oluşmasına neden oldu. Su satışı şirketin asıl gelir kaynaklarından birisiydi ve yıllık hâsılatın %8-%9'unu oluşturuyordu.

Ayrıca İzmir'de kişi başına düşen su miktarı günde yaklaşık 4 ile 5 litre idi. Ancak Avrupa ve Amerika'da kişi başına kullanılan "şehir suyu" miktarının ise 50 ile 150 litre arasında değişiyordu²⁵⁸. Bu noktada Avrupa ve Amerika ile İzmir şehri karşılaştırıldığında çok yüksek bir farkın olduğu açıktır.

Şirketin ana gelir kaynağı su satışından elde edilen gelirdi. Bu nedenle grafik 6'da görüldüğü üzere yıllar içerisinde şehir nüfusunun artmasına bağlı olarak su satışından kazanılan miktarlarda da ciddi oranlarda artış olduğu görülmektedir. Su

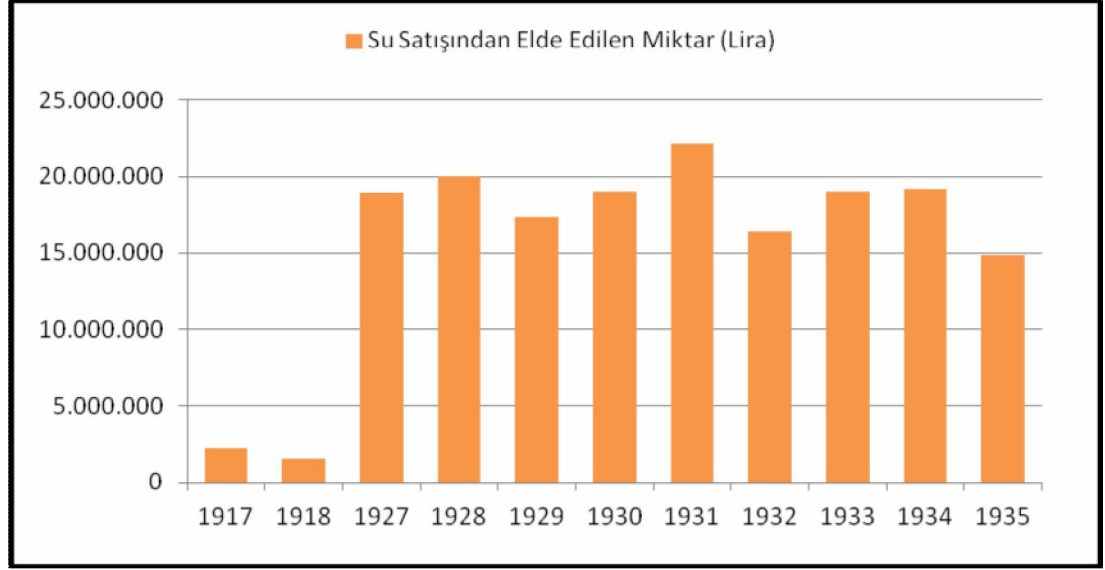
²⁵⁶ Anadolu (12. 06. 1936). Vezir ve Osmanağa sularına tabu senedi ile sahip olanlardan bazıları, bu suları başka şahıslara satıyordu (Anadolu (31. 07. 1936)).

²⁵⁷ BCA. 230 / 124. 4. 2; BCA. 230 / 125. 8. 1; BOA. ŞD. ML. NF 512 / 20, 14 Temmuz 1920 / 27 L 1338.

²⁵⁸ Feroz Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizme**, Fatmagül Berktaş (Çev.) (İstanbul: Kaynak Yay., 1985), s. 53.

satışından elde edilen gelirlerde, abone miktarında ki artışa bağlı olarak sürekli bir artış gözlenmese de düşüşlerin çok da fazla değildir. Şirketin su satışından kazandığı miktar ise yıllara göre şöyleydi;

Grafik 5. Çeşitli Yıllarda Su Satışından Kazanılan Miktar

BCA. 230 / 123. 2. 1, BCA. 230 / 125. 8. 1, BCA. 230 / 124. 5. 1, BCA. 230 / 124. 6. 2, BCA. 230 / 124. 6. 4.

3.2.5. Şirketin Sermaye Yapısı

İzmir Su Şirketi 1893 (1309) tarihli imtiyaz mukavelenamesinin 18. maddesi gereğince, Belçikalı sermayedarlardan oluşan bir grup tarafından resmen bir anonim şirket olarak kuruldu. İlk olarak 12 Mart 1895 yılında her biri 500 frank değerinde 5.000 adet hisse senedi çıkarmak suretiyle 2.500.000 franklık şirket sermayesi temin edildi. Dâhili nizamnamenin altıncı maddesi gereğince de, şirket sermayesi %50 oranında, 22 Nisan 1895’de yeniden değerlendirerek sermayesini 7.500 hisse senedi ve 3.750.000 franga yükseltti²⁵⁹.

İlk sermaye 9/21 Mart 1895 tarihinde İstanbul’da teşekkül ederek 11/23 Mart 1895’de İstanbul Birinci Bidayet Mahkemesi noterinde kaydedildi. 10/22 Mart 1895 tarihinde Meclis-i Umûmî yarısı oranında sermayeyi artırmaya karar verdi. 1938’de

²⁵⁹ **BCA. 230 / 125. 9. 2.**

Meclis-i Umûmî 140 hisse senedi amorti etti. 1939'da 140 hisse senedi daha amorti edildi. 1939 yılına gelindiğinde sermaye 7.225 hisse senedi ve 280 kâr payından ibaretti²⁶⁰.

Fabrika, havuz ve şebekenin inşası için dâhili nizamnamenin altıncı maddesi gereğince Meclis-i Umûmî kararına uygun olarak 3 Nisan 1895 tarihli Meclis-i İdare kararıyla her biri 500 franklık, %5 faizli, 6.000 adet tahvilat (borç senedi) ihraç etti. 31 Aralık 1901'de şebekenin genişletilmesi için %5 faizli, her biri 500 frank değerinde, 4.673 adet tahvilat çıkarıldı. Nizamnamenin aynı maddesine göre, 15 Haziran 1902'de İzmir'de toplanan Meclis-i Umûmî kararıyla ve Ekim 1903 tarihli Meclis-i İdare kararıyla iki tahvil birleştirilerek 1912'den 1976 tarihine kadar ödenmesi kararına varıldı. 5 Kasım 1903'de ise ilk iki borçlanmanın faizlerini ödemek için %4 faizli ve her biri 510 franklık, 6.619 adet tahvilat çıkarıldı²⁶¹.

İkinci tahvilatta 1922 yılından itibaren tahvilata %4 faiz verilecek ve eski borçlar frank olarak ödenecekti. Aynı zamanda 1911 yılına kadar faiz verilmeyeceği gibi 1912-1921 yılına kadar da faiz miktarını ödemek mecburi değildi. Ancak 1922 yılından itibaren ikinci tahvilatın tamamını ödemeye mecburdu. %5 birinci tertip tahvilatın anapara ve faizinin ödenmesinden sonra geri kalan fazla kâr bahsi geçen tahvilata ait olan faiz tutarına sarf edilecekti. Bu tarihten sonra vadeleri dolan faiz ve anaparanın cari yılda ödenecek ve kârın fazlası oluşmadığı takdirde gelecek yıllardaki fazla kârdan ödeme yapılacaktı. Bu sebeple oluşacak gecikmeden dolayı başka faiz eklenmeyecekti. 1925 senesinden itibaren ise elli yıl içerisinde tahvilatlardan kalan borçlar tamamen imha olunacaktı. Gecikmeden dolayı faiz ödenmeyeceği bildirildiği halde şirketin hesaplarında gecikme faizlerine rastlandı. Gerek hisse senedi, gerekse tahvilat çıkarma yoluyla; hisse senedinden; 3.750.000, birinci tertip tahvilattan; 5.232.500, ikinci tertip tahvilattan; 3.375.690 frank elde edildi²⁶².

Şirketin İzmir yangını dolayısıyla önceki yıllara ait ilk tesisat kıymetleri incelendi. Yapılan incelemede, nizamnamede tesisat münasebetiyle tahvilat çıkarılacağı bildirilmesine rağmen tesisattan ileri gelen yeni sermayeye ihtiyacı olmadığı anlaşıldı. Şöyle ki; 1923 yılında şirket kayıtlarına nazaran 3.972.661.027

²⁶⁰ BCA. 230 / 125. 8. 1.

²⁶¹ BCA. 230 / 125. 9. 2; **Ahenk** (23. 02. 1912); Kurt, **age.**, s. 189.

²⁶² BCA. 230 / 125. 9. 2.

frank tesisat kıymeti ve 3.387.632 frank imtiyaz satın alma masrafı olarak şirketin kıymeti toplam 7.360.293.077 franktır. Burada sermayeye nazaran 4.997.896.023 franklık bir fazlalık görülmektedir. Buna imtiyaz satın alma masrafı da ilave edince 8.385.528.073²⁶³ frank ediyor ki bu miktar hemen hemen son iki tahvilat kıymetlerine karşılık gelmekteydi²⁶⁴.

Belçika sermayesi ile kuruluş, tahvilat ilk olarak Belçika'da Kredi Jeneral Liyejua Bankası aracılığı ile çıkarıldı. Daha sonra Bank Dö Brüksel ile işlem yapmaya başlayan İzmir Su Şirketi'nin tahvilat kupon bedelleri bir sene içerisinde fiilen Türkiye'den Belçika'ya nakledildi. Bu bedellerin satın alma kuru yoluyla Türk lirasına çevrilen faiz, komisyon ve kambiyo hesabına zimmet olarak kaydedilmesi gerekiyordu. 1924 yılından 1933 yılı sonuna kadar olan süre zarfı içerisinde bir Belçika frangı 10 kuruş üzerinden değerlendirilmişçesine tahvilat kupon bedellerinin faiz ve komisyon hesabına zimmet olarak kaydedildiği görüldü. Banka tarafından sahibine ödenmesi sırasında şirketçe bir frank 10 kuruş hesabıyla bankanın alacaklı kısmına geçirildi. Fiili kur ile alacaklı kur hesabında oluşan fark ile birlikte ilk tesisat hesabının alacak kısmına 220.967.006 lira geçirildiği ortaya çıktı²⁶⁵.

3.2.6. Şirketin Bütçesi

İmtiyaz mukavelenamesine bağlı şartnamenin 11. maddesine göre, *“Te’sîsât ve imâlât-ı sinâ’iye ve sâ’irenin mufassal ve şerhli defter ve haritalarını hükümete vermeye mecbûr olduğu gibi bu merâsim-i resmîyenin ifâsından sonra da yapılacak imâlât-ı sinâ’iyenin dahi evvelce verilmiş olan deftere ilâvesi... tasrîh olunmaktadır”*. Bu defterlerini devlete vermeme yoluna giden şirket, ancak 1896 (1312) yılında eski Nafi’a Nezareti'nin çeşitli ve tekrar eden taleplerine karşılık bulamadı. Şirketin bu tarz hareket etmesi tesisat hesaplarının gerçek kıymetlerini daimî suretle saklamak istediği şeklinde açıklanabilir.

Ödemekle yükümlü bulunulan %20 hükümet hissesi, yıllardır bilançonun zararlı kapanmasından dolayı ve İzmir yangını ile şirketin tesisatında önemli zarara neden olduğu öne sürülerek devlete ödenemiyordu. Ancak Nafi’a Vekâleti'nin

²⁶³ Birinci tertip tahvilattan; 5.232.500, ikinci tertip tahvilattan; 3.375.690 frank ki toplam 8.608.190 frank eder.

²⁶⁴ BCA. 230 / 125. 9. 2.

²⁶⁵ BCA. 230 / 125. 9. 2.

emriyle Nafi'a Komiser Vekili ve Nafi'a Mufettişi Hilmi Bey ile Maliye mufettişlerinden Hulûsi Bey'in yaptığı incelemelerde şirketin zarar iddiası yalanlandı²⁶⁶. Şirket bütçelerinde çeşitli oynamalar yaptığı ortaya çıktı. Bu nedenle yapılan detaylı incelemelerde şirketin esas kâr ve zarar cetvelleri oluşturuldu. Yeni kâr-zarar hesabı şöyledir:

Tablo 16. Çeşitli Yıllardaki Kâr ve Zarar Cetveli

Yıl	Hâsılat	Masraf	Kâr	Zarar
1908	377.843 frank	564.842 frank	-	186.999 frank
1916	41.307.481 frank	24.435.744 frank	-	16.871.437 frank
1917	461.316 frank	492.581 frank	-	312.655 frank
1918	837.781 frank	966.004 frank	-	128.223 frank
1919	92.400 frank	92.860 frank	-	460 frank
1920	130.800 lira	144.075 lira	-	13.275 lira
1926	179.933.27 lira	193.047.23 lira	-	3.113.96 lira
1927	213.456.22 lira	189.210.09 lira	24.246.13 lira	-
1928	233.714.60 lira	212.188.45 lira	21.526.15 lira	-
1929	213.63.63 lira	214.446.93 lira	-	1.283.30 lira
1930	211.501.84 lira	211.477.14 lira	24.10 lira	-
1931	212.182.20 lira	100.074.63 lira	12.107.53 lira	-
1932	198.110.35 lira	172.724.88 lira	25.385.47 lira	-
1933	189.482.86 lira	177.311.84 lira	12.171.02 lira	-
1934	168.750.37 lira	175.057.06 lira	-	6.306.69 lira
1935	159.623.11 lira	161.948.30 lira	-	2.325.19 lira
1936	152.000 lira	146.000 lira	6.000 lira	-
1937	174.000 lira	146.000 lira	27.000 lira	-
1940	184.752 lira	157.644 lira	37.108 lira	-
1941	205.068 lira	156.617 lira	48.351 lira	-
1942	218.963 lira	222.909 lira	-	3.946 lira

BCA. 230 / 123. 2. 1; BCA. 230 / 124. 5. 1; BCA. 230 / 125. 8. 1; BCA. 230 / 124. 6. 2; BCA. 230 / 124. 6. 4; BOA. DÜİT. 34 / 18, 02. 02. 1920 / 12 Ca 1338; BOA. ŞD. ML. NF. 512 / 20, 14. 07. 1920 / 27 L 1338; BOA. ŞD. ML. NF. 512 / 27, 14. 07. 1920 / 27 L 1338; Aydın Salnamesi, 1326 (H), s. 200; İVİY, 1935 - 1936, s. 104; İVİY 1937 - 1938, s. 118; BİD, (1943), s. 526, Hamit Tahsin-Remzi Saka, Sermaye Hareketi (İst., 1930), s. 527; Kurt, age., s. 190.

Yukarıdaki tabloda genel olarak savaş yıllarında zarar edildiği gözlenmektedir. Şirketin en önemli gelir kaynağı genel olarak %63'lük paya sahip olan aboneler üzerindeki kazançtır. Bunu %25 ile fazla su sarfiyatı takip eder. Su

²⁶⁶ BİD (Y: 2, Sa: 5, Ekim 1935), s. 201; Anadolu (14. 09. 1934); Halkın Sesi (12. 11. 1934).

satışı ise %10'luk paya sahiptir ve geri kalan %2'lik bölümün içerisinde de yangın musluklarının kirası, dâhilî tesisat ve çeşitli gelirler bulunur²⁶⁷. Bu çerçevede oluşturulan yeni kâr ve zarar hesabı şöyledir²⁶⁸;

Giderlerin en önemlisi ise %30 ile yakacak maddeleri için yapılan harcamalardır. Su kolları ve yangın musluğu masrafları %15 dolaylarındadır. Çalışanlar için ödenen ücret ise %14 nispetinde olmakla birlikte, bunu %13 ile su kolları tamirâtı izler²⁶⁹. Özellikle savaş yıllarında yakacak maddelerindeki ciddi artışlar masrafları da bir kaç misli yükseltiyordu.

Tablo 17. Çeşitli Yıllarda Yakacak Maddeleri İçin Ödenen Miktar

Yıl	Miktar
1917	917.323 kuruş
1918	188.589.214 kuruş
1919	64.000 lira
1927	28.666.036 lira
1928	30.237.019 lira
1929	28.328.085 lira
1930	24.549.017 lira
1931	24.977.012 lira
1932	19.654.011 lira
1933	17.673.077 lira
1934	20.364.077 lira
1935	16.610.000 lira

BCA. 230 / 125. 8. 1, BCA. 230 / 124. 6. 4, BOA. ŞD. ML. NF. 512 / 20, 14. 07. 1920 / 27 L 1338.

Tablo 17'de görüldüğü gibi, şirket için gerekli malzemelerin başında gelen yakıt için ciddi paralar harcanıyordu. Çeşitli yıllarda yakacak için ödenen miktarlar değişiklik gösterse de kömürün alım miktarı değiştiği için bunun fiyatlara yansımaları tam olarak tespit edilemedi. Çünkü şirket, kömürün pahalı olduğu dönemlerde daha az miktarda kömür almayı tercih etti. Bu durum da fiyatların yıllık oranlara daha az yansımaya neden oldu. Gider içerisinde en önemli paya sahip olan yakacak

²⁶⁷ BCA. 230 / 125. 8. 1.

²⁶⁸ 1 Frank 10 lira olarak kabul edilmekteydi. Ocak 1924 tarihinden itibaren hesaplarda Türk Lirası kullanılmaya başlandı.

²⁶⁹ BCA. 230 / 125. 8. 1.

maddelerine ödenen ücretler²⁷⁰;

1940 yılına gelindiğinde şirketin 67.575.042 lira vergi borcu bulunmaktaydı. Ayrıca şirket mukaveleten ödemeye mecbur bulunduğu %20 hükümet hissesini şirketin zarar ettiği öne sürerek bu hisse verilmekten kaçınıldı. Fiili olarak zarar edip etmediği araştırılmak üzere kurulan bir komisyon vasıtasıyla şirketin hesapları incelendiğinde 86.891.090 lira borçlu olduğu meydana çıktı. Şirketin bu rapora itiraz etmesi sebebiyle oluşturulan ikinci bir komisyon tarafından yapılan yeni değerlendirmede 78.703.026 lira borçlu bulunduğu kabul edildi²⁷¹.

3.2.7. Şirketin Yaptığı Yolsuzluklar

Belçika’da 1907-1927 yıllarına ait idare meclisi karar defterinde, Halkapınar su kaynakları civarında “*Diyana banyoları arazisi*” adı verilen arazi için bir cari hesap açıldığı görüldü. Bu arazinin fiilen şirket müdürleri ve idare meclisi tarafından yönetildiği ve kârın bu hesaba aktarıldığı anlaşıldı. İlk olarak şirket müdürü Van Meeen, daha sonra Conte de Meeus adlarına kayıtlı olan bu arazi, en son olarak Hubert Duquenne adında bir şahsa devredilmiş ve bu arazinin şirketçe idare edildiği ifade edilmişse de şirkete ait olmayan emlakın şirketçe idare edilmesine bir sebep görülemedi²⁷².

Şirketin vergi verme konusunda çeşitli çekinceleri vardı. 5 Ağustos 1908 (7 Temmuz 1326) tarihinde Aydın Vilayeti Vergi Dairesi’nden inşa edilen binaların vergilerinin verilmesi istendi. Su şirketi, imtiyaz sürelerinin bitiminde fabrika ve müştemilatını hükümete devredeceği ve aynı zamanda bu emlakın devletin malı olarak görülmesi nedeniyle vergiden muaf olduğunu ileri sürdü. Fakat Şurâ-yı Devlet’in 19 Aralık 1908 (25 Teşrin-i Sani 1326) tarihli mazbatasında, bahsi geçen verginin yalnızca fabrikanın vergisi değil, aynı zamanda makine ve diğer aksamaların da vergisi olduğu belirtilerek, şirketin vergiye tabi olduğu kararı alındı²⁷³.

²⁷⁰ 1843 yılında altın, 1844’de gümüş sikkeler üretilerek, 1 altın lira eşittir 100 kuruş değeriyle tedavüle kararlaştırıldı. (Hüseyin Kaleli, “Osmanlı Madeni Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağşişler ve Sebepleri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, (Cilt: 7, Sa: 2, 2002), s. 202-203). 189-206.

²⁷¹ **BCA**. 230 / 125. 9. 2; Kurt, *age.*, s. 190.

²⁷² **BCA**. 230 / 125. 9. 2.

²⁷³ **BOA**. ŞD. ML. NF. MRF. 1438 / 28, 15. 03. 1921 / 05 B 1339. Şirketin fabrika, su menba’ası ve deposunun yıllık vergisi 32 kuruş idi. Bunun haricinde Mösyö Ferdinand adına kayıtlı olan 709.500 kuruş kıymetinde 1.070 dönüm arazi, 48.000 kuruş değerinde 19 kıt’a bahçe, çayır ve tarla, iki depo ve 110.500 kuruş değerinde üç ev, 500.000 kuruş kıymetinde bir fabrika ve 100.000 kuruş kıymetinde

Tarife teftiş masrafı adıyla 1924-1925 yıllarına ait yıllık 1.700 liradan toplam 3.400 lira masraf kaydedildi. Bu tutarın makbuzları istendiğinde ise eski şirket müdürü Mösyö Düken'in imzasının bulunduğu “*heyet-i umumiye masrafı*” için alınan, biri 1.500, diğer ikisi 1.000 liralık olmak üzere üç makbuz ibraz edildi. Ayrıca 1927 yılından 1932 yılına kadar eski müdür Mösyö Düken'in imzasıyla alınmış, ne sebeple ve kimlere verildiği bilinmeyen bazı paraların da “*masraf-ı umûmiye*”ye kaydedildiği anlaşıldı²⁷⁴.

Asıl kabul işlemlerinde ise fabrika ile müstemilatı için hazine adına senet alınması, imtiyaz mukavelesi gereğince olması gerekirken o tarihten 1919 yılına kadar bu işlem yapılamadı. Arazinin şirket müdürü adına kayıtlı olması nedeniyle Aydın Vilayeti'nden gelecek karar beklendi²⁷⁵. Şirkete verilen süre dolunca da ücretsiz olarak devlete devredildi²⁷⁶.

Nizamnamenin 36. maddesinde yalnız şirket sermayesiyle tahvilatının ödenmesinden bahsedilmiş olup, şirketçe 1927 yılından itibaren “*su tesisatından amortisman*” adı altında her sene kâr ve zarar hesabına 12.000-23.000 lira arasında birbirinden farklı miktarlarda kaydedilmiş masraf kaydı vardı. Nizamnameye aykırı olarak hareket edilerek, kâr ve zarar hesabına kaydedilen bu miktarlar, inceleme komisyonunca kabul edilmedi. Yapılan incelemeler doğrultusunda bu hesaplar kâr ve zarar hesaplarına kaydedilmedi²⁷⁷.

İzmir Yangını ile birlikte 1922 yılından önceki yıllara ait esas defterleriyle vesikalar tamamen yandı. Belçika'ya gönderilmiş olanların da su baskını nedeniyle tamamen mahvolduğu iddia edildi. Bakanlıkta bulunan eski dosyalarda ise 1914 yılı bilançosundan başka bir vesikaya rastlanılmadı²⁷⁸. Hem İzmir'de hem de Belçika'da bulunan merkezlerde belgelerin tamamının doğal afetler nedeniyle yok olduğu iddia edildi. Fakat belgelerin tümünün yok olması nedeniyle, çeşitli bilgilerin şirket yetkililerince saklandığı düşüncesi kuvvetle muhtemeldir. Bu doğrultuda 1914-1923 ilk tesisat kıymetleri şöyle oluşturuldu:

---

bir arazinin vergisi 10.000 kuruş idi.

²⁷⁴ BCA. 230 / 125. 9. 2.

²⁷⁵ BOA. ŞD. ML. NF. 88 / 35, 21. 11. 1916 / 25 M 1335 .

²⁷⁶ BOA. BEO. 333057, 25. 11. 1916 / 29 M 1335.

²⁷⁷ BCA. 230 / 125. 9. 2.

²⁷⁸ BCA. 230 / 125. 9. 2; BCA. 230 / 124. 7. 3.

Tablo 18. 1914-1923 Tesisât-ı İbtidâiye Kıymetleri

Tesisâtı İbtidâiye Hesabı	1914	1923
1898 Yılından 1914 Yılına Kadar Kanalizasyon Masrafı	1.784.727.042	2.225.402.061
Menba' a Güçlendirme Masrafı Ve Menba' anın İstimlâkı Masrafı	429.446.000	467.488.097
İmtiyâzın Satın Alınması	3.387.632.050	3.387.632.050
İmâlât Zamanında Yapılan Masraf	766.370.016	-
Obligasyon Masrafları	10.643.002	-
Toplam	6.378.819.010	6.080.524.008

BCA. 230 / 125. 9. 2; BCA. 230 / 124. 7. 3.

Tablo 18'de görüldüğü gibi, 1914 ve 1923 yıllarında yapılan iki ayrı kıymetlendirme söz vardır. Aynı şekilde tespit edilen taşınmaz mallar hesabı şöyledir;

Tablo 19. 1914 Yılı Taşınmaz Malları

Taşınmaz Mallar Hesabı	Lira
Büyük Su Deposundaki Şelale Ve İlave	2.577.091
Büyük Su Deposunun İnşası	54.889.099
Kemer Köprüsü'ne İlave	8.090.006
Amele Meskeni Ve İlavesi	18.374.080
Makine Ve Kazan Dairesi İnşası	204.533.008
Makine Temeli İnşaatıyla Makinenin Konulması	317.919.027
Kanal Temeli	112.348.050
Fabrikanın Makine Salonu Ve Hareketli Köprü	4.804.004
Fabrika İle Avlusunun Muhafaza Duvarı	31.646.053
Fabrika Bacası	13.326.078
Kömür Hangarıyla Makine İmalathanesi	19.553.025
Makine Dairesinin Elektrikle Aydınlatılması	1.061.037
Fabrika Avlusunun Kaldırımı	826.085
Yukarı Mahalleler İçin İnşa Edilen Küçük Depo	36.888.078
Yukarı Mahalle İçin Karantina Deposu	828.074
Yukarı Mahalle Makine Dairesi İnşasıyla Arsa Ve Makine	47.975.036
Toplam	1.166.545.032

BCA. 230 / 125. 9. 2.

Bu doğrultuda 1923 yılı taşınmaz mallar hesabı ise şöyleydi:

Tablo 20. 1923 Yılı Taşınmaz Malları

Taşınmaz Mallar Hesabı	Lira
Kantar Tesisâtı	54.868.019
Depolardaki Bekçi Evleri	2.577.091
Su Depoları	354.192.078
Kavvas Ve Amele Evleri	20.374.080
Fabrika Binası	218.979.015
Buharlı Makineler	322.723.031
Kazanlar	114.631.061
Fabrika Çevre Duvarı	31.871.068
Kömür Hangarı	19.353.025
Fabrika Avlusu Döşemesi	937.073
Kadifekale Su Deposu Bina Ve Arsası	39.586.020
Karantina Deposu Arsası	828.024
Selvilitepe Fabrika Ve Arsası	64.231.004
Yazıhane Binası	20.000
Toplam	1.246.856.039

BCA. 230 / 125. 9. 2.

Taşınmaz mallar konusunda ise 1914 ile 1923 yılları arasında 80.311.007 franklık bir artış görülmekteydi. Bunun da yapılan bazı dağıtma kolları inşası nedeniyle oluştuğu anlaşılmaktadır. Tesisat kıymetleri, frangın Türk lirasına çevrilmesi sebebiyle 1 frank, 10 kuruş üzerinden Türk parasının değeri yükseltildi.

Suyollarının tesisatı sırasında abonelerden “*iştirak hissesi*” adı altında bazı paraların tahsil edildiği görüldü. Alınan paralar nizamnamenin 36. maddesine göre; hâsılâtın kâr ve zarar hesabına kaydedilmesi gerekirken şirketçe her sene sonunda “*iştirak hissesi*” adıyla alınan paralardan komisyon ve sair masraflar düşürüldü. Kalan miktar “*ahz kolları itfa akçası*” adı verilen ihtiyat hesabına kaydedildiği için kâr ve zarar hesabına geçirilmediği anlaşıldı. 1924-1933 senelerine ait kâr ve zarar hesabının yeniden düzenlenmesi sırasında bu paralar hâsılât kısmına eklenerek gerekli işlemin yapılması sağlandı²⁷⁹.

Aşağıda tablo 21’de görüldüğü gibi bu sistemle şirket tesisat kıymetlerini bir

²⁷⁹ BCA. 230 / 125. 9. 2.

buçuk misli artırmış oldu. Ancak mukavele ve şartnamelerde böyle bir madde mevcut olmadığı halde ve bakanlığın iznine başvurmadan tek taraflı olarak uygun görülen kur üzerinden Türk parasına çevrilmesi kanuni değildi.

Yangın altında kalan kanalizasyonla hizmette kalan kanalizasyona yeniden kıymet biçme ile tekrar Türk parasının kıymeti artırıldı. Arada oluşan fark nedeniyle tesisat kıymetlerinde de ciddi bir fark oluştu. Oluşan bu fark ile şirketin tesisat kıymetleri şöyle oldu²⁸⁰;

Tablo 21. Artırılmış Olan Tesisat Kıymetleri

Tesisler	1923 (Belçika Frangı)	1923 (Türk Lirası)	1940 (Türk Lirası)
Kanalizasyon Yapımı	1.895.315.011	189.531.051	89.022.095
Taşınmaz Mallar	1.246.856.039	124.685.063	58.564.084
Demirbaşlar	32.913.030	3.291.033	1.545.094
Su Şube Kolları	797.576.047	79.757.064	37.462.017
İmtiyazın Satın Alınması	3.387.632.050	387.632.050	159.117.010
Toplam	7.360.293.077	736.029.036	335.713.000

BCA. 230 / 125. 9. 2.

Aşağıda tablo 22’de “*imtiyaz satın alma masrafı*” olarak görülen ve hemen hemen tesisat kıymetlerinin yarısına yakın olan masrafın tutarı 159.117.010 liraydı. Bu paranın tesisat kıymetlerinden düşürülmesi gerekmekteydi. Çünkü imtiyaz mukavelenamesinin dokuzuncu maddesinde “*Sâhib-i imtiyâz masraf ve zarar tarafına â'id olmak üzere ...*” ibaresi geçmekteydi. Bu 335.713.000 liradan imtiyaz alma masrafı düşürüldüğünde 1940 yılındaki piyasa değerine göre 1923 tesisat kıymetleri, 176.595.090 liraya düşmekteydi²⁸¹. Piyasa değeri 1940 yılındaki fiyat üzerinden hesaplandığında 1 Belçika frangı 4.697 olarak kabul edildiğinde kanalizasyon yapımı, taşınmaz mallar, demirbaşlar, şube kolları ve imtiyaz alımı ile ilgili tesisat kıymetleri²⁸² şu şekilde oluşmaktaydı;

²⁸⁰ BCA. 230 / 125. 9. 2.

²⁸¹ BCA. 230 / 125. 9. 2.

²⁸² BCA. 230 / 125. 9. 2.

Tablo 22. 1940 Kur Râ'ici Üzerinden 1923 Yılı İlk Tesisât Kıymetleri

Tesisatlar	Tutarlar
Kanalizasyon Yapımı	89.022.095
Taşınmaz Mallar	58.564.084
Demirbaşlar	1.545.094
Su Şube Kolları	37.462.017
İmtiyazın Satın Alınması	159.117.010
Toplam	335.713.000

BCA. 230 / 125. 9. 2.

3.2.8. Şirketin Bankalara Olan Borçları

1902 yılında şirket tahvilat sahiplerine moratoryum ilan etti. Bunun sonucunda birinci tertip sahiplerine 20 yıl kuponları nakden ödemeyi ve her 22 kupona karşılık yeni bir tahvil vermeyi taahhüt etti. Bunların tutarı 376.170 franktır ki 10 kuruş üzerinden 37.617 lira ediyordu. Ayrıca bundan başka Kredi Jeneral Liyejua Bankası'na da 190.107.54 lira borçlandı. Bu para da tarifelerle karşılanarak ödendi. Şirket bu paranın bankadan alınma sebebini yangından sonra yapılan işler olduğunu iddia etmekteydi²⁸³.

On bir yıl obligasyonlarının %5 faizlerinin borçlarını ödeyemeyen şirket, 1923 yılında borçlarından bir moratoryum ilan etmek mecburiyetinde kaldı²⁸⁴.

İzmir Yangını'ndan sonra 1922 Eylül'ünde hesaplar üzerinde yapılan incelemelerde, 1922 yılında Liege'de bulunan "Kredi Jeneral Liyejua Banka"sı frank hesabına şirketin 1.901.070.054 frank borçlu olduğu ortaya çıktı. Fakat zararın nelerden oluştuğu hakkında bir bilgi yoktu²⁸⁵. Banka tarafından verilen borçlar için bir ödeme planı oluşturuldu.

1933-1934 yıllarında faiz ve amortisman olarak yıllık yaklaşık olarak 11.000 liralık borç gözükmekteydi. Bu masraf Türk parasını muhafaza etmek amacıyla döviz kullanılmamasından kaynaklanmaktaydı. Eğer döviz kullanma izni verilirse; tarifede dörtte üç oranında indirim öngörülyordu. Bu 11.000 lira, yıllık olarak satılacak olan

²⁸³ BCA. 230 / 125. 9. 2.

²⁸⁴ BCA. 230 / 124. 4. 2. Obligasyonların sadece beş yıllık faizleri 55.000 lira idi.

²⁸⁵ BCA. 230 / 125. 8. 1.

1.300.000 m³ sudan elde edilecek olan gelire eşitti.²⁸⁶.

Tabloda 23'de görüldüğü üzere 1926 yılında, şirketin bankaya olan borcunun ödenmesi maksadıyla on yıl süreyle, masraf kısmına 1935 yılı sonuna kadar 149.361.032 Belçika frangının ödenmesi kabul edildi²⁸⁷. Bu plan şöyleydi:

Tablo 23. Banka Tarafından Verilen Borçlar ve Ödenecek Miktar (1926-1934)

Tarih	31 Aralık'taki Miktar (B.F.)	Ödenecek Miktar (B.F.)
31 Ocak 1926	1.493.613.020	149.361.032
31 Aralık 1926	1.344.251.088	149.361.032
31 Aralık 1927	1.194.890.086	149.361.032
31 Aralık 1928	1.045.529.024	149.361.032
31 Aralık 1929	896.187.092	149.361.032
31 Aralık 1930	746.808.060	149.361.032
31 Aralık 1931	597.445.028	149.361.032
31 Aralık 1932	448.083.096	149.361.032
31 Aralık 1933	298.722.064	149.361.032
31 Aralık 1934	142.361.032	149.361.000

BCA. 230 / 125. 8. 1.

²⁸⁶ BCA. 230 / 125. 8. 1. 1933 yılından beri döviz kullanma izni yoktu.

²⁸⁷ BCA. 230 / 125. 8. 1.

4. BÖLÜM

İZMİR SU ŞİRKETİ'NİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR VE MİLLİLEŞTİRİLMESİ

4.1. İZMİR YANGINI

Kurtuluş Savaşı'nın son halkası olan İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılmasıyla birlikte İzmir şehri, küller altında kaldı. 1922 Yangını'ndan geriye kalan şehir, bir harabeden ibaretti. Meskenler kül yığını halinde idi. Ermeni, Frenk ve Rum mahallelerinde ve kısmen de Müslüman mahallelerinde tahribata yol açan yangında İzmir, çok şeyini kaybetti. İkinci Kordon, Ferhaneler, Birinci Kordon'un kışla civarından İtalyan konsoloshanesine kadar olan kısmı, Edremit, Ayvalık, Osmaniye, Karasu otelleri, İzmir Tiyatrosu ve dört sinema büyük ölçüde yandı. Basmahane çevresindeki İslam mahalleleri ve Çakı Bedesteni batısında bulunan Müslümanlara ait dükkânlar da yandı. Ayrıca, terk edilirken yakılan meskenler arasında, Müslümanlara ait birçok emlak, gelir ve eşya da bulunmaktaydı²⁸⁸. Tahminlere göre, 25.000 ev yandı. 300.000 kişi evsiz kaldı ve binlerce kişi yaralandı ya da öldü²⁸⁹.

İzmir yangınında şirketin idarehanesi, yazıhanesi ile birlikte muslukları, çeşmeleri, kurşun boruları, su dağıtma kollarına ait çeşitli alet ve edevatın zarar görmesine bağlı olarak 100.000 liralık zarar oluştu. Ayrıca Avrupa'ya sipariş verilen malzeme fiyatlarındaki artış ve makinelerin işlemek için kullandığı petrol ve makine yağlarının fiyatlarının artması şirketi olumsuz yönde etkiledi. Yangın mahallerinde su borularının patlaması ve çeşmelerin açık kalarak suyun israf olması da maddî kayba yol açtı. 1922 yılında İzmir'in yarı nüfusunun gittiği öne sürüldüğünde²⁹⁰, şirketin de 7.500 abonesinden geriye 3.100 abonesi kalması büyük bir kayıp oldu²⁹¹.

Şirketin yirmi dört yıllık emeği olan şebeke hattının önemli bir bölümü tam da yangın mahallinin içerisinde kaldı. Bu nedenle böyle büyük bir alanın tahrip olması şirketin, gelecek on yıl boyunca yangının neden olduğu izleri kapatmakla geçirmesine sebep oldu. Yangın anında mevcut olan boruların uzunluğu ve kıymeti:

²⁸⁸ "İzmir Yangını", **Millî Nevsal** (1339).

²⁸⁹ Mevlüt Kaya, **Büyük İzmir Yangını Sonrası Mesken Bunalımı** (Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: 2010), s. 23.

²⁹⁰ Melih Gürsoy, "Son Yıllarda İzmir'de Ekonomi", **II. Uluslararası İzmir Sempozyumu, Tebliğler**, Necmi Ülker (haz.) (İzmir: 1998), s. 82.

²⁹¹ **BCA**. 230 / 124. 5. 1.

Tablo 24. Yangın Bölgesinde Bulunan Boruların Uzunluğu

Boruların Genişliği (mm)	Boruların Uzunluğu (m)	Fiyatı (B.F.)	Toplam Fiyatı (B.F.)
500	670.20	350	234.570.000
250	2.426	150	363.900.000
200	4.124	120	494.880.000
150	3.950	84	331.800.000
100	1.703	66	112.398.000
70-80	6.510	43	280.274.000
60	14.263.080	35	499.233.000
40	14.697.055	30	446.926.500

BCA. 230 / 125. 8. 1.

Yangın bölgelerinden çıkarılan boruların kıymeti 1923-1932 yıllar arasında 52.365.068 lira idi. Çıkarılan boruların uzunlukları ise şöyleydi;

Tablo 25. Yangın Mahallerinden Kaldırılan Boruların Uzunluğu (1923-1932)

Genişliği (mm)	Uzunluğu (m)
40	5.789.050
60	8.687.061
70-80	748.067
100	1.506.085
150	1.831.025
200	1.619.046
250	2.167.019
500	381.018
Toplam	22.731.071

BCA. 230 / 125. 8. 1.

Yukarıdaki tabloya göre, genişliği 500mm olan boruların uzunluğunu ele aldığımızda yangın öncesi 670.20m olan borulardan 381.18m'sini kaldırmak mecburiyetinde kalındı. Bu da 234.570.000 B. F.'dan yaklaşık 115.000.000 B.F. zarar edildiğini göstermekteydi.

Yangından sonra kendini toparlamakta güçlük çeken şirket için İzmir Belediyesi 25.000 liralık ıslahat önerdi. Ancak şirket bu öneriyi reddederek, onun

yerine tarifesinde iki kuruşluk zammı kabul etti²⁹². 31 Mayıs 1934 tarihine kadar yangın dolayısıyla zarar gören; Birinci Aziziye Mahallesi Kırmılı Sokak, Toprak Tepe ve Meclis Sokak, Tepecik Mahallesi, Çeşmeli Sokak ve Karantina'da Komiser Dilaver sokağında 69.5 m uzunluğundaki mevcut kanalizasyon kapatıldı²⁹³.

Yangından sonra yeni bir plan dâhilinde İzmir'de oluşacak yerleşim konusunda; yeni sokaklar ve geniş caddeler olacağından eski dar ve kalabalık mahalleleri kıyaslanarak müşterilerin azalacağı düşünülüyordu. Bunun yanında yeniden yapılacak olan şebeke için harcamaların fazla olacağı öne sürüldü²⁹⁴.

Tüm bu zarar ziyan tespitlerinin yanında şirket, tesisatın sigortalı olup olmadığı konusunu konuşmaktan daima çekindi. Büyük paralar harcanarak meydana getirilen bu tesisin tedbirsizlikle sigorta edilmeden bırakılacağı düşünülüyordu. Bir an olsun yapının gerçekten zarar gördüğü kabul edilecek olursa, şirketçe yapılacak en dürüst ve mantıklı eylem zararı tespit ettirip bu zararın giderilmesine çalışmaktı. Oysa şirket yangından sonra yaptığı tesisat kıymetlendirme işleminde kanalizasyon hesabına 587.400.043 lira ve su kolları hesabına ise 8.314.018 liralık bir ilave yaptı. Ayrıca “*yangın bölgesindeki boruların kaldırılma masrafı*” adı altında şirketçe yangından sonraki yıllarda kâr ve zarar hesabına bir miktar meblağ masraf kaydedildi. İşletme masrafına eklenilmemesi gereken ve nizamnamenin 38. maddesi gereğince ihtiyat akçesinden çıkarılması gereken bu masraf, inceleme komisyonu tarafından 1924-1933 yılları kâr ve zarar hesabından çıkarıldı²⁹⁵.

4.2. FAZLA SU SARFIYATI

İzmir Su Şirketi tarafından mukavelenamenin 60. maddesi gereğince resmî dairelere ücretsiz su verilmekte ise de şirketin kurulduğu tarihte mevzu bahis maddede geçen kışla, resmî daire ve saire için bahşedilen su miktarı bütçede önemli bir kalemi oluşturmuyordu. Oysa seneden seneye özellikle hükümet caddesinde birçok resmî dairenin açılması ve okul sayısında önemli derecede artış olması kullanılan su miktarının yıldan yıla artmasına neden oldu.

²⁹² BCA. 230 / 123. 2. 1.

²⁹³ BCA. 230 / 125. 8. 1.

²⁹⁴ BCA. 230 / 124. 4. 2; Çınar Atay, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir Planları** (İzmir: 1998), s. 180. Belediyenin danışmanı olarak görev yapan Prost'un da tavsiyeleriyle ilk planlar, 1925 yılı başında Belediye'ye teslim edildi. Bu planlar sadece yanan kısımları içermekteydi.

²⁹⁵ BCA. 230 / 125. 9. 2.

1914 yılında kışlada kullanılan su miktarı 40.123 m³, hükümet dairesinde 21.940 m³, adliyede 3.290 m³, erkek lisesinde ise 1.37 m³ idi. Bu nedenle israf derecesinde su kullandığı iddia edilen resmî daireler şöyleydi;

Tablo 26. 1927 Yılında İsfraf Derecesinde Su Kullanan Resmî Daireler

Resmî Daireler	Sarf Edilen Su Miktarı (m ³)
Kışla	48.846
Birinci Kordon'da Hava Grup Komutanlığı Dairesi	1.181
Şehitlerde Tayyare Tamirhanesi	2.889
Jandarma ve Topçu Karargâhı	7.348
Tepecik'de Askeri Hamam	1.091
Kemer'de Hayvan Hastanesi	3.671
Tepecik Askerî Kışlası	6.007
Şehitlerde Deniz Tayyare Karargâhı	1.468
Devlet Hastanesi	39.962
Sanayi Okulu	17.342
Öğretmen Okulu	7.873
Erkek Lisesi	7.057
Kız Lisesi	3.658
Dil ve Ticaret Okulu	2.321
Hükümet Konağı	23.732
Adliye Dairesi	5.092
Posta ve Telgraf Dairesi	1.835
Reşadiye Donanma Dairesi	803
Reşadiye Donanma Dairesi	453
Pasaport İdaresi	1.726
Sahil Salık İdaresi (Karantina)	824
Kordon'da Sanayi ve Mesai Müdüriyeti	409
Bahri Gemilere Mahsus	3.024

BCA. 230 / 124. 7. 4.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi 24 kurumun aşırı miktarda su kullandığı ileri sürülmekteydi. 1927 yılında bu kurumların israf derecesinde kullandığı su miktarı 2.679.869 m³ tü. Oysa 1914 yılında şirketin ücretsiz su dağıttığı kurum sayısı 61'di ve kullanılan su miktarı da 150.947 m³ idi²⁹⁶. 1927 yılındaki tüm kurumları dâhil etmeden arada oluşan fark 2.528.922 m³ idi.

1927 yılında tarifeli fiyatlarla satılan su miktarı 15.632.703 m³ idi ve su

²⁹⁶ BCA. 230 / 124. 4. 3.

satışından elde edilen gelir 18.903.097 liraydı. Fakat şirket en düşük indirimli tarifesi olan 3.50 kuruşluk tarifesi üzerinden satış yapmış olsaydı 3.240.652 lira elde edecek ve kârını arttırabilecekti.

Ücretsiz su kullanan resmî dairelerin israf ettiği sular, tarife ücretlerinde artışa yol açıyor ve bu bedel halk tarafından karşılanmış oluyordu. Ücretsiz su miktarı umumi masraflara oranla %20'yi aşmış ise bunun %10'dan fazlası israf olarak görülüyordu²⁹⁷.

Şirket yaptığı bu çeşit masraflar nedeniyle bütçesini denkleştirebilmek için tarifesini yükseltme yoluna gitti ve devam eden hayat pahalılığı nedeniyle tarife, halk nezdinde şikâyet ve zarara neden oldu. Bu nedenle şirket resmî dairelerin gereken önlemleri alarak suyun israf edilmesinin önüne geçilmesi için talepte bulundu. Fakat daha sonraki yıllarda da ücretsiz su kullanımında aşırılıklar görülmeye devam etti²⁹⁸.

4.3. SU KAÇAKLARI

Bir tamir yapıldığı, boru döşendiği zaman veya lehim yapıldığı durumlarda şebekenin bir kısmını temizlemek sağlıklı bir şebeke tesisatı için şart olduğundan bu ehemmiyeti sağlamak şirket görevlilerinin asli çalışma alanlarındandı. Aynı zamanda yangın musluklarının sarfiyatının tahmini olarak hesaplanması, su saatlerinin don ve oksitlenme nedeniyle su sarfiyatı ölçümünü engellemesinin önüne geçmek, su mecralarını nöbetleşe temizlemek gerekiyordu. Ayrıca sel gibi doğal afetler nedeniyle şebekede oluşan arızalar su ziyanına neden olduğundan bu gibi aksaklıkların önüne geçmek gerekiyordu.

Su ziyanının önüne geçilmesi maksadıyla 1933 yılı tarife komisyonunda karar alındı. 1934 yılında da bir takım düzenlemeler yapıldıysa da istenen verim elde edilemedi. Bu düzenlemelerle birlikte, 2 m³ su pompalandığında ancak 1 m³ ü şebeke tarafından dağıtılabiliyordu. Yani %50 oranında verim kaybı vardı. İdare meclisi, bu durumdan şirketi sorumlu tutuyordu.

Bu randımanın abartılı olduğunu düşünen şirket, Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi'nin randımanının %50 olduğunu, Liverpool, Boston ve Şikago şehirlerindeki şebekelerden suyollarına verilen suyun %60'ını ziyan edilmekte olduğunu,

²⁹⁷ BCA. 230 / 124. 5. 1.

²⁹⁸ BCA. 230 / 124. 5. 1.

Belçika'nın birçok şehirlerinde de %35.6'dan %50'ye kadar ziyan olduğunu öne sürerek, İzmir Su Şirketi'nin %45'lik su ziyanının büyük bir kusur olmadığını ileri sürdü²⁹⁹. 1926-1935 yıllarındaki tespit edilen şebeke randımanı şöyleydi;

Tablo 27. 1926-1935 Yıllarında Zıyan Olan Su Miktarı ve Oranları

Tarih	Pompalanan Su Miktarı (m ³)	Kayda Geçen Su Miktarı (m ³)	Zayı Olan Su Miktarı (m ³)	Oranı
1925	2.256.917	832.919	1.038.378	% 46
1926	2.225.822	1.358.622	867.207	% 39
1927	2.520.844	1.475.000	1.045.669.030	% 41.5
1928	3.066.558	1.526.535	1.840.003	% 51
1929	2.841.993	1.492.000	1.349.914	% 47
1930	2.867.300	1.474.000	1.393.235	% 48.5
1931	3.056.667	1.505.450	1.551.000	% 51
1932	2.590.800	1.454.000	1.136.839	% 44
1933	2.218.520	1.325.016	893.504	% 40
1934	2.371.303	-	924.607	% 39
1935	2.425.110	-	965.083	% 40

BCA. 230 / 124. 4. 3; BCA. 230 / 125. 8. 1.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi en yüksek miktarda zayı olan su oranı %51 idi. Ancak su kaçaklarında bu oranın %40'ı geçmemesi gerekirdi. Fakat ortalama şebeke randımanı da %45 olarak gözükmemektedir. Yani 100 m³ su pompa edildiğinde, ancak 55 m³ su dağıtılmaktaydı.

Kanalizasyonların kayalar üzerine inşa edilmesi, toprak sarsıntısı durumunda da suyun ziyan olmasına sebep olmaktaydı. Ayrıca sel meydana geldiğinde toprakların kayması ile birlikte lağımların kırılmasına da neden oluyordu. Bunların dışında, tesisatın gerekli bakımının yapılmaması ve muslukların iyice kapatılmaması önemli miktarda su kaçığına neden olmaktadır. Bir de musluklar oldukça az açılarak su saatinin kaydedemediği miktarda su kaçıklılığıyla da baş edilmeye çalışılıyordu. Bu durumu önlemek maksadıyla farklı markalarda su saatleri kullanılmaya başlandı³⁰⁰.

²⁹⁹ BCA. 230 / 125. 8. 1.

³⁰⁰ BCA. 230 / 125. 8. 1.

4.4. BELEDİYE’NİN ŞİKÂyetLERİ

Şirketin kuruluşundan millileştirilmesi söz konusu olana kadar İzmir Belediyesi'nin şirket hakkında çok ciddi şikâyetleri olmadı. Belediyenin başlıca şikâyeti Yukarı Mahalle'nin su ihtiyacının tam anlamıyla çözümlenmemesi ve çeşitli yerlerde yapılmasını istediği çeşmelerdi³⁰¹.

Çeşitli sebeplerle şirketin satın alınması ile ilgili beyanatlar ortaya atılmaya başlandığında İzmir Belediyesi'nin o güne dek olan şikâyetlerini ortaya koyan bir rapor hazırladı. Belediyenin 6 Ocak 1938 tarihli şikâyetine göre; İzmir Su Şirketi halkın zararına olarak ve ihtiyacı karşılamayacak şekilde idare edilmelerinden dolayı çekilen sıkıntının gün geçtikçe arttığı belirtiliyordu³⁰². Bu rapor 9 Haziran 1938 tarihinde hazırlandı. Birçok noksandan şikâyet edilen rapor şöyleydi³⁰³;

1- Halkapınar Gölü'ne yaklaşık 30 metre kadar mesafede ve kaynağın üst kısmında bir mahalle oluştu³⁰⁴. Bu nedenle yapılan inceleme sonucunda bu mahallede evlerden çıkacak olan pis suların sızıntı şeklinde kaynağın suyunu kirletmesi kuvvetli bir ihtimal olarak görüldü. Kaynağın çevresinde oluşan bu saha, yaklaşık 43.000 m² ve üzerinde bulunan bina adedi de 30 kadardı. Kaynağın iyi durumda olması için bu sahanın satın alınarak, binaların yıkılması gerekliydi. Belediyeden alınan bilgiye göre bu bölgenin kıymeti 4.300 lira ve binaların kıymeti de 15.000 lira olarak tahmin ediliyordu. Bu nedenle belediyenin şikâyeti yerinde bulundu.

Bu bölge, İzmir Postası Gazetesi tarafından “*kâbil-i nüfûz bir yolun varlığı ve fabrikanın arkasında yükselen kayalık ve yarıklı bir tepenin üzerinde kimsenin haberi olmadan yükselen evler*” olarak tasvir edilmekteydi. Bu durum, şirketin konumunu iyi koruyamadığı ve bir gün şirketi çok tehlikeli bir duruma sokabileceği ihtimalini akla getirdi³⁰⁵.

³⁰¹ **Yeni Asır** (29. 08. 1932).

³⁰² **BCA**, 230 / 125. 9. 1.

³⁰³ **BCA**, 230 / 125. 9. 2.

³⁰⁴ **Halkın Sesi** (27 Nisan 1936). Halkapınar suyunun himaye mıntikasındaki evlerin vaziyeti tetkik edilip, kaynağın temiz olup olmadığı hakkında rapor hazırlama tasarısı vardı. Kaynak civarındaki evlerde lağım tesisatı yoktu ve bu mesele şehrin genel sağlığı ile ilgilidir. Bu gibi evler varsa ortadan kaldırılması kararı alındı.

³⁰⁵ D. M., “İzmir Kentinin Su İşleri Ve Vaziyeti Ne Halde?”, **İzmir Postası** (04. 12. 1934). Gazetenin belirttiğine göre; 1934 yılında 10-15 ev vardı. Ancak belediyenin raporuna göre, 1938 yılına gelindiğinde 30 civarındadır. Dört yıl içerisinde konut sayısı iki katı artmış durumdayken şirketin bu durum için hiçbir önlem almadığı anlaşılmaktadır.

2- Yukarı mıntıka su deposu hacminin, bu bölgenin su ihtiyacına oranla küçük olduğu ve Selvilitepe pompaj istasyonunun yetersiz olduğu ileri sürüldü.

Yukarı mıntıkanın günlük su ihtiyacı 500 m³ ile 1.300 m³ arasında değişmekteydi. Bu sarfiyat, 1939 senesi Ağustos ayı içerisinde bir defaya özgü olarak yalnız bir gün 1.500 m³'e çıktı. Yani bu bölgenin günlük yaklaşık su ihtiyacı 850 m³ tür. Su ihtiyacı 1.500 m³'e çıktığı zaman, yalnız 4 saat müddetle ikinci makine birincisi ile paralel olarak çalıştırılmak mecburiyetinde kalındı. Belediyenin bu şikâyeti yerinde görülmedi.

Aynı maddenin ikinci kısmında belediye, 50 ile 60 rakımı arasında tazyikin yetersizliğinden şikâyet etmekteydi. Aşağı mıntıkaya ait en yüksek noktalardan Miraslı, Salâhattin ve Kılıcı mahallelerinde harcamanın en fazla olduğu saatlerde yapılan çeşitli dört tazyik incelemesinde sırasıyla 2, 5, 1.5, 1.12 ve 1.9 atmosfer ölçüldü. Yaz mevsimlerinde harcanan su miktarı iki katı artacağından bu tazyikler daha da aşağı düşecekti. Sonuç olarak yapılan bu tazyik ölçümleri, belediyenin iddia ettiği gibi 50 ile 70 rakımı arasında tazyikin düşük olduğu kanaatine varıldı. Fakat belediyenin istediği gibi bölgenin 50 rakımına indirilmesi iki bölgenin rakımı arasında haddinden fazla tazyikle karşılaşılmasına ve aynı zamanda dâhili tesisatın da fazla masraflı olmasına sebep olacağı ileri sürüldü. Bu hususta belediye ile ortak fikir yürütülemedi. Tazyikin düşük olduğu bu gibi yerlerin yukarı mıntıka şebekesine bağlanmasının daha doğru olacağı görüşü vardı.

Şehrin Güzelyalı ve daha ilerisinde bulunan mahallelerine gelince; her ne kadar bu bölgelerde şehir süratle kurulmakta ve abone sayısı süratle artmakta ise de belediyenin istediği gibi kanalizasyon ağının büyütülmesi suretiyle bir çare bulmak iktisadî değildi. Bu bölgeye en yakın mahalde yeni bir su deposu yapmak ve bu şekilde tazyiki düzeltmek daha doğru bir çözüm olacaktı.

3. Yukarı mıntıka su deposu, hacim itibariyle yetersizdi. Yukarı Mahallelerde günlük su sarfiyatı hâlihazırda 1.500 m³'den fazla olmadığına göre, belediyenin bu husustaki şikâyeti doğru görülmedi.

4. Dağıtma şebekesine ait şirket elinde bir proje bulundurmamaktaydı. Daha sonra yapılan dağıtma kollarını gelişiğüz el ve özellikle yangın musluğu koymaktan kaçınmak maksadıyla 70 mm'den daha küçük genişlikteki borularla tesis edildiği öne sürüldü.

Gerçekten de şirkette böyle bir proje bulunmadığı gibi şirket mühendisi, şehir planı düzgün bir şekilde tespit edilmedikçe böyle bir projenin düzenlenmesinin imkân haricinde olduğundan bahsetmekteydi. Hâlbuki o günkü şehir planına göre; bir proje hazırlanmış olsa, ileride şehir planı üzerinde yapılacak ufak tefek tadilatın şebeke boruları boyutu üzerinde büyük bir değişikliği gerektirmeyeceği açıktı. Bu nedenle şirketin böyle bir proje hazırlamak istemeyişi, doğrudan doğruya 70 mm den daha küçük genişlikte boru kullanmasını gizlemek isteğinde olduğunu düşündürmekteydi.

Şirketin son zamanlarda özellikle yukarı mahallelerde 70 mm'den daha küçük genişlikteki borularla yaptığı şebeke tesisatı buna bir örnek oluşturmaktaydı.

5. Belediyenin, şirketin fazla kârı bulunmadığı kısımlarda şebeke döşemesi yapmadığı hakkındaki şikâyeti yerinde görülmekteydi. Gerçekten de kereste fabrikalarının bulunduğu Şükrükaya Bulvarı'nda su tesisatı yoktu.

6. Tayyare Alayı'nın bulunduğu bölgenin tazyik durumuna gelince, burada yapılan tecrübe sonucunda tazyik, normal değerler içerisinde bulunmuş ise de Tayyare Alayı su ihtiyacı artacak olursa boru ağı yeterli olmayacaktı. Yalnız bu bölgeye ait şebeke boruları genişliklerinin artırılması doğru değildi. Bu civarda üçüncü bir su deposu yapılması daha iktisadi bir çözümdü.

7. İmtiyaz mukavelenamesinin 16. maddesi gereğince şirketin yeni tesis edeceği her kısım için o kısmın besleyeceği abonelerden sarf edeceği masrafın % 25'ini istediği konusunda yapılan şikâyet de yerindeydi.

8. Sulama muslukları hususunda yapılan şikâyetlere gelince; gerçekten bu musluklara ait saatlerin kapakları oldukça küçük olan font kutular içerisinde bulunmaktaydı. Muslukların değiştirilebilmesi gerçekten caddenin o kısmının açılmasıyla mümkün olabilecekti.

9. Saatlerin ayarsız oluşu meselesi tamamıyla yanlıştı. Yapılan muayene ve Ölçü ve Ayar Müfettişliği ile yapılan temas sonucunda bunların tamamının ayarlı olduğu anlaşıldı³⁰⁶.

4.5. HALKIN ŞİKÂyetLERİ

Şikâyete sebep olan konuların başında halkın çeşitli yerlerde ve özellikle

³⁰⁶ BCA. 230 / 125. 9. 1.

Yukarı Mahallelerde suya ulaşamamış olması ve tarifelerin yüksek olması gelmekteydi. Bu iki ana konuya ek olarak şirketin saatleri için gerekli olan bakımı yapmaması, konut değişikliklerinde şahısların kalan borçlarının yeni konut sahiplerinin üzerine yüklenmesiydi.

Su fiyatlarının düşmemesi üzerine, “*Suyun tanzim edildiği ilk yıllarda hayat pahalıydı, kazanç fazlaydı, kiralar yüksekti ve refah vardı. Şimdi ise ekmek fiyatı, et fiyatı, sebze, yiyecek, kira ve her şey düştü, ancak su tarifesinde bir değişme olmadı*³⁰⁷” söylentileri dolaşmaya başladı. Oysa 1933 yılına kadar 17 kuruş tarife ile işlem yapılırken, 1934 yılında bir kuruş indirilerek 16 kuruş yapıldı. Aynı zamanda Yamanlar suyunun kalite olarak kumpanya suyundan üstün olmasına ve abone sayısının da 502’yi geçmesine rağmen fiyatı 12.5 kuruş olduğu ileri sürülmekteydi. Kaldı ki Yamanlar suyunun abone sayısı 750’yi bulunca suyun m³ ünü 10 kuruşa indirme planlarından bahsediliyordu. Bu nedenle kumpanya suyunun 16 kuruş olması eleştiriliyordu³⁰⁸.

Su şirketinin mukavele gereğince taahhütlerini ifa etmediği ve şehrin su ihtiyacını layıkıyla temin etmediği görüldüğünden belediye tarafından Yukarı Mahallelere de su vermesi şirketten isteniyordu³⁰⁹.

Su Şirketi’nin, Birinci Dünya Savaşı döneminde Yukarı Mahalleler için yapmış olduğu tesisatla, rahat bir şekilde su dağıtımını yapabileceği öngörülüyordu. Aynı zamanda sırf şirketin keyfi için bu mahallelerin susuz kalmakta olduğu ileri sürülmekteydi Bunun nedeni, şirketin Yukarı Mahalle’de herkesin evine su almasını istediği öne sürülüyordu. Fakat şirketin bu isteğinin gerçekleşmesi pek olası değildi. Çünkü bu mahalle, İzmir’in görece fakir ahalisi yaşıyordu. Su ücreti ve buna eşlik eden diğer masraflar, bu bölgenin halkı için kolayca karşılanabilecek masraflar değildi. Bu nedenle bu bölgenin halkı şirkete başvurmanın yanı sıra belediyeden de yardım beklemekteydi³¹⁰.

Nitekim Hüseyin Rıfat bu durumu, “*Şehrimizin hânelerinin birçoğunda Osmanağa ve Vezir suları olduğu hâlde, bazen memlekette bir illet-i müstevliye zuhûra gelince ilk tedbîr-i sıhhî olmak üzere sular kesildiğinden susuzluk tehlikesi*

³⁰⁷ Anadolu (26. 07. 1934).

³⁰⁸ Anadolu (01. 02. 1936).

³⁰⁹ Halkın Sesi (19. 01. 1938).

³¹⁰ Ahenk (29. 05. 1928); Ahenk (26. 10. 1904).

*yalnız yukarı mahallâtı değil, şehrimizin dâhilini de dâ'imâ taht-ı tehditte bulundurmaktadır*³¹¹, şeklinde izah etmekteydi.

Yukarı Mahallelerin su sorununu çözmek maksadıyla belediye de başta bu civarda çeşmeler açmak olmak üzere 1933 yılında Kadifekale'de İskender-i kebir tarafından inşa edilmiş ancak harap halde bulunan 41 direkli “cesim sarnıcı”nı su deposu olarak kullanma için girişiminde bulundu. Bu şekilde Vezir ve Osmanağa suyu depo edilerek kullanılabilirdi³¹².

İzmir Su Şirketi, su götürmeye mecbur olduğu bazı bölgelere, ancak 1910 yılında su götürüp çeşme açabildi. Susuzluk yüzünden halk, bazen iki saatlik yerlerden hanelerine su getirmek zorunda kalıyordu. Bu nedenle belediye mahkeme yoluna başvurarak şirkete tebligat göndermek zorunda kaldı³¹³.

Henüz 1912 yılında Ahenk Gazetesinde, “*Şehrimizin, bir kısmı için her dem eski bir sorunu tekrar kurcalayıp deşmek mecbûriyetindeyiz; o da su meselesi*”! deniliyordu. Şirket Yukarı Mahalleye su getirme işinin, ancak Mayıs ayında tamamlayabileceğini taahhüt ettiğinde, belediyeden harp zamanı olduğu için bu işin yarım bırakılmaması rica ediliyordu³¹⁴.

Birçok evlere su verilmediği gibi, en basit tamiratın bile şirketçe yapıldığı ileri sürülmekteydi³¹⁵. Halkın Sesi gazetesine gönderilen bir mektupta; bu gibi bir olaydan şöyle bahsedilmekteydi; “*Ben Eşrefpaşa 'da, Yüzbaşı Hasan Ağa Sokağı 'nda, 9 numarada oturuyorum. Soğuklardan su saati patladı, bir hafta evvel tamiri için 375 kuruş verdim. El-an ne gelen ve ne de giden var! Su ise fuzuli bir surette akıyor, evin içini su kapladı. Halimiz ne olacak?*”³¹⁶ Oysa bu şikâyetlere karşılık şirket çeşitli gazetelerde don olayına karşı tedbirler alınması gerektiğine dair ilanlar vererek müşterilerini tedbir almaları için uyardı³¹⁷.

³¹¹ Hüseyin Rıfat, **İzmir 1914**, Erkan Serçe (Haz.) (İzmir: Akademi Kitabevi, 1997), s. 47.

³¹² **Anadolu** (25. 09. 1933); Kurt, **age.**, s. 192.

³¹³ **İttihad** (27. 06. 1908 / 27 Ca 1326); **İttihad** (05. 07. 1907 / 24 Ca 1325); **İzmir Postası** (16. 11. 1934); **Yeni Ekonomi ve Piyasa Gazetesi** (07. 06. 1945); **Halkın Sesi** (05. 01. 1937).

³¹⁴ **Ahenk** (25. 11. 1912 / 15 Z 1330).

³¹⁵ **Halkın Sesi** (10. 01. 1942).

³¹⁶ **Halkın Sesi** (13. 01. 1942).

³¹⁷ **Halkın Sesi** (08. 12. 1942); **Halkın Sesi** (24. 01. 1942); **Ahenk** (10. 12. 1912). Bildiri şöyledir: “*Soğuktan dolayı şirket muhterem abonelerine aşağıdaki vesâyâyı bildirmeyi vâcibâd etmiştir.*

Bodrumların hava menfezleri, muhkemce kapatılmayla soğuğa ma'rûz olan borular; sa'atler dikkatlice kalın bez parçaları, keçe, saman veya kuru ot kangalları, odun talaşı, kuru küll ile sarılmalıdır.

Sa'atler hariçte demir kapaklı mahfaza için ise gübre ile örtülmelidir. Eğer soğuk çok şiddetli ise te'sîsâtın en nihâyetindeki bir musluğu açmak suyun cereyânını te'mîn etmelidir.

Şikâyetlere sebep olan şirketin ihmalkârlığına örnek olarak bir şahsın üç aylık sarfiyatının kontrolünün yapılması sırasında ortaya çıktı. Sekiz senedir yaklaşık 15-16 m³ su sarf ettiğini iddia eden bir şahsın, o gün yapılan ölçümde 124 m³ su sarf ettiği ortaya çıktı. Ancak iddia edilen saatin bozukluğu veya başka bir sebep şirketçe göz önünde bulundurulmadı. Bu sarfiyat ancak 90 günlük bir müddette 75 gün çeşmenin tamamen açık bırakılmasıyla mümkündür. Ancak yapılan itirazların hiçbiri göz önüne alınmadı. Bu durum da şirketin yapılan itirazlara ciddî derecede önem vermediğini göstermekteydi³¹⁸.

Yapılan yirmi halk çeşmesinden Göztepe’de bulunan bir çeşme 1904 yılında kaldırıldı, 1907 yılında da bazı bölgelerde çeşmelerin suların azaldı. Bu nedenle şikâyette bulunan halk, çeşmelerin ıslah edilmesini talep etti³¹⁹.

Bir başkasının borcunu ödemek zorunda bırakılan yeni ev sahibine borç ödenmezse su verilmiyordu. Bu nedenle başkasının borcunu bir başka şahıstan temin ediyordu. Bu nedenle Mehmet Şevki “*Görülüyor ki şirketin memlekete hayrı yoktur. Kalmamıştır*” diyordu³²⁰.

Fazla su sarfiyatı olduğu iddia edilerek Memleket Hastanesi’nden ayda 250 lira tutan bir meblağ istendi ki bu hesapça hastanenin senelik su sarfiyatı binlerce lirayı bulurdu. Şirketin hastaneye şu veya bu miktar su vermeye mecbur olduğu, bundan fazlasına karışamayacağı kabul edilse bile, bu memlekette oldukça fazla para kazanmış ve kazanmakta olan ve kazanmak için her çareye başvurmaktan çekinmemiş bir şirketin hastaneye karşı vicdani bir vazifesi olması gerekirdi³²¹.

1924 yılında şirket idarehanesinin, Cuma günleri, yarım gün açık kalmasına karşılık Pazar günleri kapalı olması eleştirildi³²². Şirket, “*baş belâsi*”³²³ olarak görülmekte ve yeterli hizmet sunmaması ve yolsuzluklar yapması nedeniyle ciddî eleştirilere maruz kalmaktadır.

Şirket buna çâre bulmaya son derece gayret etmiş, fakat ahvâl-i hâzıra mütehasıs işçi ve husûsî malzeme tedârikinde ‘azîm müşkülâta ma’rûz kalmıştır. Bu sebeple şirket muhterem abonelerinden yukarıda bildirilen vesâyânın ehemmiyetle tatbik edilmesini kendi menfa’atleri noktasından ricâ etmektedir. Müdüriyet

³¹⁸Fahri, “Su Şirketinden İllâllah”, **Anadolu** (30. 04. 1937).

³¹⁹**Ahenk** (03. 06. 1907).

³²⁰Mehmet Şevki, “İki Şirket”, **Ahenk** (25. 04. 1926).

³²¹Mehmet Şevki, “Su Şirketi Hakkında”, **Ahenk** (09. 09. 1927).

³²²**Ahali** (21. 03. 1922 / 22 B 1340); Kurt, **age.**, s. 192.

³²³**Sada-yı Hak** (21. 08. 1922 / 27 M 1340).

4.6. ŞİRKETİN SATIN ALINMASI

Millileştirme, yabancı şirketlerin bazılarının (demiryolları, liman, belediye hizmetleri, madencilik gibi) Türk Devleti tarafından satın alınması faaliyetidir³²⁴. Bu bağlamda ekonomik bağımsızlığın çok önemli olduğunu savunan Mustafa Kemal Paşa için millî ekonomiyi tesis etmek şarttı³²⁵.

Millileştirmelerin ilk temel gerekçesi, millî sanayiye karşı yıkıcı rekabet unsuru olarak görülen kapitülasyonlardı. İkincisi, yabancı sermayenin siyasî himaye talep etmesi sonucunda, “*düvel-i mu’azzama*”nın müdahil olması ile bağımsız bir kalkınma politikası güdülememesiydi. Üçüncüsü ise, bu yabancı sermayenin, yerli siyaset adamlarını ve bürokrasiyi tıpkı Osmanlı dönemindeki gibi satın almaları veya yüksek maaşlı yönetim kurulu üyelikleri ile pasifize etmeleridir³²⁶.

Türkiye Cumhuriyeti, 1928 yılından başlayarak demiryolu, elektrik, su, tramvay gibi kamu hizmetleri sayılan alanlarda faaliyet gösteren yabancı sermayeli kuruluşları hızla millileştirmeye başladı. Bu millileştirme işleri iki taraflı anlaşmalarla yapıldı ve bu anlaşmalar da Meclis tarafından kanun ile onaylandı³²⁷. Ticaret, bankacılık, ithalat ve ihracat alanında faaliyet gösteren yabancı sermaye ise imtiyazları kaldırılmak şartıyla, faaliyetlerine devam etti³²⁸.

Havagazı ve su fabrikalarını kuran ve bunların tevzî’ şebekesini yapan yabancı kumpanyalar, bu tesisleri aldıkları işletme imtiyazlarının devamı müddetleriyle ayarlamışlardı. Cumhuriyet idaresi bu şirketleri daha müddetleri bitmeden aldığında görüldü ki bunlar artık işe yaramaz, bugünkü ihtiyaca cevap

³²⁴ Mehmet Akif Tural, “Cumhuriyet’in Başarısı: Yabancı Şirketleri Millileştirme”, **Milli Kültür** (Sa: 59, 1987), s. 86.

³²⁵ A. Mustafa Aysan, “Atatürk’ün Ekonomik Görüşü”, **Atatürk ve Ankara** (Neyir Ofset, Ankara, 1988), s. 97. Atatürk: “Devlet ve milletimizin dâhilî ve hâricî istiklâlî ve vatanımızın tamâmîyeti mahfûz kalmak şartıyla hudûd dâhilinde milliyet esâslarına ri’âyetkâr olan memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi devletin fennî, iktisâdî, sını’î mu’âvenetini memnûniyetle karşılırız. Tabî’idir ki hâricden gelecek sermâyeye, irşâda, usûl-i say’a ihtiyâcımız vardır. Fakat bu, vahdetimize, istiklâlimize nihâyet verecek bir vesâyet tarzı demek olamaz. Bize mu’âvenet edecek insâniyetkâr menba’alara biz de ta’ahhüdât-ı mütekâbile ile vahdetimiz ve istiklâlimiz dâhilinde samimiyetle merbût oluruz” diyordu. Bkz. **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri** (Cilt: 3, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara), s. 16-17.

³²⁶ **Atatürk Dönemi Maliye Politikaları, Cumhuriyetimizin 85. Yılına Armağan**, Güneri Akalın (Haz.) (Ankara: 2008), s. 102.

³²⁷ Uras, T. Güngör, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları** (İstanbul: İktisadi Yay., Formül Matbaası, 1979), s. 104-105.

³²⁸ Ümit Pektaş, **Milli Ekonominin Kurulması Sürecinde Atatürk Sonrası Dönem Millileştirme Politikaları (1938-1950)** (TC. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2009), s. 60.

veremez haldedir. Fabrikaların makineleri artık işlemez, tevziat boruları ve tesisatı artık yıpranmış bir haldedir³²⁹.

Satın alma işlemine girilmeden önce de şirket birçok uygunsuz muamelelerle imtiyaz, mukavele ve şartname hükümlerini tamamen uygulamama yoluna gitti. Özellikle tesisatın bakım ve onarım işlerinde önemli hassasiyeti göstermedi. Gerek amme hizmetinin gerek emniyet ve düzeninin devamı ve gerek hükümet otoritesinin yerine getirilmesini temin etmek açısından imtiyazın bir an önce satın alınması ve şirketin tasfiyesi zorunlu görülmekteydi.³³⁰

Cumhuriyet Halk Partisi'nin, İzmir Vilayeti ile Belediyesi'nin isteği ve hükümetin öteden beri imtiyazlı ecnebi sermayeli şirketlerin satın alınarak devletleştirilmesi hakkındaki prensibi dikkate alınarak 1938'de, şirketin satın alınması yoluna gidildi³³¹. 21 Mart 1938'de bir mektup vasıtasıyla şirket tesisatlarının kıymetlendirilmesi gerekliliğini belirtildi³³². Merkezlerden gelecek cevaplar olumlu olduğu takdirde belediye şirketi satın almak için gerekli olan parayı temin etmeye çalışacaktı³³³.

Ne var ki, satın alma müzakerelerinde yetkili bir şahsın Belçika'dan Türkiye'ye, kendi olağanüstü durumları dolayısıyla, gelemeyeceği yanıtı alındı. Daha sonra gerekli teşebbüslere girilseyse de bu şahıs için gerekli izinlerin alınması gerektiği ileri sürüldü. Bu dönemde Belçika'nın II. Dünya Savaşı'na katılmış olması gibi çeşitli nedenler öne sürülerek uzun zaman harcandı³³⁴.

İmtiyaz mukavelenamesinin 20. maddesi gereğince, şirket tesisatı her zaman satın alınabilirdi. Ancak bu madde gereği ödenmesi gereken tutar tesisat kıymetinden çok yüksek bulundu. Şirketin taahhüt ettiği işleri yerine getirmemesi dolayısıyla da daha az bir satış bedeli olacağı düşüncesiyle satın alma müzakerelerine girildi.

İdare Meclisi'nin verdiği kararla müzakerelerde şirketi temsil etmek üzere Bourguette ve Ferit Talay seçildi. 20 Mayıs 1940 tarihinde mukavelenin raşa³³⁵

³²⁹ Haydar Rüştü Öktem, "Su, Elektrik, Havagazı", **Anadolu** (16. 07. 1945).

³³⁰ **BCA**. 030. 10. 00. 00. 157. 105. 5; **Anadolu** (09. 07. 1939).

³³¹ **İŞMZ** (No: 20, Yıl: 1938, Dönem: Şubat, Topl.: 1, Tarih: 7. 02. 1938), s. 24, 81; **Anadolu** (15. 06. 1938); **Ulus Gazetesi** (05. 07. 1939).

³³² **Halkın Sesi** (17. 11. 1937).

³³³ **Anadolu** (24. 11. 1937).

³³⁴ **BCA**. 030. 18. 01. 02. 100. 103. 8; Kurt, **age.**, s. 195.

³³⁵ İdarenin imtiyazı satın alması (Raşa) özellikle imtiyaz sözleşmelerinde uygulanan sözleşmeye son verme yollarından biridir. İdare imtiyaz sözleşmelerinin devamı sırasında takdir hakkını kullanarak istediği anda imtiyazın teferruat ve mütemmim cüzüleri de dâhil olmak üzere bütün işletme tesislerini,

(rachat) maddesine göre; satın alma müzakeresi yapılmayacağı, diğer imtiyazlı şirketlerde kabul edilen olan raşa esaslarının uygulanacağı ve bu esasların da tesisatın kıymetiyle bugünkü durum dikkate alınarak pazarlık olacağı ve buna göre teklifte bulunmaları gerektiği bildirildi.

Raşa maddesine göre şirkete ödenmesi gereken meblağ, 36 sene boyunca yıllık 144.297 liradan toptan 5.194.692 lira olarak hesaplandı. Buna göre; beş senelik sâfi hâsılât 57.211 liraydı. Raşa maddesine göre; yapılacak satın almadan sonra hükümetin ödemesi gereken para 57.211 liranın 2.5-3 katıydı. Bunun nedeni, imtiyaz satın alma görüşmelerinde başta sâfi hâsılât söz konusu iken, daha sonra gayrisafi hâsılâtın da dâhil edilmesiydi. Aynı zamanda işletme masraflarının cüzi bir miktarda kalacağı öngörüsüydü³³⁶.

14 Temmuz 1942'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı ve İdare Hukuku ordinaryüs profesörü Sıdık Sami Onar³³⁷, Maliye Vekilliği Baş Hukuk Müşaviri Namık Cemal İpşiroğlu ve Hariciye Vekilliği hukuk müşavirliğinden Celal Kasım Arar'dan oluşan grup, İzmir Su Şirketi'nin satın alınması konusunu görüşmek üzere toplandı. Grup, şirketin rızası olmadığı takdirde mukavele dışı tek taraflı olarak satın almanın en uygun tarz olduğuna karar verdi³³⁸.

İzmir Su Şirketi, şehirdeki su tesisatının bir buçuk milyon lira kıymetinde olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda Nafi'a Vekâleti tarafından İzmir'e gönderilmiş olan fen heyeti, tesisatı ve kıymetlerini tespit etti. Fen heyeti, İzmir Su Şirketi tesisatına takriben yarım milyon lira olarak takdir etti³³⁹. 17 Temmuz 1942'de yapılan bu incelemelerde şirketin satın alınmasına sebep olan yanlış ve yolsuz hareketleri şöyle belirlendi:

1. Senelerden beri sâfi hâsılâtından %20 hükümet hissesini ayırmadı. Heyetin raporu ve şirketin müracaatı üzerine vekâletçe oluşturulan bir komisyon tarafından tespit edilen hissenin tahsili için Maliye Vekâleti'nce şirket aleyhine dava açıldı.

---

makinelere, âlet ve eşyalarını, binalarını ve müstemilâtını, bedelini ödeyerek imtiyazı satın almak suretiyle geri alabilir. Buna (Raşa-Rachat) denir. (Zehra Odyakmaz, "Genel Olarak İdarenin Sözleşmeleri", **GÜHFD**, Cilt: 2, Sa: 1 - 2, Haziran - Aralık, 1998, (Prof. Dr. İhsan Tarakçıoğlu'na Armağan, 1999), s. 150.

³³⁶ **BCA**. 030. 18. 01. 02. 100. 103. 8.

³³⁷ Satın alma işlemlerinde şirketin mukavele dışı satın alma muamelesinin iptali için devlet şurasına açılan davanın müdafaa ve takibi işi de 17 Nisan 1943'de Sıdık Sami Onar'a verilmiştir (**BCA**. 030. 18. 01. 02. 101. 26. 20.)

³³⁸ **BCA**. 030. 18. 01. 02. 100. 103. 8.

³³⁹ **Anadolu** (04. 05. 1940); **Yeni Asır** (04. 05. 1940).

2. İlk tesisat kıymetlerini kendi kendine tespit etti ve 1914 harbinden evvelki kıymetlere nazaran değerlerini birkaç misli artırdı.

3. Moratoryumdan dolayı zararlarını bu artırma nedeniyle ilk tesisat hesaplarına geçirdi.

4. 1922'de İzmir'de çıkan büyük yangın üzerine enkaz altında kalan şebekenin kıymeti kendiliğinden takdir edilerek, buna eşdeğer bir para –zarar- ilk tesisata geçirdi.

5. Gerçekte şirkete ait bulunan emlak ve araziye başkalarının üzerinde göstererek, bunların satışından 57.000 lira kadar hâsılât elde etti.

6. Hükümet memurlarına ne için verildiği açık olmayan bazı paralar verdi.

7. Yolsuz muhâsebe kayıtlarıyla kârlı vaziyetini, çoğu zaman zararlı gösterdi.

8. Vekâletin onayı olmadan 1927 yılından 1933 yılına kadar yüksek tarife ile halka su sattı ve bundan 108.000 liralık hâsılât elde etti.

9. 1927 yılındaki iki kuruşluk tarife hesabıyla taahhüt edilen işlerin tamamı yerine getirilemedi.

Su şirketinin hükümetçe satın alınmasına karar verildiğinden şirket resmen haberdar edildi. Bunun üzerine su şirketi umumî heyeti toplandı, satış kararına uymaya ve tesisatı hükümete satmaya karar verdi ve satışa salâhiyetli delegelerini seçti. Müzakerelere şirket adına su şirketi müdürü B. Bourguette ile şirket idare meclisi azasından B. Ferit Talha katıldı. Müzakerelerde İzmir Belediyesini meclis azasından B. Muzaffer Özgen temsil edecekti ve heyete Nafia Vekâleti Ecnebi Şirketler Müdürü B. Emin İplikçi'de³⁴⁰ dâhil edildi³⁴¹.

Satın alma işlemlerinin Ankara'da yürütülmesi kararı alındı. Karşılıklı görüşmeler başladığında şirket de çeşitli isteklerde bulundu. Şöyle ki³⁴²;

1. Şirketin şimdiye kadar çıkarmış olduğu hisse senetleri tutarı takriben 670 bin lira değerindedir ve Belçika Bankasına aittir. Bu para şirkete verilmelidir.

2. Şirketin borcu olduğu tahakkuk eden takriben 121 bin liranın hükümetçe takip ve tahsil edilmelidir.

Şirket delegeleri müzakerelerde, arada mevcut mukaveleden de bahsederek, mukavele hükümlerinin daha 17 sene müddeti olduğunu, istenirse bu müddet

³⁴⁰ Yeni Asır (07. 10. 1942).

³⁴¹ İzmir Belediyesi, 1940 Yılı Çalışma Raporu (İzmir: 1940), s. 18; Yeni Asır (02. 10. 1942).

³⁴² Yeni Asır (30. 12. 1942).

sonunda bütün tesislerin ücretsiz olarak hükümete terk edileceğini bildirdi. Ayrıca yapılan hesaplardan anlaşıldığına göre; su şirketinin 350.000 liralık bir hakkı kaldığı ortaya çıktı. Nafi'a Vekâleti bu parayı ödemeyi teklif etti.

Son olarak hisse senetleriyle obligasyonların ödenmesi için şirket hükümetten 625.000 lira talep etti. Hükümet ise hisse senetlerinin ve obligasyonların ödendiğini ileri sürerek şirketin alacağı 350.000 lirayı vermeyi kabul etmedi³⁴³.

4.7. SATIN ALMA SÖZLEŞMESİ

“İzmir Suları Şirketi Tesisâtını Satınalma Mukâvelesi” 8 Kasım 1943 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına Nafia Vekili Sırrı Day, şirket adına da şirket İdare Meclisi üyelerinden Ganim Ferit Talay ve Şirket Müdürü Fernand Bourguette imzaladı. Hükümet su tesislerini, hiçbir intikal devresi geçirmeden hemen İzmir belediyesine devredecekti ve belediye, İzmir’in su ihtiyacını temin edecekti. Su şirketindeki bazı memurlara tazminat verilerek, bu müessese ile alâkaları kesilecekti. Bazı teknisyenler ise belediyenin yeni su işleri kadrosunda vazife alabileceklerdi. Belediye su işlerini idare için “İzmir Su İşleri Müdürlüğü”nü tesis edebilecekti. Bu müdürlüğün, belediyenin mülhak bütçeli bir idaresi olması kararı alındı³⁴⁴. Bu sözleşmeye göre³⁴⁵;

Md. 1: Şirket, bütün imtiyaz haklarını, tapuda hazine adına kayıtlı, şirkete ait gayrimenkullerle eklentilerini (müştemilatını), Halkapınar Fabrikası’nda ve Selvilitepe İstasyonu’ndaki bütün kazan ve makinelerini, su dağıtım şebekesini, su depolarını, Halkapınar Fabrikası ve Selvilitepe Terfi İstasyonu ile Alsancak’ta merkez binasındaki mağazalarınca onarım ve saat atölyelerinde bulunan her türlü malzeme, makine, araç-gereç ve kontrol araçlarıyla kömür ve yağlarını, bütün mobilyalarını, demirbaş eşyayı, kırtasiye araç-gerecini, taşıtlarını (nakil vasıtalarını) hükümet adına idare edecektir. (1 Kasım 1943 tarihinde) Türkiye’de bulunan taşınır ve taşınmaz (menkul ve gayrimenkul) bütün mal ve haklarını da hükümet namına yönetecektir. Şirket parasıyla alınıp danışıklı (anlaşmalı) olarak üçüncü kişiler üzerinde bulunan gayr-i menkûllerini, 1 Ocak 1944 tarihinde hükümete borçsuz ve sorunsuz (her türlü düyûn, ta’ahhüt ve vecibelerden ârî olarak) devredecektir. Şirket,

³⁴³ **Yeni Asır** (06. 10. 1943); Kurt, **age.**, s. 195.

³⁴⁴ **Yeni Asır** (09. 11. 1943).

³⁴⁵ **Düstur** (Tertip: 3, Cilt: 25), s. 288-296; Kurt, **age.**, s. 196-199.

işletmeyi 31 Aralık 1943 tarihine kadar kendi adına işletecektir. Devir işlemleri, 1 Ocak 1944 tarihine kadar gerçekleşmezse şirket, işletmeyi hükümet adına idare edecektir.

Md. 2: 1 Ocak 1944 tarihine kadar şirketin üçüncü kişilerle yaptığı sözleşmelerden doğan haklarla borçlar ve yükümlülükler tamamıyla şirkete aittir. Ancak 1 Ocak 1944 tarihinden önce şirketçe yapılan ve hükümleri bu tarihten sonrası için geçerli olan sözleşmeler eskisi gibi yürürlükte kalacak, bu sözleşmelerden 1 Ocak 1944 tarihinden önce doğan hak ve borçlar, şirkete ve bu tarihten sonra doğacak hak ve borçlar da hükümete ait olacaktır.

Md. 3: Şirketin müşterileriyle yaptığı bütün sözleşmeler, eskisi gibi yürürlükte kalacaktır. Faturaların düzenlenme tarihi ne olursa olsun müşterilerin 1 Ocak 1944 tarihinden önceki döneme ait borçları şirkete ait olacaktır. Hükümet, şirkete ait paraların tahsilinden %5 ücret alacak ve tahsil edilmeyen paralardan sorumlu olmayacaktır. Şirketin müşterilerden nakit olarak ya da teminat mektubuyla aldığı her türlü avans, depozito paraları ve teminatlar fiilî devir tarihinde hükümete teslim edilecektir.

Md. 4: Şirket, işletmeye ait her türlü belge ve defterlerin Türkçe olanlarını hükümete teslim edecektir. Şirket, yönetim kurulu ve genel kurul toplantılarına ait karar ve tutanak defterleri, Belçika'daki teknik büroyla yaptığı yazışmaları ve işletme için gerekli olmayan özel nitelikteki belgeleri alabilecektir.

Md. 5: Şirkete ait olup tapuda üçüncü kişiler üzerinde kayıtlı gayr-i menkuller, 1 Ocak 1944 tarihine kadar hükümet adına tescil edilecektir.

Md. 6: Şirketin 31 Aralık 1943 tarihinde kasalarında ve bankalarda mevcut paralarıyla hisse senetlerine ve değerli evraklarına, yurt dışındaki alacaklarına, bazı borçlarına karşılık Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na yatırılmış olan tutarlar ile faaliyet gelirleri bloke edilmeyecektir. Bu paralar, "Türk lirası olarak mu'âmeleye tâbi' tutulmak kaydıyla şirketçe transfer edilebilecektir". Şirkete, yıllık 20.000 liraya kadar mal ihraç etme izni verilecektir.

Md. 7: Bu sözleşme gereğince devredilen bütün malların damga resimleri hükümete aittir. Şirketin tasfiyesi ve bunun için yapılacak tescil ve diğer işlemlerden vergi ve resim alınmayacaktır.

Md. 8: İşletmenin devir ve temlik karşılığında hükümetin şirkete ödeyeceği

tutar 1.399.157 İsviçre frangı karşılığı Türk lirasıdır; bu tutar, Avrupa’da ve Akdeniz havzasında barış ortamının sağlanmasından iki ay sonra İsviçre frangının İstanbul borsasında, o ayın, son yedi gününün çek satış ve alış kapanma fiyatlarının ortalaması üzerinden Türk lirasına dönüştürülerek şirket adına Türkiye’de bir bankaya hükümetçe yatırılacaktır. Bu satın alma bedeline, 1 Ocak 1944 tarihinden itibaren ödeme tarihine kadar şirket lehine yıllık %5 basit faiz uygulanacaktır. Şirketin yurt dışındaki ortakları ve alacaklıları, paylarına düşen parayı Maliye Vekâleti’nin izniyle Türkiye’de her türlü iş ve girişimlerde kullanabileceklerdir. Hükümetçe Türkiye’de “döviz yasağı kaldırıldığı takdirde şirket, paralarını serbest döviz olarak çıkarmaya yetkili olacaktır.

Md. 9: Şirketin müdür ve mühendisi dışında kalan bütün memur, müstahdem ve işçileri, tüm haklarıyla birlikte hükümete geçecektir. Şirket işçilere hiçbir tazminat ödemeyeceği gibi, memur ve işçilerce açılmış bulunan davalar da hükümete geçmiş olacaktır.

Md. 10: Hükümet ve şirket, bazı alacak ve vergi anlaşmazlıkları dışında birbirlerini karşılıklı olarak aklamışlardır.

Md: 11: Bu sözleşmenin yorum ya da uygulamasından ötürü hükümetle şirket arasında çıkacak her türlü anlaşmazlık taraflarca seçilecek iki hakem tarafından çözülecektir. Hakemler anlaşmazlarsa bir üst hakem seçecekler, hakemler üst hakemin seçimi konusunda anlaşmazlarsa sorun İsviçre Federal Mahkemesi Reisi tarafından çözülecektir.

Md. 12: “Devir ve tesellüm mu’âmelesi” Nafia Vekâleti ile şirket tarafından seçilecek bir komisyon tarafından yapılacaktır.

Md. 13: Bu sözleşme, Türkçe ve Fransızca olarak 8 Kasım 1943 tarihinde düzenlenmiştir. Anlaşmazlık çıktığında Türkçe metin geçerlidir.

Md. 14: Bu sözleşme, bir taraftan hükümetçe Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin ve diğer taraftan şirketçe “*Hissedârlar Umûmî Heyeti’nin*” onayına sunulacaktır. Onay işlemi en geç 15 Temmuz 1944 tarihine kadar gerçekleşmediği takdirde, bu sözleşme taraflarca geçersiz sayılabilecektir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 8 Kasım 1943 tarihli sözleşme ve eklerini, 5 Haziran 1944 tarih ve 4583 sayılı “*İzmir Suları Türk Anonim Şirketi’nin satın*

alınmasına ve devrine dair kanun” ile onayladı³⁴⁶. Bu yasaya göre³⁴⁷;

Md. 1: İzmir Suları Türk Anonim Şirketi, imtiyaz ve tesislerinin satın alınmasına ilişkin 8 Kasım 1943 tarihli sözleşme onaylanmıştır.

Md. 2: “*Satın Alma Mukâvelesi*” damga resimlerinden muaftır. Bu fıkra şirketin kullanmakta olduğu gayr-i menkullerin hükümetçe belediyeye devrinde de geçerlidir.

Md. 3: Satın alma sözleşmesi ve ekleri gereğince hükümetçe şirkete ödenmesi kabul edilen paralar, İzmir Belediyesi’nce vadelerinden on gün önce Maliye Vekâleti adına Merkez Bankası’na ödenir.

Md. 4: Şirketten satın alınan işletme, bütün hak ve borçlarıyla hükümetçe İzmir Belediyesi’ne devredilir. İşletme, 1944 yılı sonuna kadar İzmir Belediyesi’ne bağlı “*muvakkat bir idâre*”ce yönetilir. Bu idare işletmenin yürütülmesinde, hesap yöntemlerinde, memur ve müstahdemlerinin atama ve işten el çektirmelerinde, bunların ücretlerinin belirlenmesinde, satın almalarda vb. işlemlerde şirket zamanında geçerli olan yöntem ve esasları uygulamayı sürdürür. Bu idareye ait hesaplar, takvim yılı sonunda belediyece incelenir.

Md. 5: “*Muvakkat İdâre*”ce işletilecek mallara karşı verilecek zararlar için devlet mallarına karşı işlenen suçlara ait hükümler uygulanır.

Md. 6: “*Muvakkat İdâre*”, işletmeyi 1 Ocak 1945 tarihinde İzmir Belediyesi’ne devreder. Belediye bu hizmete ait işleri diğer su tesisleriyle birlikte katma bütçeli bir işletme (idâre) ya da hesapları ayrı tutulmak koşuluyla diğer kamu hizmetleriyle birleştirerek, katma bütçeli ortak bir işletme (mü’essese) halinde idare eder. Geçici (muvakkat) idarenin ve katma bütçeli idarenin abonelerle ilişkilerinde, hizmetlerin yerine getirilmesinde, tarifelerin belirlenmesinde, tesislerin genişletme, değiştirme ve uzatılmasında ve işletme ile ilgili diğer konularda şirketçe uygulanmış olan yöntem ve esaslar, Nafi’a Vekilliği’nce değiştirilinceye kadar yürürlükte kalacaktır.

Md. 7: Belediyeye ait çeşitli hizmetler “*birleştirilmek sûretiyle müşterek bir mü’essese hâlinde idâre edildikleri takdirde*” kazanç vergisi %12 oranında alınır.

Md. 8: Belediyeye ait çeşitli hizmetler birleştirilerek bir genel müdürlük (müşterek bir müessese) halinde idare olunduğu takdirde bu tesisler, “*Muhâsebe-i*

³⁴⁶ BCA. 030. 18. 01. 02. 104. 5. 35

³⁴⁷ **Düster** (Tertip: 3, Cilt: 25), s. 285-288.

Umumiye, Arttırma, Eksiltme ve İhâle” kanunlarıyla “Belediye Muhâsebe Nizâmnamesi”ne tabi tutulmazlar. Müesseselerin yapacakları alım ve satımların esasları Dâhiliye ve Nafi’ a Vekillerince ortaklaşa belirlenir.

Geçici (Muvakkat) Md. 1: Bu yasanın yayımlandığı tarihte İzmir Suları Türk Anonim Şirketi’nde çalışanlardan “*muvakkat idâre*”ye geçenlerin kurulacak katma bütçeli idareye atanmalarında kazanılmış hak dereceleri, “3659 sayılı kanun”un geçici birinci maddesi hükümlerine göre belirlenir. Bu esasa göre dereceleri belirlenenlerin almakta oldukları aylıklar, girdikleri derece aylığından fazla ise diğer daire ve işletmelerde (müesseselerde) kazanılmış hak oluşturmamak koşuluyla ve terfi suretiyle telafi edilinceye kadar bu fazlalığın ödenmesine devam olunur.

Geçici (Muvakkat) Md. 2: Memur ve işçilere tazminat karşılığı olarak verilmesi kabul edilen 10.000 lira, 1944 malî yılı işletme gelirinden ve belediyece belirlenecek esaslara göre dağıtılır. Şirket memurlarından katma bütçeli işletme idaresine aktarılanlar 4085 sayılı yasa gereğince emekliye sevk edilebilirler. Emekli olanlar “*muvakkat idâre*”de geçen hizmetleri doğrultusunda ilgili yasanın geçici ikinci maddesine göre işleme tabi tutulurlar. Bu madde hükmü, 4483 sayılı yasayla satın alınan ve “*muvakkat idâre*”ce işletilmekte olan İzmir Tramvay ve Elektrik memurları hakkında da geçerlidir.

Geçici (Muvakkat) Md. 3: Belediye, şirket zamanında kullanılmış ya da işletme ambarında bulunan eşya ve malzemeyi su tesislerinin her alanında kullanma yetkisine sahiptir.

Md. 9: Bu yasa, yayımı tarihinden geçerlidir.

Md. 10: Bu yasanın hükümlerini yürütmeye Dâhiliye, Maliye, Nafi’ a ve Gümrük ve İnhisarlar Vekilleri görevlidir.

İzmir Suları Türk Anonim şirketi, 49 sene faaliyet gösterdikten sonra 30 Haziran 1944 tarihinden itibaren tarihe karıştı³⁴⁸. Şirket devir işlemleri gerçekleşikten sonra, şirkete ait tesisler ve menkul eşyalar, belediye memur, müstahdem ve işçilere verilecek teminatın tutarı olan 300.579 lira 81 kuruş, 1943 yılı Belediye Masraf Bütçesine konuldu³⁴⁹.

İzmir şehrindeki su ihtiyacına büyük ölçüde cevap veren şirket, 31 Aralık 1944 tarihine kadar belediye tarafından oluşturulan geçici idare tarafından yönetildi.

³⁴⁸ **Yeni Asır** (01. 07. 1944).

³⁴⁹ **İŞMZ** (No: 36, Yıl: 1943, Dönem: Nisan, Topl.: 6-8, Tarih: 9-26. 04. 1943), s. 71, 107-108.

Şehirde en son kalan yabancı şirketti³⁵⁰. Şirket, 01 Ocak 1945 tarihinde belediyeye resmen devredildi. İşletmelere el konulmasından satın alma bedellerinin şirkete ödeneceği tarihe kadar %5 oranında faiz ödenmesi taraflarca kabul olundu. 1944 yılı başından Temmuz 1945 sonuna kadar 33.626.073 kuruş faizle birlikte 458.742.040 kuruş ödenmesi hususunda anlaşıldı. Bu paranın 33.626.073'ü 1 Ocak 1944-31 Temmuz 1945 tarihine kadar geçen sürenin faizidir. Belediye satın alma ücretini de İller Bankası aracılığıyla karşıladı³⁵¹.

İzmir Belediyesi diğer imtiyazlı şirketleri de alarak, otobüs, hava gazı, su, elektrik ve tramvay şirketlerini devralınca her bölümün ilk harflerinden “*Ohset*” Otobüs, Hava gazı, Su, Elektrik ve Tramvay Kurumu’nu kurdu³⁵². 1945 yılından itibaren su şirketi, içerisinde diğer imtiyazlı şirketlerin de bulunduğu gibi bu kurum tarafından idare edilmeye başlandı.

---

³⁵⁰ İzmir Belediyesi Riyasetinin 1941 Yılı Çalışma Raporu (İzmir: 1941), s. 16; İzmir Belediyesi, 1944 Yılı Çalışma Raporu (İzmir: 1944), s. 16; Kurt, *age.*, s. 199.

³⁵¹ İzmir Belediye Başkanlığının 1945 Yılı Çalışma Raporu (İzmir: 1945), s. 21-22; Kurt, *age.*, s. 200.

³⁵² BCA. 030. 18. 01. 02. 107. 88. 10; Yeni Asır (16. 11. 1944).

SONUÇ

Sanayi Devrimi ile birlikte yeni fabrikaların açılması ve bu doğrultuda tüketim alışkanlıklarının değişmesi, yeni alışkanlıklar doğurdu. Bunların içerisinde özellikle kent yaşamının değişmesi ve gelişmesi, kamu hizmetleri alanında yeni faaliyet alanlarının oluşmasına neden oldu.

Kentlerin biçim değiştirmesiyle birlikte insanlığın aslı ihtiyaçlarından olan suyun kullanım biçimi de değişti. Su ihtiyacını yıllardır vakıf suları ile karşılayan İzmir, 19. yüzyıldaki nüfus artışı ve muhacir göçleriyle birlikte 1800'lü yılların sonunda büyük ölçüde su sıkıntısı çekmeye başladı. İzmir Valisi'nin girişimleriyle İzmir'de bir şirket yardımıyla su dağıtılması ihtiyacı duyuldu. Ancak bu ihtiyacı, ne belediye, ne de özel şahıslar yürütebilecek güçte değildi. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin özellikle büyük şehirlerinde meydana gelen yabancı sermayeli ortaklıklar İzmir'de de baş gösterdi.

Yabancı sermaye yatırımlarının görüldüğü alanların başında madenler gelmekle birlikte kamu hizmetleri de yabancı sermayedarların çokça başvurduğu sektörlerden olduğu bu doğrultuda görülmektedir. Bu çerçevede kamu hizmetleri alanında sermayedarların bu işlerden oldukça kar ettikleri bilinmektedir.

İzmir şehrinde su sıkıntısının doğması, bu önemli kamu hizmetini elde etmek amacıyla imtiyaz alma faaliyetlerinin oluşmasına sebep oldu. Bu doğrultuda hareket eden şahısların çoğu yabancıydı. Ancak bu imtiyazı alan her ne kadar bir Türk sermayedar olsa da, imtiyaz çok kısa bir süre içerisinde Belçikalı bir şahsa devredildi. Bu noktada imtiyazın devredilme sürecinin bu denli kısa olması Türk sermayedarın bir aracı olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

Kurulduğu ilk yıllarda ülkedeki diğer su şirketlerine oranla oldukça az ücretler talep edilmiş olması şirketi cazip hale getirdi. Kısa sürede oldukça geniş su şebekesine sahip olan şirketin, sermayesini hisse senedi satmak yoluyla oluşturduğu için Birinci Dünya Savaşı'na kadar iyi faaliyetlerde bulunduğu gözlemlendi.

Savaş koşullarının baş göstermesiyle birlikte tarife ücretleri arttı, halktan fazla paralar toplandı. "İştirak hissesi" adı altında yıllık olarak çeşitli miktarlarda paralar toplandı. Ancak yapılan incelemeler sonucunda bilançolar üzerinde oynandığı ortaya çıktı. Dolayısıyla kazanılan tutarlar, çalışılan bankalar aracılığıyla yurtdışına akıtılmış oldu. Ayrıca elde edilen kârların şirketin üst düzey personeli arasında pay

edildiği iddia ediliyordu. Bu nedendir ki halk arasında kurucuların refah ve bolluk içerisinde yaşadığı dedikoduları yayıldı.

Bir Osmanlı-Türk şirketi olarak kurulan İzmir Su Şirketi, başta kurucuları olmak üzere diğer üst düzey personellerinin de yabancı olması nedeniyle aslında yabancı bir şirketti. Devlete devir edilmesine kadar tüm müdürleri yabancı olarak kaldı. Bu makama hiçbir Türk erişemedi. Bununla birlikte çalışan Türklerin büyük çoğunluğu sıradan işler için alındı ve düşük ücretlerle çalıştırıldı.

Halkın su ihtiyacının karşılanmasının yanı sıra belediyenin iş sahasına giren çeşitli faaliyetler gözlemlendi. Bu bağlamda şirket her ne kadar şehir için hizmet veriyor olsa da suyu fazla kullanıyor ve belediyeden yüksek ücretler alıyordu.

Yeni yöntemlerle evlere ve binalara suyun ulaşması, hayatı kolaylaştırırken, aynı zamanda sağlık açısından bakıldığında da birçok hastalığın yayılmasını engelledi. Kent içi gelişme ve büyüme ile birlikte şebeke sistemini de genişleten şirket, özellikle 20. yüzyılda artan nüfusun talebini karşılayamadı. Fabrikalarının kısmen fiziksel yetersizlikleriyle birlikte şehrin çeşitli bölgelerine su taşınmadı. Malî beklentilerinin yüksek olmasıyla birlikte de çıkar sağlanamayan, gelir getirisi az olacağı düşünülen bölgelere yeterli yatırımı yapılmadı.

Osmanlı Devleti döneminde oluşan boşluklar sayesinde rahat hareket edebilme olanağına sahip olan şirket, gerekli olan defterlerini, bilançolarını devlete göndermedi, vermesi gereken temettü hissesini sakladı ve yerine getirmesi gereken koşullardan da kaçınarak rahat bir şekilde yönetti. Hem Cumhuriyet Döneminin millileştirme politikasıyla birlikte, hem de halkın şikâyetlerinin sesinin daha fazla duyulur hale gelmesiyle, devralınan şirket, belediye yönetimi altına geçti. Bu bağlamda aynı dönemdeki diğer yabancı sermayeli şirketlerde olduğu gibi yap-işlet-devret modeli bu kurumda da gerçekleştirilmiş oldu.

İzmir’de kurulan bu yabancı sermayeli şirketin, birbirine zıt iki önemli sonucu oldu; Osmanlı yönetiminin en önemli eksikliklerinden birinin karşılanması sağlandı ve bu sanayi güçleri, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu zayıf durumdan yararlanarak çeşitli iktisadî çıkarlar elde etti.

KAYNAKLAR

A. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

- BCA. Bakanlar Kurulu Kararları (1928 ve Sonrası), 030. 18. 01. 02. 101. 26. 20.
- BCA. Bakanlar Kurulu Kararları (1928 ve Sonrası), 030. 18. 01. 02. 100. 103. 8.
- BCA. Bakanlar Kurulu Kararları (1928 ve Sonrası), 030. 18. 01. 02. 104. 5. 35.
- BCA. Bakanlar Kurulu Kararları (1928 ve Sonrası), 030. 18. 01. 02. 13. 56. 014.
- BCA. Bakanlar Kurulu Kararları (1928 ve Sonrası), 030. 18. 01. 02. 25. 7. 020.
- BCA. Bakanlar Kurulu Kararları (1928 ve Sonrası), 030. 18. 01. 02. 107. 88. 10.
- BCA. Bakanlar Kurulu Kararları (1928 ve Sonrası), 030. 10. 00. 00. 157. 105. 5.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 123. 3. 1.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 123. 1. 5.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 125. 9. 2.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 124. 7. 5.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 124. 4. 4.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 125. 8. 1.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 123. 1. 1.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 124. 7. 7.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 124. 7. 11.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 124. 5. 1.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 124. 7. 9.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 124. 4. 3.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 124. 7. 8.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 124. 4. 2.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 123. 2. 1.

- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 124. 7. 2.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 123. 1. 6.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 124. 7. 4.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 125. 9. 1.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 124. 5. 2.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 124. 6. 1.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 124. 6. 2.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 124. 6. 4.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 124. 7. 3.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 123. 1. 3.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 124. 7. 6.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 150. 58. 4.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 124. 6. 3.
- BCA. Nâfi'a Vekâleti, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, 230. 0. 0. 0. 123. 1. 4.

B. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

1-Bâb-ı 'Âlî Evrâk Odası Belgeleri

- BOA. BEO. 20436, 10. 09. 1893 / 28 S 1311.
- BOA. BEO. 2267, 12. 07. 1982 / 16 Z 1309.
- BOA. BEO. 23386, 15. 11. 1893 / 06 Ca 1311.
- BOA. BEO. 23535, 20. 11. 1893 / 11 Ca 1311.
- BOA. BEO. 239016, 21. 12. 1904 / 13 L 1322.
- BOA. BEO. 242092, 12. 01. 1908 / 08 Z 1325.
- BOA. BEO. 24568, 17. 12. 1893 / 08 C 1311.
- BOA. BEO. 27094, 19. 02. 1894 / 13 Ş 1311.

BOA. BEO. 333057, 25. 11. 1916 / 1335 M 29.

BOA. BEO. 39912, 13. 12. 1894 / 14 C 1312.

BOA. BEO. 43980, 30. 03. 1896 / 15 L 1313.

BOA. BEO. 62077, 19. 08. 1986 / 10 Ra 1314.

BOA. BEO. 78861, 12. 12. 1897 / 17 B 1315.

BOA. BEO. 87538, 01. 08. 1898 / 13 Ra 1316.

BOA. BEO. 9263, 09. 01. 1892 / 28 Ca 1310.

BOA. BEO. 9579, 26. 12. 1892 / 06 C 1310.

2- Bâb-ı ‘Âlî Evrâk Odası, Meclis-i Vükelâ Mazbataları

BOA. MV. 64 / 79, 27. 05. 1891 / 18 L 1308.

BOA. MV. 72 / 67, 11. 12. 1892 / 21 Ca 1310.

BOA. MV. 73 / 47, 21. 01. 1893 / 03 B 1310.

BOA. MV. 74 / 38, 08. 03. 1893 / 19 Ş 1310.

BOA. MV. 84 / 6, 10. 03. 1895 / 13 N 1312.

3- Bâb-ı ‘Âlî Evrâk Odası, Şûrâ-yı Devlet Belgeleri

BOA. ŞD. ML. NF. 512 / 20, 14. 07. 1920 / 27 L 1338.

BOA. ŞD. MLNF. 512 / 23, 14. 07. 1920 / 27 L 1338.

BOA. ŞD. ML. NF. 512 / 27, 14. 07. 1920 / 27 L 1338.

BOA. ŞD. ML. NF. MRF. 1438 / 28, 15. 03. 1921 / 05 B 1339.

BOA. ŞD. 1203 / 10, 09. 05. 1899 / 28 Z 1316.

BOA. ŞD. 2613 / 29, 31. 08. 1893 / 18 S 1311.

BOA. ŞD. 2954 / 4, 26. 11. 1892 / 1310 Ca 06.

BOA. ŞD. ML. NF. 88 / 35, 21. 11. 1916 / 25 M 1335.

4- Dâhiliye Nezâreti, İdâre-i ‘Umûmiye Belgeleri

BOA. DH. İD. 41 / 40, 24. 08. 1913 / 21 N 1331.

5- Dâhiliye Nezâreti, Mebânî-i Emîriye ve Hapihâneler Belgeleri

BOA. DH. MB. HPS. 15 / 17, 11. 03. 1919 / 08 C 1337.

BOA. DH. MB. HPS. 34 / 27, 18. 09. 1911 / 24 N 1329.

6- Dâhiliye Nezâreti, Mektûbî Kalemî Belgeleri

BOA. DH. MKT. 1775 / 49, 27. 10. 1890 / 13 Ra 1308.

BOA. DH. MKT. 1778 / 131, 06. 11. 1890 / 23 Ra 1308.

BOA. DH. MKT. 1890/89, 18. 12. 1891 / 15 R 1309.

BOA. DH. MKT. 1908 / 116, 08. 01. 1892 / 07 C 1309.

7- Dosya Usulü İrâdeler Tasnifi

BOA. İ. DUİT, 34 / 18, 02. 02. 1920 / 12 Ca 1338.

8- Hâriciye Nezâreti, Tercüme Odası Evrâkı

BOA. HR. TO. 537 / 23, 01. 06. 1892 / 05 Za 1311.

9- İrâde, Husûsî

BOA. İ. HUS. 7, 24. 12. 1892 / 04 C 1310.

BOA. İ. HUS. 8, 20. 01. 1893 / 02 B 1310.

10- İrâde, İmtiyâzât

BOA. İ. İMT. 1 / 3, 17. 07. 1893 / 03 M 1311.

11- İrâde, Taltifât

BOA. İ. TAL. 161 / 45, 18. 12. 1898 / 04 Ş 1316.

12- İrâde, Ticâret Ve Nâfi'a

BOA. İ. TNF. 1, 18. 01. 1893 / 29 C 1310.

BOA. İ. TNF. 4, 08. 01. 1897 / 04 Ş 1314.

BOA. İ. TNF. 5, 18. 01. 1893 / 29 C 1310.

BOA. İ. TNF. 5, 06. 10. 1893 / 25 Ra 1311.

BOA. İ. TNF. 5, 24. 01. 1897 / 20 Ş 1314.

13- Ma'ârif Nezâreti, Mektûbî Kalemi

BOA. MF. MKT. 430 / 3, 27. 12. 1898 / 13 Ş 1316.

14- Yıldız Sadâret Resmî Maruzât Evrâkı

BOA. Y. A. RES. 80 / 91, 27. 07. 1896 / 16 S 1314.

BOA. Y. A. RES. 84 / 52, 18. 01. 1897 / 14 Ş 1314.

BOA. Y. RES. 55 / 17, 07. 06. 1891 / 29 L 1308.

C. İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ARŞİVİ (APIKAM)

1- İzmir Şehir (Belediye) Meclisi Zabıtları

İŞMZ, Yıl: 1942, Dönem: Şubat, Top: 1, Tarih: 02. 02. 1942.

İŞMZ, No: 10, Yıl: 1933, Dönem: Teşrin-i sani, Topl.: 1, Tarih: 01. 11. 1933.

İŞMZ, No: 18, Yıl: 1937, Dönem: Nisan, Topl: 4, Tarih: 26. 04. 1937.

İŞMZ, No: 20, Yıl: 1938, Dönem: Şubat, Topl.: 1, Tarih: 07. 02. 1938.

İŞMZ, No: 40, Yıl: 1944, Dönem: İkinci teşrin, Top.:4, Tarih 13. 02. 1944.

İŞMZ, Yıl: 1930, Dönem: Kasım, Top: 2, Tarih: 04. 11. 1930.

İŞMZ, No: 36, Yıl: 1943, Dönem: Nisan, Topl.: 6 - 8, Tarih: 09 - 26. 04. 1943.

D. GAZETELER

Ahali, 21. 03. 1922 / 22 B 1340.

Ahenk, 07. 07. 1904 / 23 R 1322.

Ahenk, 01. 08. 1911 / 05 Ş 1329.

Ahenk, 01. 12. 1893 / 21 R 1311.

Ahenk, 02. 08. 1909 / 15 B 1327.

Ahenk, 03. 06. 1907 / 21 R 1325.

Ahenk, 03. 07. 1905 / 29 R 1323.
Ahenk, 03. 07. 1909 / 14 C 1327.
Ahenk, 04. 02. 1894 / 28 B 1311.
Ahenk, 05. 07. 1908 / 05 C 1326.
Ahenk, 06. 09. 1910 / 30 Ş 1328.
Ahenk, 08. 12. 1893 / 29 Ca 1311.
Ahenk, 10. 10. 1912 / 28 Ş 1330.
Ahenk, 13. 07. 1908 / 13 C 1326.
Ahenk, 13. 10. 1907 / 06 N 1325.
Ahenk, 15. 12. 1894 / 16 C 1312.
Ahenk, 16. 06. 1910 / 07 C 1328.
Ahenk, 16. 11. 1894 / 17 Ca 1312.
Ahenk, 17. 10. 1896 / 10 Ca 1314.
Ahenk, 19. 01. 1898 / 25 Ş 1315.
Ahenk, 20. 02. 1896 / 06 N 1313.
Ahenk, 20. 12. 1893 / 11 C 1311.
Ahenk, 21. 06. 1911 / 23 C 1329.
Ahenk, 21. 12. 1893 / 12 C 1311.
Ahenk, 22. 03. 1917 / 28 Ca 1335.
Ahenk, 23. 02. 1912 / 05. 03. 1330.
Ahenk, 23. 08. 1907 / 14 B 1325.
Ahenk, 23. 08. 1986 / 14 Ra 1314.
Ahenk, 23. 09. 1894 / 22 Ra 1312.
Ahenk, 23. 11. 1894 / 24 Ca 1312.

Ahenk, 24. 01. 1896 / 08 § 1313.
Ahenk, 24. 09. 1908 / 27 § 1326.
Ahenk, 24. 10. 1893 / 13 R 1311.
Ahenk, 25. 10. 1912 / 14 Za 1330.
Ahenk, 26. 07. 1905 / 23 Ca 1323.
Ahenk, 26. 10. 1904 / 16 § 1322.
Ahenk, 27. 07. 1905 / 24 Ca 1323.
Ahenk, 27. 08. 1896 / 18 Ra 1314.
Ahenk, 28. 02. 1897 / 26 N 1314.
Ahenk, 28. 07. 1905 / 25 Ca 1323.
Ahenk, 28. 10. 1893 / 19 Ca 1311.
Ahenk, 29. 01. 1897 / 25 § 1314.
Ahenk, 29. 05. 1928.
Ahenk, 30. 01. 1897 / 26 § 1314.
Ahenk, 30. 03. 1898 / 07 Za 1315.
Anadolu, 01. 02. 1936.
Anadolu, 01. 07. 1944.
Anadolu, 02. 04. 1940.
Anadolu, 03. 04. 1942.
Anadolu, 03. 07. 1932.
Anadolu, 03. 07. 1938.
Anadolu, 04. 04. 1937.
Anadolu, 04. 05. 1940.
Anadolu, 06. 04. 1938.

Anadolu, 09. 07. 1939.
Anadolu, 10. 01. 1933.
Anadolu, 12. 06. 1936.
Anadolu, 14. 08. 1933.
Anadolu, 14. 08. 1934.
Anadolu, 14. 09. 1934.
Anadolu, 14. 11. 1921 / 13 B 1340.
Anadolu, 15. 04. 1937.
Anadolu, 15. 06. 1938.
Anadolu, 18. 10. 1932.
Anadolu, 19. 07. 1939.
Anadolu, 20. 04. 1937.
Anadolu, 20. 08. 1936.
Anadolu, 21. 09. 1933.
Anadolu, 22. 07. 1911 / 25 B 1329.
Anadolu, 24. 01. 1937.
Anadolu, 24. 06. 1937.
Anadolu, 24. 11. 1937.
Anadolu, 26. 07. 1934.
Anadolu, 31. 07. 1936.
Anadolu, 31. 07. 1942.
Halkın Sesi, 05. 01. 1937.
Halkın Sesi, 08. 11. 1935.
Halkın Sesi, 08. 12. 1942.

Halkın Sesi, 10. 01. 1942.

Halkın Sesi, 10. 02. 1943.

Halkın Sesi, 12. 11. 1934.

Halkın Sesi, 13. 01. 1942.

Halkın Sesi, 17. 11. 1937.

Halkın Sesi, 19. 01. 1938.

Halkın Sesi, 19. 04. 1938.

Halkın Sesi, 24. 01. 1942.

Halkın Sesi, 24. 09. 1934.

Halkın Sesi, 27. 04. 1936.

Hizmet 29 Ekim 1930.

Hizmet, 05. 04. 1926 / 10 S 1324.

Hizmet, 10. 11. 1930.

Hizmet, 12. 11. 1930.

Hizmet, 20. 09. 1933.

Hizmet, 30. 08. 1892 / 06 S 1310.

Işık, 19. 08. 1933.

İttihad, 05. 07. 1907 / 24 Ca 1325.

İttihad, 27. 06. 1908 / 27 Ca 1326.

İzmir Postası, 16. 11. 1934.

İzmir Postası, 20. 07. 1934.

Köylü, 21. 05. 1916 / 18 B 1334.

Köylü, 24. 09. 1908 / 27 Ş 1326.

Sada-yı Hak, 12. 01. 1924.

Sada-yı Hak, 30. 09. 1921 / 27 M 1340.

Türk Sesi, 17. 02. 1921, 8 C 1339.

Ulus Gazetesi, 05. 07. 1939.

Yanık Yurt, 22. 01. 1926.

Yeni Asır, 01. 07. 1943.

Yeni Asır, 01. 07. 1944.

Yeni Asır, 02. 10. 1942.

Yeni Asır, 04. 05. 1940.

Yeni Asır, 06. 10. 1943.

Yeni Asır, 07. 10. 1942.

Yeni Asır, 09. 11. 1943.

Yeni Asır, 15. 07. 1934.

Yeni Asır, 16. 11. 1944.

Yeni Asır, 17. 01. 1943.

Yeni Asır, 20. 09. 1933.

Yeni Asır, 29. 08. 1932.

Yeni Asır, 30. 12. 1942.

Yeni Ekonomi ve Piyasa Gazetesi, 07. 06. 1945.

E. MEVZUAT

Düstûr, Tertip: 1, Cilt: 6, İkinci Kısım, Ankara, 1939.

Düstûr, Tertip: 3, Cilt: 25, İkinci Baskı, Ankara, 1955.

Düstûr, Tertip: 6, Cilt: 1, Ankara, 1939.

F. RAPORLAR

1938 Yılı İzmir Belediyesi İhzarı Bütçesi ile Mezbaha Mülhak İhzarı Bütçesi, Otobüs Mülhak İhzarı Bütçesi, Karşıyaka Tramvayları Mülhak İhzarı

Bütçesi, İzmir: Bilgi Basımevi.

İzmir Belediye Başkanlığının 1945 Yılı Çalışma Raporu, İzmir: 1945.

İzmir Belediyesi Riyasetinin 1941 Yılı Çalışma Raporu, İzmir: 1941.

İzmir Belediyesi, 1940 Yılı Çalışma Raporu, İzmir: 1940.

İzmir Belediyesi, 1944 Yılı Çalışma Raporu, İzmir: 1944.

G- İSTATİSTİKLER, SALNAMELER VE YILLIKLAR

Aydın Salnâmesi, 1326.

Devlet Salnâmesi, Matbû'ât Müdüriyet-i Umûmiyesi, 1926-1927.

T.C. İzmir Vilâyeti, İstatistik Müdürlüğü İstatistik Yıllığı, 1931-1932, İzmir: Bilgi Matbaası, 1933.

T.C. İzmir Vilâyeti, İstatistik Müdürlüğü İstatistik Yıllığı, 1933-1934, İzmir: Meşher Basımevi, 1936.

T.C. İzmir Vilâyeti, İstatistik Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 1935-1936, İzmir: Dereli Basımevi, 1937.

H- DERGİLER

Bayındırlık İşleri Dergisi (1935-1943).

Ma'lûmât-ı İktisâdiye (1331-1333).

Umûr-ı Nâfi'a ve Zir'ât Mecmû'ası (1309-1315).

İ- REHBERLER

İzmir 1905, Çev. Erkan Serçe, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2000.

İzmir Rehberi, İstanbul: Resimli Ay Matbaası L. T. Şirketi, 1934.

İzmir Şehri Rehberi 1941, Hz. Suad Yurdkoru, Meşher Matbaası.

Ticari ve İktisadi İzmir Rehberi, 1926.

J. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ

(Öktem), Haydar Rüştü. "Yukarı Mahallat İçin", **Anadolu**, 12 Nisan 1341.

- (Türkmenoğlu), Zeynel Besim. “İki Mesele”, **Hizmet**, 1 Kânunu Evvel 1931.
- Ahmad, Feroz. **İttihatçılıktan Kemalizme**, Çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1985.
- Akalın, Güneri (haz.). **Atatürk Dönemi Maliye Politikaları, Cumhuriyetimizin 85. Yılına Armağan**, Ankara: 2008.
- Aktepe, M. Münir. “İzmir Suları Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sa: 30, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1976, s. 136-178.
- _____. “İzmir Çeşmeleri” **Üç İzmir**, Editör Enis Batur, İstanbul: 1992.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, Cilt: 3, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Atay, Çınar. **İzmir’in İzmir’i**, İzmir: 1993.
- _____. **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İzmir Planları**, İzmir: 1998.
- Atilla, A. Nedim. **Gelişen İzmir**, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2001.
- Aysan, A. Mustafa. “Atatürk’ün Ekonomik Görüşü”, **Atatürk ve Ankara**, Ankara: Neyir Ofset, 1988, s. 93-112.
- Beyru, Rauf. “İzmir’de Belediyeden Önce Belediyecilik”, **Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi**, 1. Kitap, Ankara: 1982, s. 119-132.
- Böke, Pelin. “İzmir Karantina Teşkilatı’nın Kuruluşu (1840-1950)”, **ÇTTAD**, 8 / 18-19, 2009, s. 137-159.
- Bülbül. İrfan. “İkinci Dünya Savaşının Türkiye’de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları”, **İ. Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Araştırmaları Dergisi, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Sa: 9, Y: 5, İstanbul: 2006, s. 1-51.
- Çadırcı, Musa. **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Çelebi, Mevlüt. “19. Yüzyılda İzmir’de İtalyan Cemaati”, **Tarih İncelemeleri Dergisi** Cilt: 22, Sa: 1, 2007, s. 19-51.
- D. M. “İzmir kentinin su işleri ve vaziyeti ne halde?”, **İzmir Postası**, 4 Kanun-1 Evvel 1934.
- Duckerts, MJ. **Turquie d’Asie Comte Rendu d’une Exploration Comerciale**,

Bruxelles: 1904.

Erdem, Sevim. **Sultan II. Abdülhamit Devri (1876-1908) Osmanlı Döneminde Bayındırlık Faaliyetleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2010.

Fahri. “Su Şirketi’nden İllâllah,” **Anadolu**, 30 Nisan 1937.

Frangakis-Syrett, Elena. “Westwern And Local Entrepreneurs in İzmir in The Nineteenth and Early Twentieth Centuries”, **Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Sempozyum Tebliğleri**, Haz. Tuncer Baykara, İzmir: 1993, s. 84-89.

Günbaş, Ahmet. “Bir Halkapınar Gölü Vardı” **İzmir Kent Kültürü Dergisi**, Sa: 2, Kasım 2000, s. 10-17.

Gündem, Naci. **Günler Boyunca**, İzmir: 2002.

Gürsoy, Melih. “Son Yıllarda İzmir’de Ekonomi”, **II. Uluslararası İzmir Sempozyumu, Tebliğler**, Nemci Ülker (haz.), İzmir: 1998, s. 125-133.

İnalcık, Halil ve Quataert, Donald. **Osmanlı İmparatorluğu’nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1600-1914**, Cilt: 2, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004.

Kaleli, Hüseyin. “Osmanlı Madeni Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağışlar ve Sebepleri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 7, Sa: 2, 2002, s. 189-206.

Kasaba. Reşat, “İzmir”, Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren ve Donald Quatert (ed.), **Doğu Akdeniz Liman Kentleri (1800 – 1914)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s. 1-22.

Kaya, Mevlüt. **Büyük İzmir Yangını Sonrası Mesken Bunalımı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir: 2010.

Kazgan, Haydar. “Cumhuriyetten Önce Şirketler”, **Türkiye Cumhuriyeti Ansiklopedisi**, C: 3, İletişim Yayınları: 1985, s. 782-785.

_____. **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Şirketleşme**, 1991.

_____. **İstanbul’da Suyun Tarihi**, İstanbul: 1999.

_____. Haydar, Sami. **İstanbul’da Suyun Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

Keyder, Ş. Çağlar. **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye**, 2. Baskı, İstanbul: 1993.

Keyder. Çağlar, Y. Eyüp Özveren ve Donald Quatert (haz.), **Akdeniz Liman**

Kentleri (1800 – 1914), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

Kılıç, Selda. “Su Yolları ve Su-Yolcu Esnafına Dair Bazı Tespitler”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 23, Sa: 36, 2004, s. 175-188.

Kırpık, Cevdet. **Osmanlı Devleti'nde İşçiler ve İşçi Hareketleri (1876-1914)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2004.

Kodaman, Bayram. “Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sa:16, Aralık 2007, s. 1-24.

Kurt, Sadık, **İzmir'de Kamusal Hizmetler 1850-1950**, İzmir: 2012.

İlhan, M. Mehdi. “Osmanlı Su Yollarının Sevk ve İdaresi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi** (Cilt: 27, Sa: 44, 2008), s. 41 – 66.

“İzmir Yangını”, **Milli Nevsal**, 1339.

Martal. Abdullah, “Sanayileşme Çabaları”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt: 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 275-282.

_____. “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir'in Sosyo-Ekonomik Yapısında Gerçekleşen Değişmeler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 13, s. 117-131.

Mehmet Şevkî, “**İki Şirket**”, Ahenk, 25 Nisan 1926.

_____. “**Su Şirketi Hakkında**”, Ahenk, 9 Teşrin-i evvel 1927.

Nezihi, Raif. **İzmir'in Tarihi**, Yay. Erol Üyepazarcı, 16. Fasikül, İzmir: 2001.

Oban (Çakıcıoğlu), Raziye. “Levanten Kavramı ve Levantenler Üzerine Bir Araştırma”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sa: 22, Güz 2007, s. 337-356.

Odyakmaz, Zehra. “Genel Olarak İdarenin Sözleşmeleri”, **GÜHFD**, Cilt: 2, Sa: 1 - 2, Haziran - Aralık, 1998, Prof. Dr. İhsan Tarakçıoğlu'na Armağan, 1999, s.s.y.

Ortaylı, İlber. **Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği**, Ankara: 1995.

_____. “İkinci Dünya Savaşı'nda Şehirlerde Hayat”, **TC. Genel Kurmay Başkanlığı Altıncı Tarih Semineri Bildirileri 1**, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20 - 22 Ekim 1997 İstanbul), Ank. Genelkurmay Basımevi: 1998, s. 422-435.

- Ökçün, Gündüz. “1885 Öncesi Osmanlı Ekonomisine Genel Bir Bakış”, **1885 –1985 Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu**, 21 - 23 Kasım 1985, İzmir, s. 13-21.
- Öktem, Haydar Rüştü. “Su, Elektrik, Havagazı”, **Anadolu**, 16 Temmuz 1945.
- Önsoy, Rıfat. “Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sa: 2, 1984, s. 5-12.
- Özcan, Ruhi. “Osmanlı Devleti’nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tahsisleri”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sa: 17-Bahar, Konya: 2005, s. 237-266.
- Öztürk, Nazif. “Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt: 5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 26-35.
- Pamuk, Şevket. **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)**, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.
- Pech, E. **Manuel Des Societes Anonymes Fonctionnant En Turquie**, 4 Edition, Constantinople: 1908.
- Peker, Mümtaz. “İzmir Nüfusunun Gelişimi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: I / 3, 1993, s. 273–283.
- Pektaş, Ümit. **Milli Ekonominin Kurulması Sürecinde Atatürk Sonrası Dönem Millileştirme Politikaları (1938-1950)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara: 2009.
- Rıfat. Hüseyin, **İzmir 1914**, Erkan Serçe (haz.), İzmir: Akademi Kitabevi, 1997.
- Saran, Cemal. **İzmir**, İzmir: Birlik Matbaası, 1973.
- Say, Memduh. **İjiyen Bakımından İzmir Şehri**, İzmir: Bilgi Matbaası.
- Şehsüvaroğlu, Bedi N. **Türkiye Karantina Tarihine Giriş**, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1953.
- Şener, Şeref. “Osmanlı Sanayileşme Süreci ve Bu Süreçte Özel Girişimin Rolü”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 9, Sa: 3, 2007, s. 56-89.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet. “Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1976)”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 28, Sa: 46, 2009, 53-69.
- Tahsin-Saka. Hamit-Remzi, **Sermaye Hareketi**, İstanbul: 1930.

- Talat, Kemal. "8'inci", **Hizmet**, 8 İkinci Kanun 1929.
- Tan, Turgut. "Osmanlı İmparatorluğunda Yabancılara Verilmiş Kamu Hizmeti İmtiyazları", **SBFD**; Cilt: 22, Sa: 2, 1968, s. 285-326.
- Tantay, Ayfer. **İşgal'den Kurtuluşa İzmir'de Sağlık Sorunları ve Sağlık Hizmetleri (1919-1922)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir: 2008.
- Tebbutt. T. H. Y., Vahap Balman (Çev.), **Su Kalitesi Kontrol Prensipleri**, b.y.y, b.t.y.
- Tekeli, İlhan ve Ortaylı, İlber. **Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi**, Edt. Ergun Türkcan, Ankara: 1978.
- Sezai Tezel, **Cumhuriyet Dönemi'nin İktisadi Tarihi**, Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Toprak, Zafer. **Milli İktisat-Milli Burjuvazi**, İstanbul: 1995.
- Tural, Mehmet Akif. "Cumhuriyet'in Başarısı: Yabancı Şirketleri Millileştirme", **Milli Kültür**, Sa: 59, 1987, s. 83-92.
- Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi, İzmir'deki Bazı Sosyal Koşullar Hakkında Bir Araştırma İzmir 1921**, Çev. Akyan Candemir, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2000.
- Ulutaş, Songül. "19. Yüzyılın İlk Yarısında Kapitalist Ticari İlişkilerdeki Dönüşümün Tarsus'taki Yansımaları (1839-1856)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 27, Sa: 2, Aralık 2012, s. 499-525.
- Uras. T. Güngör, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul: İktisadi Yayınlar (Formül Matbaası), 1979.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 1, Ankara: 1947.
- Ürük, Yaşar, **Şu Bizim Karşıyaka**, İzmir: Atadost Yayınları, 1999.
- Yerasimos, Stefanos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Tanzimat'tan Birinci Dünya Savaşına**, Çev. Babür Kuzucu, Cilt: 2, Belge Yayınları.
- Yetkin, Sabri, "Kentsel Hizmet İçin Kurulan Endüstriyel Tesis: Su Fabrikası", **Platform Dergisi**, Sa: 5, Y: 1, s. 66 - 69.
- Yılmazçelik, İbrahim. "Osmanlı Devletinde Vakıfların Yeri ve Önemi", **Türk Dünyası Dergisi**, Ankara: 1997, s. 21-39.
- Yılmaz. Fikret ve Yetkin. Sabri, **İzmir Kent Tarihi**, İzmir: 2002.

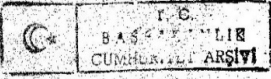
Yurt Ansiklopedisi, "İzmir" Maddesi, Cilt: 6, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982-1983, s. 4241-4406.

Ek 3. İzmir Su Şirketi Tahsil Makbuzu

İ. Ç.
B. A. S. K. Ö. Y. L. İ. E.
CUMHURİYETİ ARŞİVİ

ازمیر عمالی آونیم صو شرکتی

عیدیه مخلصنده بالی خانه سوقاقی

..... مشتریك آدی

..... » صنقی

..... محلہ ..... سوقاق

..... حساب جاری نومروسی

..... شعبه نومروسی

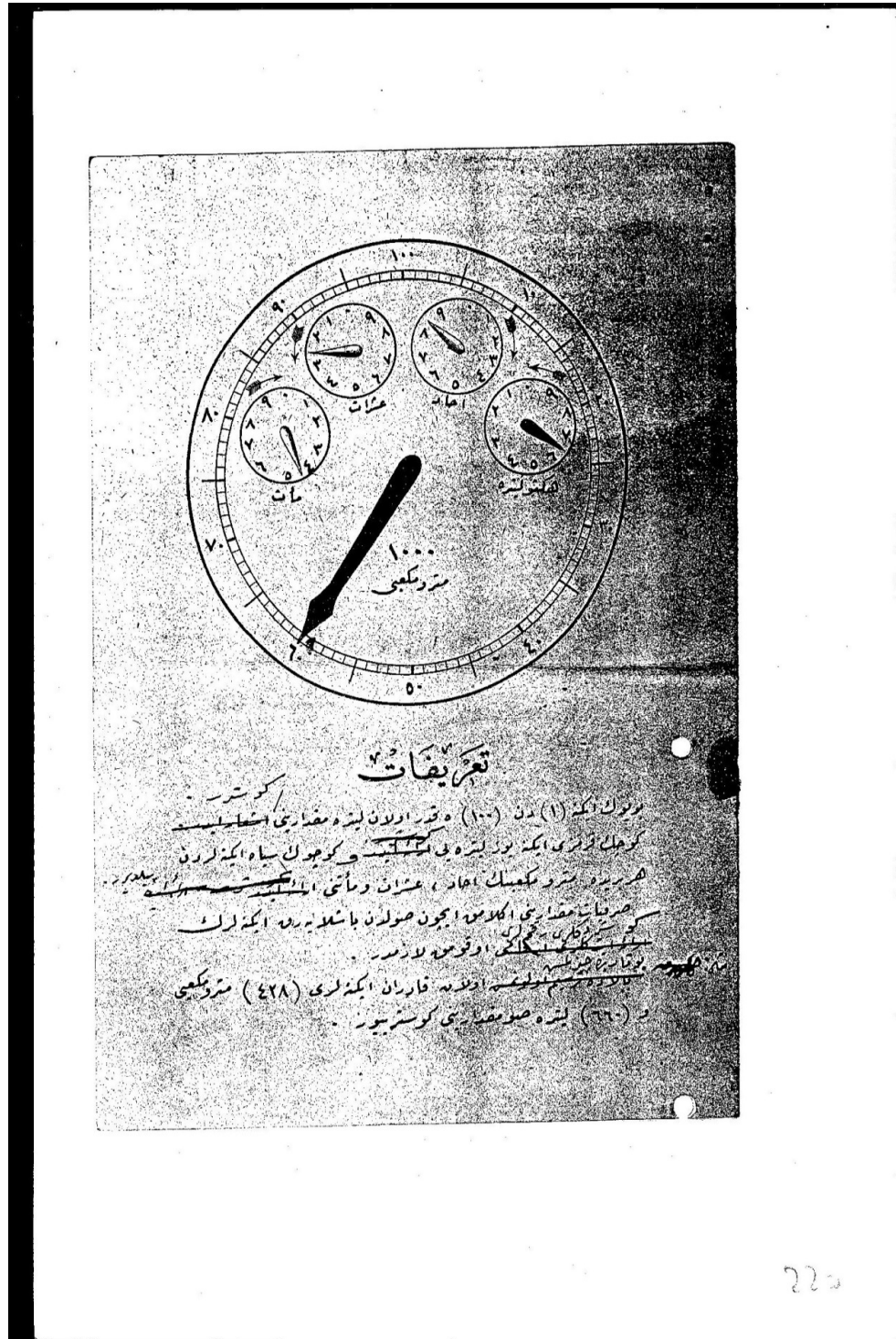
..... نومرولی آونہ سندینہ کورہ صرف اولنان صو علم و خبری

ازمیر ۱۳۳ سنہ

تواریخ	بدلی ویریلان تقسیمک مدتی	متر و مکب	فیات	یکون بارہ غروش
آونہ				
دن				
قدر				
صرف ایڈیلان صو فضلہسی				
سنہ تاریخہ قدر				
آونہ سندی				
بول بارہسی				
جماعاً یکون اتون اتجہ				

مقبوض
مصدرا

Ek 4. Şirketin Kullandığı Su Saati Örneği

Ek 5. 12,5 Franklık Kuponlar

۹۳	ازمیر صولری عثمانلی آنونیم شرکتی بش یوز فراتلاق برنجی صنف تحویل سندی ۱/۱۴ تشریح اول سنه ۱۹۴۱ تاریخنده تادیبه اوله حق اون ایکی بیجی فراتلاق قوبون ۹۳	۹۳	ازمیر صولری عثمانلی آنونیم شرکتی بش یوز فراتلاق برنجی صنف تحویل سندی ۱/۱۴ تشریح اول سنه ۱۹۴۱ تاریخنده تادیبه اوله حق اون ایکی بیجی فراتلاق قوبون ۹۳
۹۲	ازمیر صولری عثمانلی آنونیم شرکتی بش یوز فراتلاق برنجی صنف تحویل سندی ۱/۱۴ تشریح اول سنه ۱۹۴۱ تاریخنده تادیبه اوله حق اون ایکی بیجی فراتلاق قوبون ۹۲	۹۲	ازمیر صولری عثمانلی آنونیم شرکتی بش یوز فراتلاق برنجی صنف تحویل سندی ۱/۱۴ تشریح اول سنه ۱۹۴۱ تاریخنده تادیبه اوله حق اون ایکی بیجی فراتلاق قوبون ۹۲
۹۱	ازمیر صولری عثمانلی آنونیم شرکتی بش یوز فراتلاق برنجی صنف تحویل سندی ۱/۱۴ تشریح اول سنه ۱۹۴۰ تاریخنده تادیبه اوله حق اون ایکی بیجی فراتلاق قوبون ۹۱	۹۱	ازمیر صولری عثمانلی آنونیم شرکتی بش یوز فراتلاق برنجی صنف تحویل سندی ۱/۱۴ تشریح اول سنه ۱۹۴۰ تاریخنده تادیبه اوله حق اون ایکی بیجی فراتلاق قوبون ۹۱
۹۰	ازمیر صولری عثمانلی آنونیم شرکتی بش یوز فراتلاق برنجی صنف تحویل سندی ۱/۱۴ تشریح اول سنه ۱۹۴۰ تاریخنده تادیبه اوله حق اون ایکی بیجی فراتلاق قوبون ۹۰	۹۰	ازمیر صولری عثمانلی آنونیم شرکتی بش یوز فراتلاق برنجی صنف تحویل سندی ۱/۱۴ تشریح اول سنه ۱۹۴۰ تاریخنده تادیبه اوله حق اون ایکی بیجی فراتلاق قوبون ۹۰
۸۹	ازمیر صولری عثمانلی آنونیم شرکتی بش یوز فراتلاق برنجی صنف تحویل سندی ۱/۱۴ تشریح اول سنه ۱۹۳۹ تاریخنده تادیبه اوله حق اون ایکی بیجی فراتلاق قوبون ۸۹	۸۹	ازمیر صولری عثمانلی آنونیم شرکتی بش یوز فراتلاق برنجی صنف تحویل سندی ۱/۱۴ تشریح اول سنه ۱۹۳۹ تاریخنده تادیبه اوله حق اون ایکی بیجی فراتلاق قوبون ۸۹
۸۸	ازمیر صولری عثمانلی آنونیم شرکتی بش یوز فراتلاق برنجی صنف تحویل سندی ۱/۱۴ تشریح اول سنه ۱۹۳۹ تاریخنده تادیبه اوله حق اون ایکی بیجی فراتلاق قوبون ۸۸	۸۸	ازمیر صولری عثمانلی آنونیم شرکتی بش یوز فراتلاق برنجی صنف تحویل سندی ۱/۱۴ تشریح اول سنه ۱۹۳۹ تاریخنده تادیبه اوله حق اون ایکی بیجی فراتلاق قوبون ۸۸
۸۷	ازمیر صولری عثمانلی آنونیم شرکتی بش یوز فراتلاق برنجی صنف تحویل سندی ۱/۱۴ تشریح اول سنه ۱۹۳۸ تاریخنده تادیبه اوله حق اون ایکی بیجی فراتلاق قوبون ۸۷	۸۷	ازمیر صولری عثمانلی آنونیم شرکتی بش یوز فراتلاق برنجی صنف تحویل سندی ۱/۱۴ تشریح اول سنه ۱۹۳۸ تاریخنده تادیبه اوله حق اون ایکی بیجی فراتلاق قوبون ۸۷
۹۶	ازمیر صولری عثمانلی آنونیم شرکتی بش یوز فراتلاق برنجی صنف تحویل سندی ۱/۱۴ تشریح اول سنه ۱۹۴۳ تاریخنده تادیبه اوله حق اون ایکی بیجی فراتلاق قوبون ۹۶	۹۶	ازمیر صولری عثمانلی آنونیم شرکتی بش یوز فراتلاق برنجی صنف تحویل سندی ۱/۱۴ تشریح اول سنه ۱۹۴۳ تاریخنده تادیبه اوله حق اون ایکی بیجی فراتلاق قوبون ۹۶

94
 Coupon de fr. 12.50 payable le
 1/14 avril 1943
 N° 000,074
 Obligatic. de Premier Rang de 200 Frs.
 SOCIÉTÉ ANONYME

91
 92
 1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 1930
 1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 1940
 1
 2
 3
 4

Ek 6. Amortisman Tablosu

Compagnie Ottomane
DES
EAUX DE SMYRNE
(SOCIÉTÉ ANONYME)
NOMMÉE
**COMPAGNIE TURQUE
DES EAUX D'IZMIR**
Obligations de 510 ₺
de 1er Rang

آزمير سولاري شirketi
آزمير سولاري شirketi
آزمير سولاري شirketi

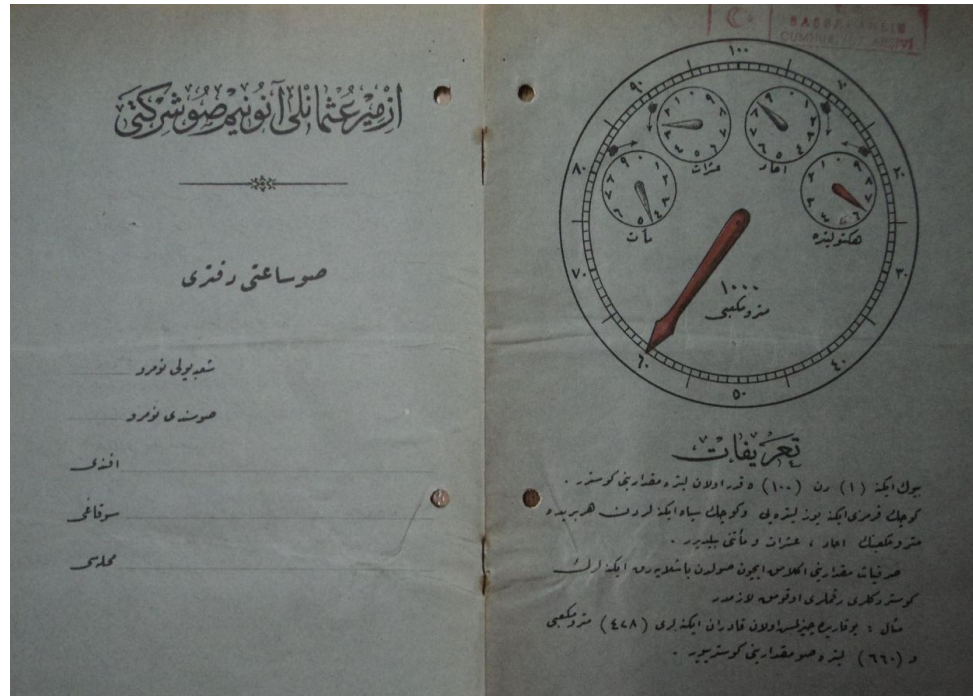
No 6473

Tableau d'Amortissement — استهوك المده جدول

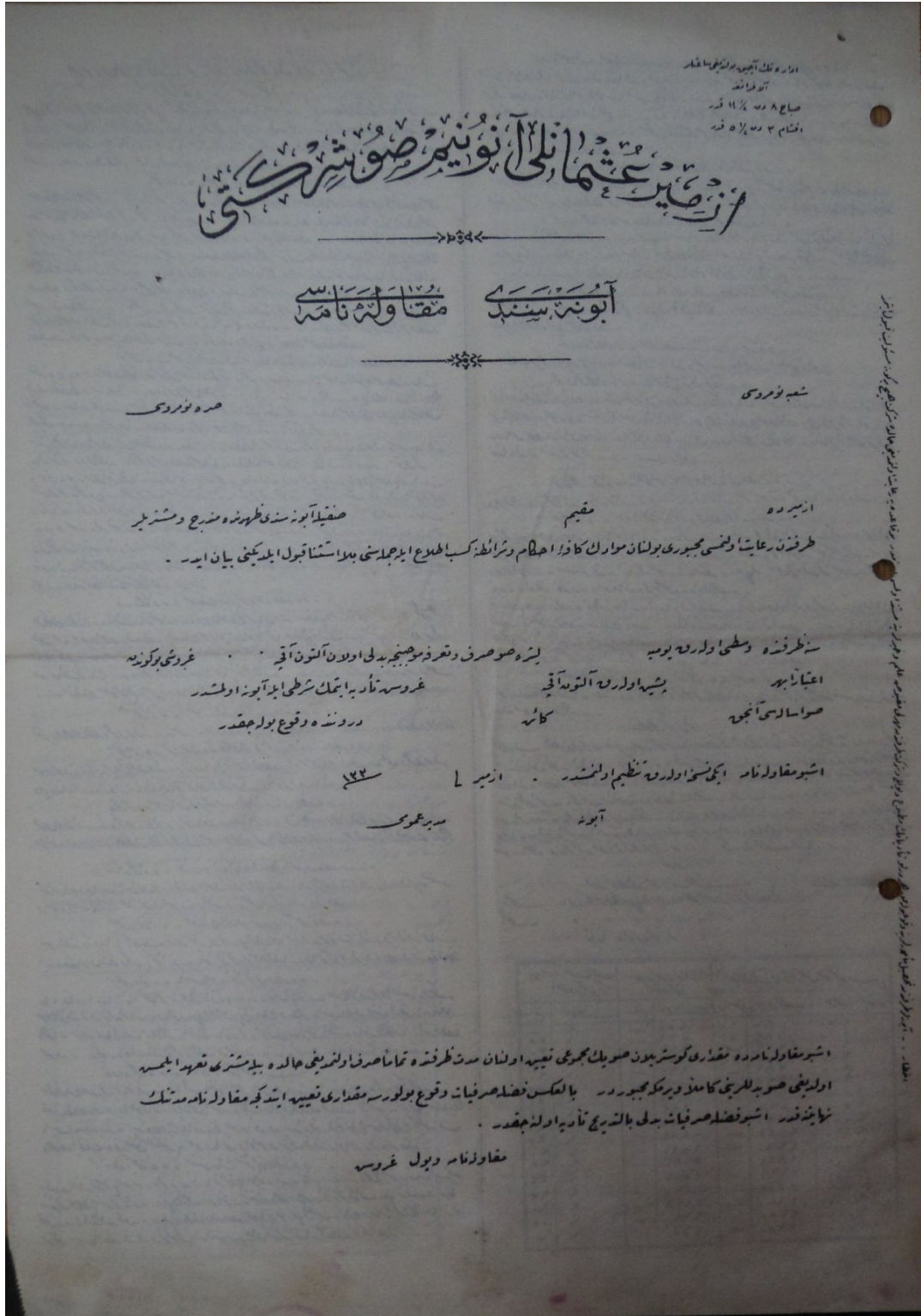
1925				1926				1927				1928				1929				1930				1931				1932				1933				1934				1935				1936																																																																																																																																																																																																													
ANNEES	OBLIGATIONS en circulation	SOMMES AFFECTEES ANNUELLEMENT		OBLIGATIONS amorties	ANNEES	OBLIGATIONS en circulation	SOMMES AFFECTEES ANNUELLEMENT		OBLIGATIONS amorties	ANNEES	OBLIGATIONS en circulation	SOMMES AFFECTEES ANNUELLEMENT		OBLIGATIONS amorties	ANNEES	OBLIGATIONS en circulation	SOMMES AFFECTEES ANNUELLEMENT		OBLIGATIONS amorties	ANNEES	OBLIGATIONS en circulation	SOMMES AFFECTEES ANNUELLEMENT		OBLIGATIONS amorties	ANNEES	OBLIGATIONS en circulation	SOMMES AFFECTEES ANNUELLEMENT		OBLIGATIONS amorties	ANNEES	OBLIGATIONS en circulation	SOMMES AFFECTEES ANNUELLEMENT		OBLIGATIONS amorties	ANNEES	OBLIGATIONS en circulation	SOMMES AFFECTEES ANNUELLEMENT		OBLIGATIONS amorties																																																																																																																																																																																																																		
		à l'intérêt	à l'amortissement				à l'intérêt	à l'amortissement				à l'intérêt	à l'amortissement				à l'intérêt	à l'amortissement				à l'intérêt	à l'amortissement				à l'intérêt	à l'amortissement				à l'intérêt	à l'amortissement				à l'intérêt	à l'amortissement		à l'intérêt	à l'amortissement	à l'intérêt	à l'amortissement	à l'intérêt	à l'amortissement	à l'intérêt	à l'amortissement	à l'intérêt	à l'amortissement	à l'intérêt	à l'amortissement	à l'intérêt	à l'amortissement	à l'intérêt	à l'amortissement	à l'intérêt	à l'amortissement	à l'intérêt	à l'amortissement																																																																																																																																																																																														
1925	6119	135,037.00	21,990	48	1926	4700	93,880.00	61,710	121	1927	4570	98,414.00	69,750	125	1928	4454	90,861.00	66,900	130	1929	4824	88,200.00	69,000	136	1930	4188	85,485.20	71,400	140	1931	4048	82,570.20	74,400	146	1932	3902	79,600.80	77,520	152	1933	3750	76,500.00	80,580	158	1934	3592	73,270.80	84,150	165	1935	3427	69,910.80	87,210	171	1936	3256	66,422.40	90,780	178	1937	3078	62,791.20	94,850	185	1938	2896	59,017.20	98,430	193	1939	2700	55,080.00	102,400	200	1940	2500	51,000.00	106,680	208	1941	2292	46,796.80	110,160	216	1942	2076	42,480.40	114,750	225	1943	1851	37,700.40	119,140	234	1944	1617	32,380.80	124,440	244	1945	1375	26,500.20	129,630	255	1946	1123	20,072.20	134,710	267	1947	857	13,120.80	139,740	274	1948	588	5,740.20	144,850	283	1949	298	6,070.20	151,980	298	1950	4815	98,230.00	58,650	115	1951	4700	93,880.00	61,710	121	1952	4570	98,414.00	69,750	125	1953	4454	90,861.00	66,900	130	1954	4824	88,200.00	69,000	136	1955	4188	85,485.20	71,400	140	1956	4048	82,570.20	74,400	146	1957	3902	79,600.80	77,520	152	1958	3750	76,500.00	80,580	158	1959	3592	73,270.80	84,150	165	1960	3427	69,910.80	87,210	171	1961	3256	66,422.40	90,780	178	1962	3078	62,791.20	94,850	185	1963	2896	59,017.20	98,430	193	1964	2700	55,080.00	102,400	200	1965	2500	51,000.00	106,680	208	1966	2292	46,796.80	110,160	216	1967	2076	42,480.40	114,750	225	1968	1851	37,700.40	119,140	234	1969	1617	32,380.80	124,440	244	1970	1375	26,500.20	129,630	255	1971	1123	20,072.20	134,710	267	1972	857	13,120.80	139,740	274	1973	588	5,740.20	144,850	283	1974	298	6,070.20	151,980	298
A reporter				1,010	Total				6,010																																																																																																																																																																																																																																																

Ek 7. Abonelere Mahsus Su Saati Defteri

تاریخ	اکیڈرک وہعیتی	صہبیات مزدکھی نقاری	مدھیفت ن

Ek 8. İzmir Su Şirketi Abone Senedi Mukavelenâmesi

Ek 9. İzmir Su Şirketi'nin Su Dağıtımını Yaptığı Bölgenin Topografya Haritası

BOA. ŞD. MLNF. 512 / 23, 14. 07. 1920 / 27 L 1338.

Ek 10. İzmir Su Şirketi'nin Su Dağıtım Ağı

